

Μακαρία

Του Τάκη
Χατζηαναγνώστου

Μελέτη Αθήνα 1989

Η Λέσβος κι η αιώνια πνευματική της άνοιξη

Περιεχόμενα:

σελίδα 1) Πρόλογος
 σελίδα 2) Εισαγωγή
 σελίδα 3) Γενικά : μύθοι, προϊστορία, ιστορία
 σελίδα 12) Λεσβιακή άνοιξη
 σελίδα 17) Αργύρης Εφταλιώτης
 σελίδα 19) Στρατής Μυριβήλης
 σελίδα 24) Η "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια"
 σελίδα 26) Ηλίας Βενέζης
 σελίδα 33) Νίκος Αθανασιάδης
 σελίδα 39) Κώστας Μάκιστος
 σελίδα 41) Ασημάκης Πανσέληνος
 σελίδα 44) Οδυσσεάς Ελύτης
 σελίδα 46) Γιώργος Βαλέτας
 σελίδα 47) Κλεάνθης Παλαιολόγος
 σελίδα 51) Στρατής Παπανικόλας
 σελίδα 52) Επίμετρο – Περιδιαβάβαση στη Λεσβο
 σελίδα 63) Βιογραφικά Τάκη Χατζηαναγνώστου
 σελίδα 64) Άγιος Ιγνάτιος, Αρχιεπίσκοπος Μηθύμνης

Πρόλογος:

Τούτο το βιβλίο δεν έχει καμιά άλλη πρόθεση περ' απ' το να' ναι απλά σκιαγραφικό. Η τεράστια περίοδος της λεσβιακής πνευματικής παράδοσης απ' τις αφετηρίες της ως τις μέρες μας, για ν' αποδοθεί σωστά, θα χρειαζόταν εμβαθύνσεις, αναλύσεις και λεπτομέρειες που θ' απαιτούσαν τόμους επί τόμων. Παρόμοιο τόλμημα δεν είναι για την εποχή μας. Προτιμήθηκε η επιλεκτική και πανοραμική θέαση των πραγμάτων, για να 'ναι πιο αποτελεσματική.

Βέβαια, σε τέτοιες περιπτώσεις δημιουργούνται προβλήματα, κυρίως από παραλείψεις του γράφοντος, που όμως είναι αθέλητες. Οφείλονται πιο πολύ σε υποκειμενική αδυναμία και καταντούν αναπόφευκτες. Ας είναι επιεικής ο αναγνώστης. Άλλωστε, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, βασικός σκοπός του βιβλίου ήταν να δοθεί μια συνοπτική εικόνα της πνευματικής Λέσβου, με ιδιαίτερη έμφαση στον αιώνα μας, όπου άνθισε η μεγάλη Λεσβιακή Άνοιξη. Μακάρι αυτός ο σκοπός να πέτυχε. Αν όχι, η ευθύνη βαρύνει μόνο τον συγγραφέα τούτου του οδοιπορικού. Αποκλειστικό ελαφρυντικό του ότι όλη η δουλειά έγινε με πολλή αγάπη.

Εισαγωγή:

Μια γεωγραφική μονάδα, ένα νησί, “ ριγμένο ίδιο πλατανόφυλλο στο πέλαγος” , όπως λέει ο ποιητής, ενώ απ’ τη μια έχει όλες τις προϋποθέσεις της αυθυπαρξίας, σαν ανεξάρτητο στοιχείο του κόσμου, απ’ την άλλη αντιμετωπίζει επιτακτικά το πρόβλημα της αυτάρκειας, κι επομένως της πιθανής ανάγκης ένταξής του σε κάποιο ευρύτερο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό σύστημα, ικανό να το στηρίξει μέσα στο χρόνο. Μπορεί η θάλασσα που το λικνίζει να δημιουργεί την ψευδαίσθηση της μοναδικότητας και της ανεξαρτησίας του. Όμως άλλο τόσο και τ’ απομονώνει. Απόκειται στους κατοίκους του να κάνουν αυτή θάλασσα συνδετικό παράγοντα που θα το ενώνει με τις άλλες στεριές, εξασφαλίζοντας την επικοινωνία του με τους άλλους ανθρώπους, με τη ζωοποιο ανταλλαγή αγαθών και ιδεών.

Η Λέσβος είναι ένα τέτοιο νησί, που όμως οι βουλές της μοίρας, εκτός απ’ τις ομορφιές με τις οποίες το προίκισαν, του φόρτωσαν και μια προβληματική ιδιομορφία: το τοποθέτησαν στο σύνορο δυο αλλότροπων γεωγραφικών μεγεθών, δυο ολότελα διαφορετικών κόσμων, διαχωρισμένων μεταξύ τους όχι μόνο συμβατικά, αλλά και ουσιαστικά, εξαιτίας των πέρα για πέρα διάφορων ιστορικών και πνευματικών καταβολών τους. Απ’ τη Λέσβο και πέρα, προς τα δυτικά, ξανοίγεται η Ευρώπη, ένας προηγμένος πολιτισμός, που γαλουχήθηκε απ’ τους μαστούς των αρχαιοελληνικών επιτεύξεων κι έφτασε σήμερα σε υψηλότατα επίπεδα επιστημονικών και πολιτιστικών κατακτήσεων, ώστε ν’ αποτελεί το κέντρο των εξελίξεων του πλανήτη μας. Απ’ την άλλη, πάλι απ’ τη Λέσβο, αλλά προς τ’ ανατολικά, ξανοίγεται η αχανής Ασία, όπου μπορεί στα πανάρχαια χρόνια ν’ αναπτύχθηκαν ακμαιότατοι πολιτισμοί, αλλά ο κλειστός κύκλος τους, μαζί με τους άλλους εγγενείς παράγοντες, τους οδήγησαν σε παρακμή και μαρασμό.

Η μοιραία αυτή θέση της Λέσβου δημιούργησε στην ιστορία της ένα πλήθος περιπέτειες, που οι πιο πολλές, αν όχι όλες, εδράζονταν κυρίως πάνω σε γεωγραφικό-στρατηγικά ενδιαφέροντα.

Όστόσο, ένας τόπος δεν ορίζεται μόνο από ψυχρούς επιστημονικούς προσδιορισμούς. Έχει σημασία πάντα ο προσανατολισμός του, η ιδιοσυστασία του, η μορφολογία του, η ατμόσφαιρα του, και τέλος η πνευματική του φυσιογνωμία, που αποτελεί και την ταυτότητα των κατοίκων του. Η Λέσβος είναι από μόνη της μια έκφραση καθαρότατα ποιητική. Τα χαμηλά βουνά της, οι παιχνιδιστοί λόφοι της, οι κυματιστοί μικροί κάμποι της, τα ειρηνικά της ακρογάλια, η θάλασσα της, κι ακόμα ο καταγάλανος ουρανός της, αποπνέουν μian αέρινη τρυφερότητα, που βγάζει το νησί έξω απ’ το βαρύ γεωφυσικό και μυστικιστικό κλίμα της Ανατολής, του κόσμου του άλλου ημισφαιρίου με τα γνωστά και συγκεκριμένα πολιτισμικά και αναπτυξιακά δεδομένα. Οι προδιαγραφές αυτές συνιστούν τη σημαντική της Λέσβου, που τη διαφοροποιεί καίρια απ’ την όμορη ήπειρο.

Σ’ αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι απ’ τα πανάρχαια χρόνια ένα μέρος αυτής της ηπείρου, και πιο περιορισμένα το κομμάτι της μικρασιατικής ακτής απέναντι απ’ το νησί, μαζί με την αντίστοιχη ενδοχώρα, αποτέλεσε, αποτέλεσε τον “Μυτιληναίων αιγιαλόν” , ένα είδος εποικισμένου χώρου, όπου οι Λέσβιοι ανέπτυσαν ευρείες οικονομικές δραστηριότητες, μεταφυτεύοντας συνάμα, όπως ήταν φυσικό, και τον πολιτισμό τους. Όμως τα βίαια πολεμικά γεγονότα της δεύτερης και τρίτης δεκαετίας του αιώνα μας έκλεισαν οριστικά τα σύνορα μιας τέτοιας επικοινωνίας, κόβοντας όλους τους δεσμούς του νησιού προς τ’ ανατολικά, έτσι ώστε η Λέσβος να παίζει έναν αυτόνομο ρόλο στην περιοχή, ακτινοβολώντας ηθική και πνευματική υγεία ως τα πέρατα της ελληνικής επικράτειας και περ’ απ’ αυτήν.

Εδώ μπορεί ν' αναρωτηθεί κανείς από πού πηγάζει αυτή η υγεία και λαμπρύνει το πρόσωπο του νησιού με την ίδια ένταση απ' τους πρώτους αιώνες της ιστορίας του ως τις μέρες μας. Άς μην ξεχνούμε τη Σαπφώ, τον Αλκαίο, τον Αρίωνα, τον Πιπτακό, τις σχολές φιλοσοφίας όπου δίδαξαν ονομαστοί φιλόσοφοι, ως κι ο ίδιος ο Αριστοτέλης, την πολιτική στρατιωτική και ναυτική δύναμη της Λέσβου, που την ανέβασαν σε περίοπτη θέση στην αθηναϊκή συμμαχία. Κι ας αναλογιστούμε την ακμαία σύγχρονη συνέχεια της παράδοσης που θέλει αυτό το νησί να πρωτοπορεί στα γράμματα και τις τέχνες μέσα σ' όλο τον ελλαδικό χώρο, δένοντας έτσι το αρχαίο παρελθόν του με το παρόν του σε μian αδιάσπαστη ενότητα μοίρας και προορισμού. Ίσως η ιστορική κοινωνιολογία η μια άλλη πιο προηγμένη μορφή επιστημονικής ανθρωπογεωγραφίας να μπορούσε να μας δώσει μια τεκμηριωμένη και πειστική απάντηση. Το μόνο που δύνεται να βεβαιωθεί στις σελίδες τούτες είναι το γεγονός μιας αιώνιας πνευματικής άνοιξης, που θάλλει αέναα στην ευλογημένη αυτή γη, όπου οι θεοί έφεραν κι απόθεσαν το κεφάλι του Ορφέα, σαν δείγμα της εκλογής τους να 'ναι η Λέσβος το νησί της αρμονίας και της ομορφιάς.

Γενικά:

Μύθοι, προϊστορία, ιστορία

Αλήθεια, ποιος θα μπορούσε να φανταστεί ποτέ πως κάτω απ' τον αίθριο, θαλασσένιο ουρανό του Αιγαίου δεν ήταν πάντα, όπως τώρα, θάλασσα, κύματα, και νησιά, αλλά μια απέραντη γη, που πάνω της άνθισε κάποτε μια ζωή απ' τις πρώτες-πρώτες στον πλανήτη μας;

Κι όμως τα σοφά βιβλία λεν πως πριν πολλές χιλιάδες χρόνια, όλος αυτός ο χώρος, και ποιο χαμηλά ακόμα, ο χώρος της Μεσογείου, ήταν μια ατέλειωτη στεριά με πυκνότατη βλάστηση κι απέραντα δάση: η Αιγηίδα. Για θάλασσα ούτε λόγος. Μόνο στην αχανή μεσογειακή λεκάνη υπήρχαν δύο πελώριες λίμνες, που με το γκριζογάλανο χρώμα τους έσπαζαν κάπως τη μονοτονία του πράσινου βασιλείου.

Μέσα σ' αυτές τις απέραντες εκτάσεις κυκλοφορούσε βασιλιάς κι αφέντης ο προϊστορικός άνθρωπος. Κι αν δεν ξέρουμε συγκεκριμένα και χειροπιαστά πράγματα για τη ζωή του και τις επιτεύξεις του, εντούτοις ευρήματα που έβγαλε η σκαπάνη των αρχαιολόγων στο φως σ' άλλες περιοχές, μαζί με παράλληλες έρευνες και μελέτες, μας επιτρέπουν να φτιάξουμε ένα φανταστικό, αλλ' ωστόσο αρκετά πειστικό σκαρίφημα των πρώτων υποτυπωδών μορφών πολιτισμού αυτής της Αιγηίδας – ενός πολιτισμού που χαρακτηριζόταν κυρίως απ' την πάλη για την υπόταξη της φύσης και την εξασφάλιση της τροφής, αλλά κι απ' την ανάγκη της επικοινωνίας, που εκφραζόταν με ζωγραφιές σε τοιχώματα σπηλαίων η χαρακίες εικόνων σε πέτρες, σε πλάκες οστών και σε φλοιούς δέντρων.

Δυστυχώς όλ' αυτά χάθηκαν κάτω απ' τη φθορά και τις αλλοιώσεις του φλοιού της γης που επέφεραν οι αιώνες. Θ' ανατρέξουμε πάλι στα σοφά βιβλία για να μάθουμε ότι τότε τα πράγματα ήταν ακόμα μάλλον ασχημάτιστα. Από καιρό σε καιρό γίνονταν κατακρημνίσεις στις εδαφικές επιφάνειες και δημιουργιόνταν ρήγματα και τάφροι, που έδιναν την εντύπωση ότι η γη τεμαχιζόταν και μετακινιόταν. Βουνά ολόκληρα κόβονταν απ' τον κύριο όγκο τους και σωρεύονταν στις αντίπερα μεριές, η καταπίνονταν και καταχωνιάζονταν σ' απύθμενα βάθη, φκιάνοντας κενά και χάσματα. Κατά τις μακραίωνες εκείνες εποχές σημειώθηκε σε πολλά ψηλά μέρη ενέργεια παγετώνων, που είχε σαν συνέπεια συνεχείς διαρρήξεις του γήινου φλοιού. Απ' τις διαρρήξεις αυτές δημιουργήθηκε το πτυχωτό έδαφος: τα βουνά, οι κοιλάδες, οι χαράδρες, τα οροπέδια, οι κάμποι. Κάτι ανάλογο θα 'γινε και με την Αιγηίδα. Μόνο ότι με το πέρασμα των καιρών άρχισαν να λιώνουν τα χιόνια κι οι παγετώνες. Δημιουργήθηκαν μεγάλα ποτάμια που συγκέντρωναν απ' τα βουνά το λιωμένο πάγο, και μ' ένα ξεφρενιασμένο βουητό, περνώντας μεσ' από φαράγγια και χαράδρες, χύνονταν στον ωκεανό. Γέμισε και φούσκωσε ο ωκεανός,

κι όρμησε ακάθεκτος να καταπιεί τον κόσμο. Τ' αφρισμένα νερά πλημμύρισαν τη μεσογειακή κοιλάδα, την έκαναν θάλασσα. Ήρθε η σειρά της Αιγηίδας. Πλημμύρισε κι αυτή. Οι ταπεινοί ανθρώπινοι συνοικισμοί των προϊστορικών προγόνων μας έγιναν παιχνιδάκια στη manía των νερών, διαλύθηκαν, καταποντίστηκαν για πάντα. Η Αιγηίδα εξαφανίστηκε. Κι όταν κάποτε ξεσυνέφιασε του Θεού το πρόσωπο, κι ησύχασαν οι φουρτούνες κι οι χαλασμοί, κι απλώθηκε ένα γύρω γαλήνη, δεν υπήρχε τίποτα να μαρτυρήσει για τον κόσμο που χάθηκε, έξω απ' τις κορφές των βουνών που ταξίδευαν κάτω απ' το φώς κι ιστόριζαν στα κύματα το τραγικό παρελθόν τους.

Από μια παλίνδρομη βουλή της μοίρας, απ' αυτές τις κορφές ξεκίνησαν νέες πολιτισμικές μορφές. Κάποιοι άνθρωποι πρέπει να σώθηκαν. Κυνηγημένοι απ' τη manía των νερών και τρελαμένοι απ' τον πανικό και την απελπισία, θα σκαρφάλωσαν με την ψυχή στο στόμα όσο μπορούσαν πιο ψηλά, πασκίζοντας να πιαστούν ακόμα κι απ' τ' άστρα τις νύχτες, για να γλιτώσουν απ' τον αφανισμό. Λοιπόν κάποιοι πρέπει να τα κατάφεραν. Και με τον τρόπο στο νου και την καρδιά θ' άκουγαν, μετά τον κατακλυσμό, ν' αχολογούν τα κύματα της καινούριας νερένιας έκτασης που σκέπασε την πρωτινή ζωή τους. Ποιος ξέρει αν δε θόλωσε το μάτι τους απ' την απόγνωση. Σίγουρα όμως σιγά-σιγά το γαλάζιο χρώμα, ο δροσερός άνεμος, η απέραντη ομορφιά, θα μέρωσε μέσα τους την αναστάτωση τους. Θα κατέβηκαν στ' ακρόγιαλα, θα συμφιλιώθηκαν με τη νέα πραγματικότητα που τους κύκλωσε. Και θ' αποδέχτηκαν τη νέα τους μοίρα, που τους επέτασσε να συνεχίσουν τη ζωή τους μέσα στα όρια των καινούργιων δεδομένων τους. Έτσι ζωντάνεψαν οι παλιές ρίζες, πέταξαν φύτερες και βλαστούς, και με το πέρασμα των καιρών λουλούδιασε στον Αιγαίο χώρο πάλι ο πολιτισμός, πλουτισμένος τώρα με την ευαισθησία που γεννά η οικείωση της θάλασσας, της Αιγαίας θάλασσας, του Αιγαίου μας, ενός πελάγου γεμάτου απ' τις κορφές της χαμένης Αιγηίδας, που απόμειναν σαν νησιά στην επιφάνεια των νερών για να συνδέουν τους μύθους του παρελθόντος με την πραγματικότητα του σήμερα, και με τις προοπτικές του μέλλοντος ως τη συντέλεια των αιώνων.

Ένα απ' αυτά τα νησιά ήταν κι η Λέσβος, που το πεπρωμένο της το' φέρε να ζήσει, μαζί μ' όλα τ' άλλα, τις δραματικές περιπέτειες της περιοχής, όσες κατέγραψαν η προϊστορία κι η ιστορία της: μετακινήσεις πληθυσμών, εισβολές λαών, καταστροφές, εξανδραποδισμούς, ανατάσεις, ευτυχίες, αλλά και πειρατείες, και κατακτήσεις, και καινούριες απελευθερώσεις, κι αναπτύξεις, και χαρές. Κι ολ' αυτά γιατί η Αιγαία θάλασσα ήταν πάντα μια θάλασσα οικεία, που τη διέσχιζαν καθημερινά πλήθος καράβια, μεγάλα και μικρά, κουβαλώντας είτε ανθρώπους, είτε εμπορεύματα, προς όλες τις κατευθύνσεις της, και δημιουργώντας έτσι νέα ενδιαφέροντα, νέα συμφέροντα, κι επομένως συγκρούσεις κι αγώνες.

*

Οι πρώτοι κάτοικοι του νησιού, όπως κι όλης της ελληνικής χερσονήσου και των άλλων νησιών, οι αυτόχθονες ας πούμε, ήταν Πελασγοί, όπως λέει η επιστήμη. Ήρθαν στη Λέσβο με τον **Ξάνθο**, το γιό του **Τριόπου**, απ' την κυρίως Ελλάδα, σε μια περίοδο –γύρω στο 2.000 π. Χ. –που στο χώρο παρατηρούνταν μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών απ' τα βορεια προς τα νότια: Αρκάδων, Ιώνων, κι Αχαιών, Αιολέων. Αυτοί οι μετακινούμενοι πληθυσμοί πίεζαν τους προηγούμενους απ' αυτούς κατοίκους των περιοχών, και τους ανάγκαζαν ν' αναζητήσουν καινούρια γη να φυτέψουν τη ζωή τους. Οι Πελασγοί του Ξάνθου μπήκαν στα καράβια τους κι έψαξαν για την τύχη τους προς τα' ανατολικά. Πάλεψαν με τα κύματα, κι ύστερα από πολύχρονη περιπλάνηση, έφτασαν πρώτα στις μικρασιατικές ακτές. Από κει πέρασαν στη Λέσβο που τους γοήτεψε με τις ομορφιές της. Εγκαταστάθηκαν στις

Πλαγιές των χαμηλών βουνών και στα πεδινά, κι αφού ανακατεύτηκαν με τους σκόρπιους γηγενείς, αυτούς των κορυφών που σώθηκαν α' τον αφανισμό της Αιγηίδας, έδωσαν τ' όνομα "**Πελασγία**" στο νησί, κι άρχιζαν να χτίζουν τη νέα τους μοίρα. Λέγεται ότι αυτή η μοίρα γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη εκείνη την εποχή. Αλλά ήρθε ο κατακλυσμός του Δευκαλίωνα (1529 π. Χ.) που κατέστρεψε κι ερήμωσε τα πάντα σ' όλο τον ελλαδικό χώρο. Κι επομένως και στη Λέσβο.

Δεύτερο σημαντικό πρόσωπο του εποικισμού ήταν ο **Μακαρέας** με τους γιούς του **Έρεσο, Κεδρόλαο, Νέανδρο** και **Λέυκιππο**, και τις κόρες του **Μυτιλήνη, Μήθυμνα, Ίασσα, Άντισσα, Αρίσβη** και **Μεγακλεία**. Το καταστραμμένο νησί άρχισε να ξαναχτίζεται και ν' αναπτύσσεται, γνωρίζοντας καινούρια ακμή. Άπ' τ' όνομα του εποικιστή αποκλήθηκε **Μακαρία**, εξαιτίας και της ευτυχίας και του πλούτου που πλημύρισαν τον τόπο εκείνα τα χρόνια.

Τρίτος άποικος ήταν ο **Λέσβος**, γιός του **Λαππίθου**, που παντρεύτηκε τη **Μήθυμνα**, τη δεύτερη κόρη του Μακαρέα κι έδωσε το δικό του όνομα στο νησί, ενώ με τη δράση του και τη συνετή διοίκηση του το 'κανε ακόμα πιο ευτυχισμένο, ως τα χρόνια του Τρωικού πολέμου (1.200 π. Χ.).

Όλοι οι παραπάνω μύθοι μαρτυρούν ότι στην αλληλοδιαδοχή των αιώνων εκείνων των καιρών, με την αναστάτωση και τη μετακίνηση των πληθυσμών που παρατηρήθηκαν στο κύριο κορμό της Ελλάδος, κατοικήθηκε κι η Λέσβος από πρώτο -έλληνες, που έψαχναν προς τ' ανατολικά να βρουν μια ήσυχη γωνιά γης ν' αναστήσουν τη ζωή τους.

Η κάθοδος των Δωριέων (1.150 π. Χ.) πίεσε με τη σειρά της τους εγκατεστημένους στα βόρεια της ελληνικής χερσονήσου Αρκάδες κι Ίωνες κι Αιολείς, εξαναγκάζοντας τους σε νέες μετακινήσεις. Οι πρώτοι απ' αυτούς κατέκλυσαν την Πελοπόννησο. Οι δεύτεροι την Αττική, την Αργολιδοκορινθία και τα παράλια. Κι οι τρίτοι, οι Αιολείς, τις ανατολικές ακτές της Θεσσαλίας. Όμως η πίεση των Δωριέων ήταν μεγάλη. Κι οι κυνηγημένοι απ' αυτούς πληθυσμοί, κυρίως των Ιώνων και των Αιολέων, είδαν σαν μόνη διέξοδο τη θάλασσα. Έφκιαξαν δικά τους πρόχειρα καράβια, ύψωσαν πανιά κι ανοίχτηκαν στο πέλαγος. Τ' ανατολικά νησιά του Αιγαίου, αλλά και τα κοντινά τους μικρασιατικά παράλια στάθηκαν το καταφύγιό τους. Οι πρώτοι, οι Ίωνες έπιασαν τις νότιες ακτές. Οι Αιολείς αποβιβάστηκαν στη Λέσβο και στην αντικρινή της Μικρασία. Δεν ήρθαν σαν κατακτητές. Ήταν διωγμένοι απ' τα μέρη τους, είχαν χάσει τις εστίες τους, αναζητούσαν μιαν ήρεμη γωνιά γης ν' αναπάψουν το κορμί τους και την τρομοκρατημένη ψυχή τους. Στις ειρηνικές κολπώσεις και πτυχώσεις της νέας πατρίδας βρήκαν αυτό που γύρευαν: γαλήνη κι ησυχασμό. Ειρηνικοί άνθρωποι κι οι ίδιοι, και συνάμα εργατικοί και δυναμικοί, πάντρεψαν γρήγορα τα προσόντα τους με την έφεση και τη σωφροσύνη των γηγενών, των πελασγών, κι έστησαν ομονοημένα μαζί τους έναν καινούριο, ήμερο και καλοσυνάτο κόσμο. Έσκυψαν μ' εμπιστοσύνη στη νησιώτικη γη, καλλιέργησαν τα γόνιμα χώματα της, ενώ παράλληλα βούτηξαν στη γύρο θάλασσα κυνηγώντας με μόχθο τον ενάλιο πλούτο της, για να συντηρηθούν και να ζήσουν. Χτίστηκαν καινούριες πόλεις, φκιάχτηκαν λιμάνια, υψώθηκαν νέα κτίρια, φρούρια, ακροπόλεις. Τα ίδια έγιναν και στις απέναντι απ' το νησί μικρασιατικές ακτές.

Αλλά το κέντρο της περιοχής ήταν η Μυτιλήνη, που ευτύχησε να εξελιχθεί σε πρωτεύουσα πόλη όλου του αιολικού χώρου. Οι δραστηριότητες των κατοίκων της εισχωρούσαν σ' αρκετό βάθος μέσα στη Μικρασία, ενώ τα λεσβιακά πλοία, έφταναν ως τα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου: στον Εύξεινο Πόντο, στη Φοινίκη, στην Αίγυπτο, στην Καρχηδόνα, κι ίσως κι αλλού, αποκομίζοντας απ' το εμπόριο κέρδη και πλούτη για το νησί. Έτσι, με το πέρασμα του καιρού, όχι μόνο εδραιώθηκε η ζωή στην περιοχή, αλλά έλαβε τέτοια ανάπτυξη, που γρήγορα η ακτινοβολία της απλώθηκε σ' όλα τα μήκη και πλάτη του ελληνικού χώρου, και πέρ' απ' αυτόν. Κι όπως στην Αθήνα, που με την ακμή της στάθηκε το κέντρο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, όπου έλαμψαν πλήθος ποιητών, συγγραφέων, φιλοσόφων και καλλιτεχνών,

το ίδιο και στη Λέσβο ξεχώρισαν και διακρίθηκαν μεγάλες φυσιογνωμίες ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών, που από τότε θεμέλιωσαν την έξοχη πολιτιστική και πνευματική παράδοση αυτού του τόπου –μια παράδοση που, με την ξεχωριστή της οντότητα, έμελλε ν' απλώσει ρίζες και κλωνία ως τις μέρες μας.

Ας δούμε τα σημαντικότερα απ' τα ονόματα εκείνων των καιρών, που η φήμη τους απλώθηκε κι έξω απ' τα όρια του νησιού, και κάλυψε όλον τον τότε γνωστό κόσμο:

- Πρώτος απ' όλους ο **Τέρπανδρος ο Αντισσαίος** (7ος αι. π. Χ.), κιθαρωδός και ποιητής, που στέφθηκε τέσσερις φορές στα Πύθια, και που, όπως έλεγαν, η μουσική του κατέπαυε τις ταραχές. Συγκεκριμένα διηγούνται ότι όταν κάποτε οι Λακεδαιμόνιοι κατέφυγαν στους Δελφούς ρωτώντας τι να κάνουν για να γλιτώσουν απ' τις φασαρίες που ξεσήκωνε κάποια διχοστασία στην πόλη τους, πήραν απ' την Πυθία τη συμβουλή να καλέσουν τον Τέρπανδρο κοντά τους. Πράγματι έτσι έγινε. Κι ήταν τόση η γοητεία που άσκησε πάνω τους με την κιθάρα του και τα τραγούδια του, ώστε οι Λακεδαιμόνιοι παράτησαν τους τσακωμούς και τις διχόνοιες, κι άρχισαν ν' αγκαλιάζονται συγκινημένοι και να ομνοσούν. Πρώτος ο Τέρπανδρος μελοποίησε δικούς του στίχους και ομηρικά ποιήματα, που τα έψαλλε σε δημόσιους αγώνες. Μελοποίησε επίσης τους νόμους των Λακεδαιμονίων κι αυτοί τους τραγουδούσαν, κάνοντας τους έτσι κτήμα τους.

- **Λέσχης ο Μυτιληναίος** (7ος αι. π. Χ.), κυκλικός ποιητής, που τα ποιήματα του, στηριγμένα σε αρχαίους μύθους, ανήκαν σε συγκεκριμένο επικό κύκλο. Μιμούμενος τον Όμηρο, έγραψε τη "Μικρή Ιλιάδα", απ' την οποία σώθηκαν ελάχιστα αποσπάσματα.

- **Αλκαίος** (6ος αι. π. Χ.), λυρικός ποιητής σύγχρονος του Πιπτακού κι αντίπαλος του πολιτικά. Έγραψε πολιτικές και σατυρικές ωδές και διακρίθηκε και σαν πολεμιστής. Ο Πιπτακός τον εξόρισε γιατί προέτρεπε τους Μυτιληναίους στον ελεύθερο έρωτα.

- **Πιπτακός ο Μυτιληναίος** (6ος αι. π. Χ.), επιφανής πολιτευτής και ποιητής, ένας απ' τους επτά σοφούς της Ελλάδος και νομοθέτης, αξιότερος κι απ' τον Σόλωνα, κατά τη γνώμη του Διόδωρου.

- **Σαπφώ** (6ος αι. π. Χ.), μεγάλη λυρική ποιήτρια, που γεννήθηκε στη Μυτιλήνη, και, κατ' άλλους στην Ερεσσό. Ο Πλούταρχος την κατέτασσε στις μούσες, ενώ ο Πλάτων την ονομάτιζε δέκατη μούσα. Για τη ζωή της γράφτηκαν απ' τους συγχρόνους της πολλά κακόφημα, ιδίως για τον φλογερό έρωτά της προς τον Φάωνα, για τον οποίο αποπειράθηκε ν' αυτοκτονήσει, πέφτοντας στη θάλασσα απ' τους βράχους του ακρωτηρίου Λευκάτα, καθώς επίσης και για τους έρωτες της προς τις μαθήτριάς της. Όλ' αυτά όμως ελέγχθηκαν σαν ανυπόστατα, πάλι από συγχρόνους της, οι οποίοι τ' απόδωσαν σε ζηλοτυπίες συγκαρινών της που δεν μπορούσαν ν' ανεχθούν τα προτερήματα της, τις ικανότητες της, την καλλιέργειά της, και γενικά την αξία της. Κι αν τα εκμεταλλεύτηκε η Αττική Κωμωδία, ήταν γιατί η Αθήνα φθονούσε το γεγονός ότι η Μυτιλήνη ανέπτυξε μια πιο προηγμένη ζωή απ' την ίδια, με μουσικές, ποιητικές, ορχηστικές και φιλοσοφικές σχολές, όπου η γυναίκα έπαιζε σημαντικότερο ρόλο, σ' αντίθεση μ' ό,τι συνέβαινε σ' αυτή, που ήθελε να θεωρείται και να' ναι η πρώτη των ελληνίδων πόλεων.

- **Αρίων ο Μηθυμναίος** (6ος αι. π. Χ.), περίφημος μουσικός και ποιητής, που έθελγε ακόμα και τα δελφίνια με την κιθάρα του. Αυτός εφεύρε τον διθύραμβο.

- **Ήρινα η Μυτιληναία** (6ος αι. π. Χ.), ποιήτρια, που ένα της και μόνο ποίημα εντυπωσίασε τους συγχρόνους της. Πέθανε σε ηλικία μόλις δεκαεννιά χρόνων.

- **Ελλάνικος** (5ος αι. π. Χ.), ιστοριογράφος απ' τους πιο σημαντικούς της εποχής του, που συνέγραψε πλήθος ιστορικών συγγραμμάτων.

- **Μυρσίλος**, απ' τη **Μήθυμνα**. Έγραψε ιστορία της Λέσβου, και πάνω σ' αυτήν στήριξαν τις απόψεις τους ο Στράβων, ο Πλίνιος κι ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς.

- **Χάρης ο Μυτιληναίος**, άλλος ιστοριογράφος που έγραψε δεκάβιβλο ιστορία των πράξεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, απ' την οποία άντλησαν στοιχεία ο Αθηναίος κι ο Πλούταρχος. Ο Χάρης δεν περιορίστηκε μόνο σε περιγραφές η αναφορές των κατορθωμάτων του μεγάλου Έλληνα, αλλά συγκέντρωσε στα κείμενα του κι ένα σωρό εθνογραφικών και τοπογραφικών πληροφοριών των πόλεων και των χωρών που κατέκτησε.

- **Θεόφραστος ο Ερέσσιος** (4ος αι. π. Χ.), σπούδασε φιλοσοφία κοντά στον Πλάτωνα, κι έγινε μαθητής του Αριστοτέλη. Τύρταμος ήταν το πραγματικό του όνομα. Αλλά ο Αριστοτέλης τον ονόμασε Εύφραστον κι έπειτα Θεόφραστο, για την ευγλωττία του, και τον όρισε διάδοχό του στην Περιπατητική φιλοσοφική σχολή. Είχε πάνω από δυο χιλιάδες μαθητές, ανάμεσα στους οποίους ο Μέανδρος, ο Δημήτριος ο Φαληρεύς, κ. α. Ήταν φίλος του Μακεδόνα Φιλίππου, πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και λευτέρωσε δυο φορές την πατρίδα του απ' την τυραννία. Έγραψε γύρο στα διακόσια συγγράμματα περί γραμματικής, λογικής, ρητορικής, μουσικής, μαθηματικών, φυσικών και ηθικών επιστημών, ιστορία των ζώων, πραγματεία περί λίθων, ιστορία φυτών κ. λ. π. Ένα απ' τα ωραιότερα αποφθέγματα του Θεόφραστου ήταν αυτό που έλεγε: **“Αποθνήσκομεν όταν αρχίζομεν να ζώμεν. Δεν βλέπω τίποτε επιβλαβέστερον της φιλοδοξίας, εις την οποίαν οι άνθρωποι θυσιάζουν μέγα μέρος των ηδονών του βίου”**.

- **Θεοφάνης, Μυτιληναίος** επίσης, ιστορικός κι αυτός, φίλος του ρωμαίου στρατιωτικού και πολιτικού Πομπήιου (1ος αι. π. Χ.), που για χάρη του ανακήρυξε τη Μυτιλήνη αυτόνομη. Ο Θεοφάνης περιέγραψε τις εκστρατείες του Πομπήιου, κι απ' τα κείμενα του πήραν στοιχεία ο Στράβων κι ο Πλούταρχος.

Εδώ μάλλον θα σταματήσουμε την παράθεση ονομάτων. Είναι τόσο το πλήθος τους, που η αναγραφή τους θα μας πήγαινε πολύ σε μάκρος και θα μας ξεστράτιζε απ' την αρχική πρόθεση να δώσουμε μια γενική και συνοπτική ιστορική εικόνα των λεσβιακών πνευματικών πραγμάτων.

Άλλωστε πρέπει να δούμε που οδήγησε όλη αυτή η περιώνυμη ανάπτυξη της Λέσβου, ποιες ήταν οι συνέπειές της στη ζωή του πληθυσμού και τι επιπτώσεις είχε πάνω στην ιστορία του τόπου.

Βέβαιά, είναι περ' από κάθε αμφισβήτηση ότι ο λαός γνώρισε ένα χωρίς προηγούμενο πνευματικό και πολιτισμικό ανέβασμα, που έδωσε νόημα κι ομορφιά στις μέρες του. Παράλληλα όμως προκάλεσε και το φθόνο της ιστορίας, που φανερώθηκε με παντοειδείς αντιζηλίες και πράξεις εχθρότητας των γειτόνων, αδιάφορο κοντινών η μακρινών. Άρχισαν οι προστριβές με τους Αθηναίους, οι επιβουλές απ' τον Κροίσο, το βασιλιά των Λυδών, άλλες επιβουλές απ' τον Κύρο και το Δαρείο και τον Ξέρξη, τους βασιλιάδες των Περσών, που δε δίστασαν να πατήσουν πόδι στο νησί και να το υποχρεώσουν να πάρει μέρος στην εκστρατεία τους κατά της μητέρας πατρίδας. Ύστερα μπήκε στη μέση ο ανταγωνισμός των Αθηναίων και των Σπαρτιατών, κι η Λέσβος, εξαιτίας του, γνώρισε νέες περιπέτειες, γιατί ο καθένας την ήθελε με το μέρος του, κι ο άλλος την εκδικιόταν. Πανάκριβα πλήρωσε ο δύστυχος λαός αυτές τις περιπέτειες με θανατώσεις, αποκλεισμούς, γκρεμίσματα τειχών, ταπεινώσεις, πείνα, αρρώστιες. Απ' όλα αυτά γλίτωσε το νησί ο Μέγας Αλέξανδρος, που πολύ εκτιμούσε την υψηλή πνευματικότητα του. Άλλωστε, παρ' όλους τους κατατρεγμούς, η Λέσβος ακτινοβολούσε ακόμα σαν δυνατός φάρος σ' όλη την ελληνική περιοχή. Απ' την έδρα της φιλοσοφικής σχολής της πέρασε και δίδαξε εκείνα τα χρόνια ο Αριστοτέλης κι αργότερα ο Επίκουρος.

Ωστόσο, μετά το θάνατο του Μεγαλεξάνδρου, η Μυτιλήνη έπεσε σε τέλεια παρακμή κι αφάνεια. Οι προηγούμενες περιπέτειες την είχαν λυγίσει, ώσπου ήρθαν οι Ρωμαίοι (88 π. Χ.) και την κατέλαβαν.

Απ' την κατοχή των Ρωμαίων και μετά, η ιστορία του νησιού παρουσιάζεται υποτονική. Οι κατακτητές, όπως κι οι Βυζαντινοί κατόπιν, παραμέλησαν ολότελα τη Λέσβο. Και το γεγονός αυτό έδωσε την ευκαιρία στις πειρατικές ληστοσυμμορίες, που εμφανίστηκαν στο Αιγαίο, να τη ρημάξουν πραγματικά. Σαρακηνοί και Μπαρμπερίνοι τον 9ο και 10ο αιώνα, Βενετοί, Γενουάτες και Καταλάνοι τον 12ο και 13ο. Και το πιο σπουδαίο ότι όλοι αυτοί έδειχναν πάντα διαθέσεις για μονιμότερη εγκατάσταση κι εκμετάλλευση για χρόνια του δύστυχου νησιού. Έτσι έγινε και με τον Γενοβέζο Φραγκίσκο Γατελούζο, που βοήθησε με τις γαλέρες του τον Ιωάννη Παλαιολόγο να ξαναπάρει το θρόνο της Βασιλεύουσας, και σαν αμοιβή έλαβε γυναίκα την αδελφή του αυτοκράτορα και προίκα τη Λέσβο.

Είναι αλήθεια ότι ο Φραγκίσκος αυτός, όπως κι οι διάδοχοι του, διοίκησαν μάλλον καλά τον τόπο, κι η ζωή άρχισε να παίρνει τα' απάνω της στο νησί. Προπάντων η παραδοσιακή πνευματική κληρονομιά, που κρατιόταν αλώβητη, με μια θαυμαστή κι απαραβίαστη συνοχή ηθών, αισθημάτων, και γλώσσας πέρα ως πέρα στον πολύπαθο τόπο, έπιασε πάλι να βγάζει τις πρώτες δειλές λάμπεις της.

Αλλ' αυτό το ξανάσασμα δε βάσταξε πολύ. Κιόλας στο Αιγαίο ακούγονταν οι τριγμοί των θεμελίων της Αυτοκρατορίας. Το Βυζάντιο ψυχορραγούσε, κι ούτε λόγος πια ν' αντέξει στ' αλληπάλληλα χτυπήματα των Οθωμανών, που, σαν άγρια κύματα μιας απερίγραπτης θεομηνίας, ξεχύθηκαν απ' τα βάθη της Ασίας, ανέτρεψαν τα σύνορα του Βυζαντίου, έφτασαν έξω απ' τις πύλες της Πόλης, τις γκρέμισαν μέσα σε βαρβαρικούς αλαλαγμούς, έπνιξαν μες τη λεηλασία και τη σφαγή τον αμυνόμενο πληθυσμό, υπέστειλαν τη σημαία του Βυζαντινού αυτοκράτορα, και στη θέση της ύψωσαν την ημισέληνο. Από δω και πέρα ήταν ζήτημα χρόνου να σκύψει όλη η ελληνική χερσόνησος το κεφάλι, από πάνω, απ' το Δούναβη, ίσαμε κάτω, εκεί που βγάζει στη Μεσόγειο το Αιγαίο.

Βέβαια έμεναν τα νησιά. Εύκολο παιχνίδι. Δεν τα υπολόγισαν. "Θα πέσουν μόνα τους", είπαν οι κατακτητές. Μα πέρασε το 1453, το έτος της άλωσης, πέρασε και το '54, το '55-τα νησιά ανάσαιναν ακόμα ελληνικά. Ο Σουλτάνος έτριξε τα δόντια, φώναξε κοντά του έναν απ' τους πιο γενναίους του αρχηγούς, Ισμαήλ τον έλεγαν. "πάρε στόλο", του είπε, "πάρε πλοία, φουσέκια, ό, τι θες. Πρέπει να μου τη φέρεις στη χούφτα σου αυτή τη Λέσβο. Μπρος, Ισμαήλ". Έτος 1457. Ο Ισμαήλ ξεκίνησε φουσκωμένος περηφάνια. Λογάριαζε κιόλας απ' τα πριν τα παράσημα που θα του κρέμαζε ο πολυχρονεμένος αφέντης του για τη νίκη του. Έφτασε με τα καράβια του έξω απ' τη Μήθυμνα. Διέταξε να χτυπήσουν. Και χτύπησαν. Μα το απόρθητο φρούριο δεν ήταν ένα τείχος απλό, για να 'πεφτε με τις πρώτες μπάλες. Κι όχι μονάχα αυτό. Αλλ' απάντησε κιόλας. Έριξε, χτύπησε. Ο Ισμαήλ σκύλιασε. Έβγαλε τα φουσάτα του στη στεριά, άνοιξε τάφρους, υπονόμους, έστησε πυροβόλα βαριά, μηχανές, ανέβασε στα τειχιά σκάλες. Οι Μηθυμναίοι αντιστάθηκαν, πολέμησαν με λύσσα, με τις πέτρες, με τα χέρια, με την ανίκητη ψυχή της Ελλάδας, τους γκρέμισαν, τους έριξαν απ' τις σκάλες, τους κυνήγησαν, οι Οθωμανοί έπεσαν στη θάλασσα, σκόρπισε ο στρατός του Ισμαήλ, κι ο Ισμαήλ καταντροπιάστηκε, πήρε τα μάτια του κι έφυγε.

Αλλ' ως πότε μπορούσε να βαστάξει μια τέτοια ανεξάρτητη κατάσταση; Ολάκερος ο Αίμος είχε σαρωθεί, στέναζε κάτω απ' το πέλμα του νέου κατακτητή. Ο Μωάμεθ ο Β' ένιωσε σουβλιά στο σπλάχνο του απ' το πάθημα του στρατηγού του. Κι αφού αλώνισε τις Σερβίες και τις Μολδαβίες ως τη Μαύρη θάλασσα, κι απ' την άλλη ως την Αδριατική, και κάτω ως την Πελοπόννησο, είπε πως ήρθε η ώρα να πληρώσει και το νησί μας το φόρο του. Έτος 1462, τέλος του καλοκαιριού, Σεπτέμβριος μήνας. Αρχές. Ο ίδιος ο Σουλτάνος σύναξε το στρατό. Πεζικό πολύ. Και πλοία. 125 πλοία, λέει ο ιστορικός της εποχής, και 45 μεγάλα φορτηγά φορτωμένα. Έβαλε κι επικεφαλής τον Μεγάλο Βεζύρη Μαχμούτ Πασά. Πέρασε στο Αγιασμάτι, αντίκρυ στη Μυτιλήνη, κι είπε του Μαχμούτ και ξεκίνησε. Εκείνος απόμεινε εκεί να περιμένει. Ο Πασάς έφτασε έξω απ' την πόλη. Η πολιορκία άρχισε. Οι μπάλες έπεφταν η μια πίσω απ' την άλλη. Τα τείχη γκρέμιζαν. Οι πύργοι κι οι προμαχώνες έπεφταν. Αλλά οι άνθρωποι δεν

έπεφταν. Το ανίκητο πνεύμα της ελευθερίας δε λυγούσε. Κι ήταν μέσα στα τείχη “εικοσακισχίλιαι τουλάχιστον ανθρώπιναι υπάρξεις”. Και δεν είχαν τροφές. Ούτε νερό είχαν, ούτε τρόπο να γιατρεύουν τους πληγωμένους απ’ το σφαιροβολητό. Ο θάνατος θέριζε. Οι νεκροί περίσσευαν. Οι αρρώστιες γίναν ένα με τον εχθρό, θέριζαν κι αυτές μαζί με τις μπάλες. Έπεσε το Μελανούδι, το πιο μεγάλο οχυρό. Λεν πως το Μελανούδι ίσως ήταν ο σημερινός Καρα Τεπές. Ποιος ξέρει; Το βέβαιο ήταν πως η αρχή του τέλους έγινε. .Είκοσι —εφτά ολάκερες μέρες βάσταξε το κακό. Πόσες άλλες μπορούσε να βαστάξει ακόμα; Έπειτα, ο λαός προδόθηκε κι απ’ τους Γενουάτες αφέντες του, που σήκωσαν άσπρη σημαία και παραδόθηκαν, οι δειλοί, στον Μαχμούτ Πασά. Η Λέσβος γονάτισε. Ο Βεζύρης έστειλε μήνυμα στο Σουλτάνο, που περίμενε αντίκρυ στο νησί. Κι ο Σουλτάνος μπήκε σ’ ένα απ’ τα καράβια του και πάτησε στη Μυτιλήνη. Βγήκε, λένε, στην Επάνω Σκάλα, όπου στήθηκε αμέσως μια βασιλική σκηνή. Κάθισε εκεί από κάτω περήφανος και διέταζε να περάσουν από μπρός του σειρά οι νικημένοι. Όλη η πόλη: γέροι, νιοί, γυναίκες, άντρες, παιδιά, άρρωστοι, λαβωμένοι, κουρέληδες, βουτηγμένοι στη λάσπη και στο αίμα, έσκυψαν το κεφάλι κάτω απ’ τα όπλα των κατακτητών και βάδισαν με το βούρδουλα και το μαστίγιο τη στρατά της ντροπής, μπροστά απ’ τα κόκκινα μάτια του λυσσασμένου Σουλτάνου. Κι εκείνος, λένε οι ιστορικοί, διάλεγε με το δάχτυλο κι έβγαζαν οι στρατιώτες του απ’ τη γραμμή τ’ αγόρια και τα κορίτσια, το άνθος της λεσβιακής νιότης. Έκλαιγαν μαύρο δάκρυ οι δυστυχημένοι γονιοί, έκλαιγαν τα παλικάρια κι οι κοπέλες, το βλέπαν ότι τους έμελλε μαύρος χωρισμός, αρπάζονταν απ’ τα χέρια, μανάδες τραβούσαν τους γιούς, πατεράδες τις θυγατέρες. Μα οι στρατιώτες του Σουλτάνου ήταν σκληροί, έκοβαν στα δυο με τις σπάθες ακόμα και το τελευταίο φιλί. Οχτακόσια κεφάλια ξεχώρισαν. Τα φόρτωσαν στα καράβια. Χάθηκαν για πάντα. Έτος 1462.

Από τότε η Λέσβος ξέπεσε ολότελα. Κακομοιριά κι αθλιότητα και φτώχεια κι αγραμματοσύνη έδειραν τις μέρες της. Τα σχολεία έκλεισαν, οι εκκλησιές έκλεισαν, η οικονομία του νησιού αφανίστηκε. Οι φόροι της υποταγής ήταν βαριοί. Μήτε το εμπόριο, μήτε το ναυτικό, μήτε κι η γεωργία μπορούσαν να τους σηκώσουν. Και παρέλυσαν τα πάντα, όπως γράφουν τα βιβλία που μιλούν για κείνον τον καιρό. Ένα μονάχα δεν τσακίστηκε, δεν έσβησε. Η ψυχή. Η Ελλάδα. Το βαθύ νόημα του ανθρώπου ότι “υπάρχω” θα πει ζω ελεύθερος —τίποτα πιο λίγο. Αυτό δεν πέθανε. Κι ας ήρθαν κοντά στον κατατρεγμό απ’ τους ανθρώπους, άλλες τόσες θεομηνίες και συμφορές ν’ αφανίσουν τον τόπο μας: σεισμοί, πυρκαγιές, κουρσάροι, παγωνιές, αρρώστιες. Τίποτα. Η ψυχή ήταν ολόρθη. Και καρτερούσε. Κοίταζε τα πέλαγα. Από κάπου, έλεγε, θα φαίνονταν κάποτε τα καράβια τα δικά, τα καράβια της πατρίδας, με ανεβασμένη στο πλωριό κατάρτι τους τη σημαία της ελευθερίας. Από κάπου θ’ άστραφτε το άγιο φώς, να λάμψει η νύχτα.

Χρόνια και χρόνια πέρασαν. Τα σχολεία ήτα κλειστά πάντα, δεν είχαν μαθητές να ξέρουν να μετρούν τη σκλαβιά. Όμως τα χώματα ήταν γόνιμα και βοηθούσαν την ελπίδα ν’ ανθίζει. Όσπου έξαφνα αυτή η ελπίδα έδωσε καρπούς. Μια νύχτα μια πρώτη αστραψιά έσκισε στα δυο το σκοτεινό ουρανό της λεσβιακής πατρίδας. Το Έθνος, έλεγε το μήνυμα, ξεσηκώνεται, ετοιμάζετε, ετοιμαστείτε κι εσείς, η μεγάλη μέρα κοντεύει. Η Φιλική ιδέα πέρασε σαν δροσάτο αγέρι απ’ τις λεσβιακές λαγκαδιές, άγγιξε τ’ ακρογιαλίες, μπήκε στις μικρές πόλεις, στα χωριά, φύσηξε το μουχλιασμένο κατακάθι των φτωχών καλυβιών. Μέσα στα βουρκωμένα στήθια ανασάλεψε η ναρκωμένη ιδέα. Ο αυθέντης κάτι κατάλαβε, έβαλε το χέρι στις χαντζάρες. Μα τα μάτια των Ελλήνων νησιωτών δε δείλιασαν. Αντίθετα, στηλώθηκαν πιο ζωηρά, πιο φλογάτα, στο πέλαγος, έτοιμα να μπουρλοτιάσουν.

Πάλι σαν αγέρι ήρθε το μαντάτο απ’ τα κύματα. Το Έθνος, ναι, δεν είναι ψέματα, το Έθνος ξεσηκώθηκε, οι πόλεις της Ελλάδας μια-μια τινάζουν από πάνω τους το ζυγό και τα καράβια της πατρίδας αλογύριζαν κιάλας το νησί, το βεβαίωναν μάτια που τα είδαν. 27 Μαΐου 1821: φούντωσε η λεσβιακή ψυχή.

Σήκωσε τη σημαία της . Ελευθερία η θάνατος. Και να ο θάνατος. Σφαγή. Μαχαίρι. Μέσα στη μεγάλη πόλη. Και στα χωριά. Και κρεμάλες. Και λεηλασίες. Και συλλήψεις. Όσοι γλίτωσαν, έφυγαν, είτε απάνω στα βουνά, είτε σ' απόμονα παράλια. Περνούσαν οι ψαριανοί με τα καράβια τους και τους έπαιρναν. Απόμενε μόνο η λαχτάρα. Κι αυτή η λαχτάρα φούντωνε. Κι έρχονταν πάλι απ' έξω οι ψαριανοί. Καινούριος ξεσηκωμός των Λεσβίων. Το πάθος της λευτεριάς ήταν πέρ' από κάθε υπολογισμό. Μα κι η δύναμη του αφέντη απάνω στο νησί ήταν ανώτερη απ' οποιοδήποτε πάθος. Και συντριβόταν κάθε ξεσηκωμός. Έφευγαν πίσω οι ψαριανοί. Κι έπεφτε πάλι το θανατικό και το μαχαίρι, η σφαγή, ο όλεθρος. Όλ' αυτά, μαζί με το γεγονός πως στρατηγικά το νησί μας προσφερόταν σαν οχυρό προάσπισης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κάναν να ενισχυθούν σημαντικά οι φρουρές του και να γίνει απροσπέλαστο ορμητήριο του Τουρκικού στόλου. Φυσικά το αποτέλεσμα ήταν να εμποδιστεί η Λέσβος ν' αποκτήσει, τυπικά τουλάχιστο, την ανεξαρτησία που απόκτησε απ' το '21 κι ύστερα όλη η άλλη Ελλάδα. Και λέγω τυπικά γιατί στην ουσία το ξύπνημα του μπαρουτιού και της επανάστασης ανάστησε μέσα στο σπλάχνο του λαού της Λέσβου τη ζωή και την βέβαιη προσδοκία, του έδωσαν πνοή, η καρδιά του πήρε τ' απάνω της, άνοιξαν σχολεία, οι αγρότες έσκυψαν στα χωράφια τους με όρεξη, άνοιξαν βιοτεχνίες, το λιμάνι κινήθηκε, καράβια πήγαιναν κι έρχονταν, έφερναν χαιρετίσματα απ' την ελεύθερη πατρίδα, τα χαιρετίσματα έλεγαν: *“ο καιρός και για σας δεν είναι μακριά, περιμένετε...”* Και περίμεναν όλοι στο νησί, ενώ τα στήθια τους ανάσαιναν έναν άλλου είδους αέρα, αυτόν που έφερναν αυτά τα χαιρετίσματα. Οι πόλεις και τα χωριά άνθιζαν. Προετοιμάζαν τον καρπό. Επιτέλους, δεν μπορεί, κάποτε θα σήμαινε και γι' αυτούς η μεγάλη ώρα. Και σήμανε πράγματι! Ήταν πρώτα ένα σάλεμα μέσα στα στέρνα του σκλάβου λαού. Ήταν σαν ένα μήνυμα που έφτασε από μακριά, κανείς δεν ήξερε από πού, όμως το 'νωσαν όλοι, θαρρείς φυσούσε σαν άνεμος, ένας παράξενος άνεμος που δε σφύριζε, δεν έτρεχε –στεκόταν. Χτυπούσε την πόρτα της καρδιάς του καθεμιανού, έλεγε: *“ετοιμάσου!”* Κι οι άνθρωποι κοιτάζονταν όλη μέρα εκείνη την παραμονή της μεγάλης αυγής, δάγκωναν τα χείλια, ρωτούσαν με τα μάτια ο ένας τον άλλον: *“είσαι έτοιμος;”* *“Και πρόσθεταν: “η ελευθερία έρχεται. Ακούγονται κιόλας τα βήματα της. “Και πραγματικά, όχι μόνο ακούγονταν τα βήματα της, αλλά θαρρείς έκαναν φτερά, πετούσαν, κάλυπταν ολάκερο το νησί. Η νύχτα εκείνη πέρασε ανήσυχη. Οι δρόμοι, λέει ο χρονικογράφος της εποχής, ήταν έρημοι. Πού και πού μονάχα ακουγόταν το βήμα κανενός νυχτοφύλακα. Ωστόσο η ψυχή του λαού αγρυπνούσε. Κι αφουγκραζόταν. Μια ανασαμιά διαπερνούσε απ' άκρη σ' άκρη την πρώτη πόλη του νησιού –μια ανασαμιά που γινόταν ολοένα και πιο βιαστική, πιο ανήσυχη, πιο ταραγμένη, έκανε τη φλόγα των φαναριών κι έτρεμε, έκανε τις σπίθες των άστρων κι έτρεμαν, ανυπομονούσε πότε πια θα ξημέρωνε, να 'ρθεί αυτή η μακρινή θεά που μας είχε ξεχάσει τετρακόσια πενήντα ολόκληρα χρόνια.*

Κάποτε λάλησε το πρώτο κοκόρι. Αντίκρυ, στα βουνά της Ανατολής, σχεδιάστηκε αχνά το καινούριο χάραμα. Ήταν 8 Νοεμβρίου 1912, ημέρα των Ταξιαρχών. Φιγούρες αξεχώριστες ακόμα, σκιές, έπιασαν να κατηφορίζουν προς το λιμάνι, την Πετρόσκαλα. Τα μάτια ξαγρυπνισμένα, κουρασμένα, απαυδισμένα, πολεμούσαν να τρυπήσουν τη θολούρα του Νοεμβριανού πρωινού. “Πού είναι πια...” αναρωτιόνταν. Κι έψαχναν. Αριστερά, δεξιά, στο βάθος. Κι άξαφνα να! Μέσα στο πούσι της αυγής, τα είδαν! Δεν ήταν όνειρο, δεν ήταν ψέματα, δεν ήταν ένα πλάνεμα –γέννημα της ταλαιπωρημένης τους προσμονής. Ήταν τα καράβια μας, τα καράβια της πατρίδας, της Ελλάδας, ήταν καράβια φορτωμένα ελευθερία. Πελώριοι όγκοι ελπίδας και χαράς και πίστης, έπλεαν απάνω στην πρωινή θάλασσα, κι έρχονταν προς την πρώτη πόλη του νησιού. Ήταν μια πραγματικότητα που έμοιαζε με παραμύθι. Ένα παραμύθι που άρπαζε στα φτερά του την καρδιά σαν πούπουλο, τη σφεντόνιζε ίσαμε τον ουρανό. Όλα τα μάτια δάκρυσαν. Οι λυγμοί της μεγάλης συγκίνησης τράνταζαν όλα τα στήθια. “Χριστός ανέστη!” ακουγόταν απ' όλα τα στόματα. “Αληθώς ανέστη!” απαντούσαν τα ίδια τα στόματα πάλι. Λουπόν,

τετρακόσια πενήντα χρόνια μαύρο ψωμί, μαύρο νερό, μαύρο δάκρυ, πώς δε μαύρισαν αυτή την ψυχή των σκλαβωμένων;

Έφτασαν τα καράβια κοντά. Μπροστά ο “Αβέρωφ”. Η μπάντα του έπαιζε το: “. Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά, στους κάμπους πέφτει χιόνι...” “ Μα ο Έλλην ξεσπαθώνει...” Οι Λέσβιοι αγκαλιάζονταν, φιλιόνταν, έσφιγγαν τα χέρια, φώναζαν, έκλαιγαν. Κατέβηκε απ’ τη ναυαρχίδα μια ατμάκατος. Έβγαλε στην αποβάθρα ένα άγημα με τη σημαία της πατρίδας. Η σημαία ξεδιπλώθηκε, ανέμισε. Ο αγέρας της θαρρείς πέρασε μεσ’ απ’ όλα τα στήθια. Όλα τα μάτια γέμισαν με το γαλάζιο της όραμα, την ακολούθησαν, την είδαν ν’ ανεβαίνει μπροστά, περήφανη, αγέρωχη, ν’ ανεβαίνει το δρόμο προς το κάστρο, να στήνεται στην πιο ψηλή του έπαλξη, σύμβολο μιας αθάνατης ιδέας: της ελευθερίας.

Από κείνη τη στιγμή η Λέσβος ήταν ελεύθερη.

*

Η απελευθέρωση της Λέσβου στις 8 του Νοέμβρη εκείνης της χρονιάς (1912) δεν ήταν ένα γεγονός μιας μέρας που θα καταγραφόταν στις δέλτους της ιστορίας για τόσες άλλες επέτειοι. Στην πραγματικότητα ήταν η αφετηρία μιας νέας ζωής, που θα προωθούσε τη διαφυλαγμένη σαν κόρη οφθαλμού, επί τόσους αιώνες, ελληνικότητα του βασανισμένου νησιού σε νέες κατακτήσεις, έτσι ώστε το δυναμικό της πνευματικής του παράδοσης να επικυριαρχήσει και πάλι στο χώρο του Αιγαίου και ν’ αποτελεί σήμερα μian απ’ τις πρώτες δυνάμεις του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο θα δούμε λεπτομερέστερα κι αναλυτικότερα πως εξελίχτηκαν τα πράγματα στο νησί από κείνη τη σημαδιακή χρονολογία του 1912. Εδώ θα περιοριστούμε να σημειώσουμε ότι αυτή η αφετηρία της νέας ζωής, που αναφέρθηκε λίγο πιο πάνω, δεν έφερε αμέσως σε ευτυχισμένη πορεία. Το αντίθετο μάλιστα. Πέρασε τους νέους της εποχής μεσ’ από καμίνια δοκιμασιών, διαψεύσεων, απογοητεύσεων κι απελπισίας, για να τους οδηγήσει, ύστερα από σκληρούς αγώνες με τον εαυτό τους και με το περιβάλλον, σε πνευματικές κατακτήσεις, για τις οποίες ακόμα και σήμερα καμαρώνουν οι επίγονοι, μια και οι πρωτοπόροι έκαναν τη Λέσβο ακτινοβόλο φάρο σ’ όλο το Αιγαίο και σ’ όλη την ελληνική επικράτεια.

*

Δε θα σε κουράσω άλλο, αγαπητέ αναγνώστη. Και να με συμπαθάς αν υμνολόγησα κάπως παραπάνω αυτή τη νησιώτισσα γη, που γέννησε τους παππούδες και τις γιαγιάδες, τις μάνες και τους πατέρες μας, που γέννησε τους ίδιους εμάς, και μας πότισε φώς, και μας έθρεψε με ομορφιά, και μας ανάστησε σιγοτραγουδώντας δίπλα στα παιδικά κι εφηβικά μας χρόνια τον ασώπαστο σκοπό των κυμάτων της, των μελτεμιών της και των δέντρων της –έναν σκοπό γεμάτον πανάρχαια ελληνικότητα και περηφάνια. Όχι, δε θα σε κουράσω άλλο. Θα σε παρακαλέσω μόνο να κοιτάξεις στο χάρτη το νησί μας, αυτό το καταπράσινο πλατανένιο φύλλο, που πλέει με βεβαιότητα αιώνες αμέτρητους απάνω στα γαλάζια νερά του Αιγαίου. Άκουσε τους αγέρηδες της θάλασσας που φυσούν από γύρα του. Ανάσανε βαθιά την αψιά μυρουδιά που πνέει βράδυ-πρωί απ’ τα πεύκα του. Τρέξε με το νου στους μικρούς κάμπους του. Σκαρφάλωσε στα βράχια του, στους λόφους του, ανέβα στα ήμερα βουνά του, άνοιξε την καρδιά σου και χαιρέτησε με άδολη αγνότητα το πνεύμα του Θεού, το πνεύμα της δημιουργίας που υψώνεται ως τα μεσούρανα μεσ’ απ’ τους απέραντους ελιώνες αείζωο, πολυδύναμο, ανυπόδουλο, για να κηρύττει ότι η ζωή δεν είναι ένας κενός προορισμός, αλλά μια αδιάκοπη, μια αένοη αναγέννηση, είναι μια **ελευθερία!**

Λεσβιακή Άνοιξη

Απ' τη συνοπτική ιστορική διαδρομή των προηγούμενων σελίδων θα 'γινε αντιληπτό ότι η ζωή του νησιού διάνυσε μακρότατες περιόδους κυματισμών που μπορούν ν' αντιστοιχηθούν με τις εποχές του χρόνου: Την άνοιξη, με τον εποικισμό των Αιολέων, τη μίξη τους με το γηγενές στοιχείο, και την ανάπτυξη ενός λαμπρού πολιτισμού. Το καλοκαίρι, με την κορύφωση αυτού του πολιτισμού και την εμφάνιση ενός πλήθους προσωπικοτήτων των γραμμάτων, της φιλοσοφίας, και των τεχνών, που τα έργα τους αποτελούν αιώνια δόξα του νησιού ως τις μέρες μας, σαν ώριμοι καρποί γεννημένοι απ' την άνθιση της προηγούμενης περιόδου. Το φθινόπωρο, με την εμφάνιση των πρώτων νεφών στον ορίζοντα, καθώς άρχισαν οι επιδρομές των γειτόνων, κοντινών και μακρινών, που ο φθόνος τους για την λαμπρότητα της ανάπτυξης του νησιού δεν τους άφηνε να ησυχάσουν. Τέλος, το χειμώνα, με τις κατακτήσεις και τις επικυριαρχίες απ' τους Ρωμαίους, τους Βυζαντινούς, τους Γενουάτες, και τους Οθωμανούς, ένα χειμώνα βαρύτατο, που ερήμωσε τα πάντα στον μικρό τόπο, ρίχνοντας τον σε τέλεια παρακμή.

Βέβαια, όπως βγαίνει κι απ' τα προηγούμενα, το μέτρο του κύκλου κάθε μιας απ' τις παραπάνω εποχές δεν είναι το γνωστό μας του ορισμένου χρόνου. Εδώ έχουμε διαστήματα αιώνων, άνισα κατανενημένων. Μάλιστα ο τελευταίος χειμώνας που κάλυψε το νησί, μπορούμε να πούμε ότι κράτησε κοντά δύο χιλιάδες χρόνια. Αλλά όπως συμβαίνει πάντα, κάθε προηγούμενη περίοδος εκτρέφει την επόμενη. Το ίδιο έγινε και μ' αυτόν το χειμώνα. Παρ' όλη την παγωνιά και το σκοτάδι του, βαθιά μέσα στα σπλάχνα του πιάστηκαν τα σπέρματα μιας άνοιξης, που μπορεί τα φανερώματά της να 'ναι σκόρπια και παράκαιρα, όμως δεν παύουν ν' αποτελούν μηνύματα ενός ξαναγεννημού ικανού να οδηγήσει σε αναπλάσεις και καινούριες κορφές. Ακόμα ο Οθωμανός κατακτητής πατούσε γερά το πόδι του πάνω στο σκλαβωμένο νησί, όταν κάποια φωτισμένα μυαλά, όπως ο Ιγνάτιος Αγαλιανός (ο κατοπινός Άγιος Ιγνάτιος της μονής Λειμώνος, 16ος αιώνας) κι άλλοι, ταξιδεμένοι κι εμπλουτισμένοι με τα νάματα μιας παιδείας που ήταν πέρα για πέρα ελληνική, αφού είχε διασωθεί απ' τ' αρχαία χρόνια της μεγάλης άνθισης της πατρίδας, κι επομένως ανήκε στο Έθνος, αδιάφορο αν ο λαός ήταν σκλαβωμένος, ήρθαν κι άνοιξαν τα πρώτα σχολεία του τόπου. Αυτά τα σχολεία στεγάστηκαν αρχικά σε μοναστήρια, για ευνόητους λόγους. Με το πέρασμα του καιρού πλήθυναν οι μαθητές. Και καθώς τα γράμματα τους ξάνοιγαν το μυαλό, άρχισαν να ευρύνουν τις δραστηριότητές τους, να τολμούν ταξίδια εμπορικά έξω απ' τα όρια του νησιού σε πλούσιες ξένες περιοχές απ' όπου αποκόμιζαν σημαντικότερα κέρδη. Γυρίζοντας πίσω στη γεννέθλια γη, εκτός απ' τ' ότι φρόντιζαν να καλύτερέψουν τη διαβίωση της οικογένειάς τους, σκέφτονταν και την ολότητα. Βάλθηκαν να συνεισφέρουν μεγάλα ποσά και να χτίζουν τώρα φανερά μεγαλόπρεπα σχολεία, νοσοκομεία και καινούριες εκκλησίες. Ο κατακτητής, που είχε, βέβαια, παχυλό μερτικό απ' όλη αυτή την κίνηση, έτρωγε και ραχάτευε. Κι οι μυγδαλιές άνθιζαν. Μπορεί το καταχείμωνο να ήταν ακόμα βαρύ. Όμως βαθιά μέσα στις φλέβες των σκλαβωμένων κυκλοφορούσαν φρεσκοαρισμένοι οι νέοι χυμοί και προετοιμάζονταν. Δάσκαλοι που άφησαν εποχή στα χρόνια της λεσβιακής παιδείας, σφυρηλάτησαν με υπομονή και πάθος μέσα στις παρθένες ψυχές τη γνώση, την αγάπη στα ανθρώπινα ιδεώδη, και την έφεση για βελτίωση σ' όλη την έκταση της ζωής. Κι όταν ήρθε και φύσηξε πάνω στο νησί ο αέρας της ελευθερίας εκείνη την αυγή του 1912, μεσ' απ' το αβέβαιο ακόμα χάραμα αυτής της αυγής ξεπετάχτηκε έτοιμη, φκιαγμένη θαρρείς από πολλά χρόνια πριν, μια σφρίγουσα νεότητα, που μ' ένα έφηβο θάρρος τινάχτηκε προς τα μπρός, αναζητώντας με πίστη και χωρίς ενδοιασμούς το απόλυτα δικό της μέλλον.

Ήταν μια περίοδος ενθουσιασμών, εθνικής παρθενικότητας και δημιουργίας. Αλλά συγχρόνως ήτα και μια περίοδος νέων περιπετειών για την πατρίδα που γύρευε να εδραιώσει την υπόστασή της.

Κιόλας είχαν αρχίσει οι βαλκανικοί πόλεμοι. Η καινουριογεννημένη Λέσβος δε δίστασε να στρατευθεί μ' ενθουσιασμό κάτω απ' τις σημαίες του Έθνους, όπως ειπώθηκε ήδη, και να προσφέρει θυσία στο βωμό του το άνθος των παιδιών της. Ακολούθησε καταπόδας τα ιδανικά της εποχής για την ελευθερία των σκλαβωμένων αδελφών μας. Και δεν κουράστηκε να μάχεται δέκα ολόκληρα χρόνια στα μέτωπα: πόλεμος του '12 και '13. Ύστερα πόλεμος ο μεγάλος, ο ευρωπαϊκός. Έπειτα Μικρασία. Και τέλος...

Αλλά η νικητήρια πορεία φαίνεται ότι ήταν ίσαμε δω. Το φοβερό '22 έσκασε με μια άξαφνη τραγικότητα μπροστά στην έκπληκτη ιστορία μας, γέμισε την Ελλάδα της εποχής με καταστροφή, συμφορά, απελπισία. Οι νικημένοι πολεμιστές, ανακατωμένοι μ' εκατοντάδες χιλιάδες ξεριζωμένους πρόσφυγες, που κυνηγημένοι απ' τη λαίλαπα της σφαγής και του θανάτου αναζητούσαν καταφύγιο κάτω απ' τα καθημαγμένα φτερά της φτωχής πατρίδας, οι πολεμιστές της υποχώρησης λουπόν, πληγωμένοι, εξουθενωμένοι, αλλά κι επαναστατημένοι μαζί για την άδικη τύχη τους, γύριζαν στα πάτρια χώματα με δαγκωμένη ψυχή, ψάχνοντας τους αίτιους και τους υπευθύνους της διάλυσής τους.

Ένα μέρος απ' αυτούς ήταν Λέσβιοι. Παρθένες συνειδήσεις ακόμα, γύριζαν πίσω στο νησί πιο πολύ απορεμένοι κι έκπληκτοι απ' την απρόσμενη εξέλιξη των γεγονότων. Ήδη ήταν φορτωμένοι μια βαριά πείρα δυσπιστίας για τα όσα συνέβηκαν και τα όσα μπορούσαν να συμβούν από δω και πέρα. Βέβαια, δεν έπαυε να σπείρει πάντα μέσα τους εκείνο το δημιουργικό πνεύμα της ζωής που γαλούχησε την εφηβεία τους, κι είχε κιόλας αρχίσει να ψάχνει τρόπους να ξαναφέρει την ξεστρατισμένη μοίρα της δύστυχης χώρας μας στο μεγάλο δρόμο των αληθινών ανθρώπινων πεπρωμένων. Η άνοιξη που είχαν οραματιστεί να 'ρχεται απ' το πέλαγος τον καιρό της σκλαβιάς για να τους ενώσει με τον ελεύθερο κόσμο, δεν μπορούσε να 'ταν αυτό το πυροτέχνημα των ενθουσιασμών και του ολέθρου. Η Ελλάδα, 'τσι όπως τους την είχαν μάθει τα αρχαία γράμματα στα κρυφά κι ύστερα στα φανερά σχολεία, ήτα ένα νόημα πιο βαθύ και πιο μεγάλο. Κάπου έπρεπε να το ξαναβρούν. Αλλά που; Το τυραννικό ερωτηματικό δεν έβρισκε μίαν εύκολη απάντηση. Γι' αυτό έσκυψαν μέσα τους, ενώ παράλληλα έσκυψαν και πάνω απ' τον αγνό ανασασμό του ανθρώπου που παλεύει καθημερινά να στεριώσει μια μοίρα στο χώμα αυτής της γης. Οι νικημένοι Λέσβιοι πολεμιστές ήταν πια μια ώριμη νεότητα που γύρευε τον προορισμό της. Κι επιπλέον ήτα μια νεότητα καλλιεργημένη, παρά τα ραπίσματα της σκλαβιάς και τον εξευτελισμό της ήττας. Το περιεχόμενο της ουσιαστικά πνευματικό. Αυτό το περιεχόμενο την έσπρωξε στη σωστή κατεύθυνση.

Χωρίς φανατισμούς και ψευδαισθήσεις, αλλά και χωρίς ενδοιασμούς, έκανε πρώτα μίαν αναδρομή στη νεώτερη ιστορία μας. Είδε τη λαμπρή φεγγοβολή του '21 σαν ένα αληθινό εθνικό ξέσπασμα, αλλά ταυτόχρονα μπόρεσε να διακρίνει και τη σαπίλα που το κατάτρωγε. Κάτω απ' ένα τέτοιο πρίσμα ήταν φυσικό να κοιτάξει με πολύν σκεπτικισμό το λογιολατρισμό των φαναριωτών που ακολούθησε, καθώς και τον κατοπινό νεοκλασικό ρομαντισμό της εποχής, την παγερή έκφραση, την ψυχρή ρητορεία, το στείρο κήρυγμα της επιστροφής στις ρίζες του προγονικού μας πολιτισμού, τον δασκαλίστικο σχολαστικισμό. Κάποτε όλ' αυτά είχαν ένα λόγο: έπρεπε να συντηρήσουν μέσα στην καρδιά των σκλάβων τη συνείδηση της καταγωγής τους. Σιγά-σιγά όμως ξέκοψαν το Έθνος απ' την αληθινή παιδεία του "σήμερα", νόθεψαν τις εθνικές του παραδόσεις, και στάθηκαν με περιφρόνηση στις λαϊκές μορφές, που ωστόσο ήταν οι φορείς του πνεύματος του ξαναγεννημένου του. Ήταν τότε η περίοδος της δόξας του αττικισμού, που γέμιζε την πνευματική μας ζωή με λόγια γεμάτα εκζήτηση και κούφια ρητορεία. Βέβαια, υπήρχαν κι εκείνη την εποχή προοδευτικές δυνάμεις που συνέλαβαν έγκαιρα και σ' όλη του την έκταση το τεράστιο σφάλμα του ανάστροφου αυτού δρόμου της αναζήτησης του κλέους των αρχαίων μας νεκρών. Μα ελάχιστοι είχαν το θάρρος να φωνάξουν πως η ζωή του ελληνισμού είναι κυρίως οι

Εκδηλώσεις της λαϊκής συνείδησης και γι' αυτό είναι απαραίτητο να στραφούμε ξανά στις καθάριες πηγές του λαού, που με το ήθος του, την αλήθεια του, και τη γλώσσα του εκφράζει την εθνική μας ζωή. Ήταν η εποχή που φάνηκαν στα πνευματικά μας πράγματα ο Παλαμάς κι η γενιά του. Μα σύγκαιρα ήταν κι η εποχή που στον κοινωνικό χώρο της Ελλάδας είχε αρχίσει να διαμορφώνεται η αστική τάξη, μια τάξη προικισμένη απ' την ίδια τη ζωή με πολλή γνώση, πολλά μέσα, πολλές εμπειρίες, αλλά χωρίς την εσωτερική εκείνη δύναμη που θα τη βοηθούσε να λύσει οριστικά τους καταλυτικούς δεσμούς με τα περασμένα. Γι' αυτό διχαζόταν και παλινωδούσε. Αυτή η ανερμάτιστη κατάσταση οδήγησε ως την ήττα του '97, μια ήττα που έκανε το Έθνος να σκύψει με καταισχύνη το κεφάλι.

Ωστόσο, η μελέτη των πραγμάτων απ' τη γενιά των Λεσβίων του '22 έλεγε ότι, παρά το γεγονός αυτής της ήττας, κάτω απ' τις επιπόλαιες επιφάνειες χτυπούσε δυνατά η καρδιά του λαού που λαχταρούσε και ποθούσε ένα ανέβασμα. Γι' αυτό κι ο τρομερός σεισμός του '97, εκτός απ' τις οδυνηρές του συνέπειες, είχε και τ' αγαθά του αποτελέσματα, αφού έδωσε στους νεώτερους να καταλάβουν ότι η ουσία της ζωής βρίσκεται μέσα στην πράξη και τη δράση που αφορούν το παρόν κι ατενίζουν το μέλλον, κι όχι στα κούφια λόγια που μας γυρίζουν πίσω και θέλουν να μας κρατούν δεμένους με το παρελθόν, Απόδειξη οι εκδηλώσεις και τα γεγονότα των πρώτων χρόνων του αιώνα μας. Καινούριος, ανακαινιστικός άνεμος φύσηξε αυτά τα χρόνια μέσ' απ' το πνεμόνι όλης της χώρας, δημιουργώντας μιαν υπόβαθη αλλαγή στη συνείδηση του ελληνισμού. Η νέα αστική κοινωνία αναζητούσε καινούρια σχήματα όπου να διοχετέψει τη ζωτικότητα της. Κι η αναζήτηση της αυτή είχε μιαν επαναστατικότητα που απ' τη μια οδηγούσε σε νέα μετερίζια, αλλ' απ' την άλλη θαρρείς κουβαλούσε μέσα της τη φθορά της, τον κορεσμό, την κόπωση, που την πρόδιδαν. Κι έτσι όπως δεν είχε στηρίγματα, ήταν φυσικό να φτάσει σε μια συμφορά σαν αυτήν του '22. Τι ήταν λοιπόν εκείνο που έφταιγε; Και τι θα συντελούσε να βγούμε απ' την κρίση;

Τα ερωτηματικά αυτά βασάνισαν έντονα τη συνείδηση των Λεσβίων αγανακτισμένων στρατιωτών της κατακαυμένης Μικρασίας –τουλάχιστον εκείνων που είχαν μέσα τους πνευματικές ανησυχίες– και τους οδήγησαν σε μια δική τους επανάσταση, ειρηνική αλλά κι αποφασιστική, που απ' τη μια αποτίναξε το ζυγό της αρχαιολατρίας, κι απ' την άλλη άνοιξε θαρραλέα το δρόμο προς την αλήθεια, έτσι όπως αποτυπώνεται στην καθημερινή πράξη της ζωής. Ειπώθηκε προηγουμένα ότι επρόκειτο για μια νεότητα με έφηβη πίστη, που, παρά τόσους αιώνες σκλαβιάς, διατήρησε το πάθος της ελεύθερης ανθρώπινης βούλησης. Γι' αυτό κι η επανάστασή της, χωρίς να εξαρτιέται από σκοπιμότητες η από ενέργειες βίας, ήταν περισσότερο μια στάση αυτοσεβασμού. Κάνοντας της ότι έπρεπε να μάθουμε τι ήταν σάπιο και ψεύτικο μέσα μας, για να το ξεριζώσουμε και να το πετάξουμε, όπως έπρεπε να μάθουμε και τι ήταν αληθινό για να το κάνουμε κορώνα στο κεφάλι μας. Με δυο λόγια: ήταν μια επανάσταση καθαρά πνευματική, που, αρνούμενη ν' ακολουθήσει τις αλληλοκατηγορούμενες κι αντιμαχόμενες πολιτικές φατρίες στους στείρους καβγάδες τους για το παρελθόν, προχώρησε μόνη της στο δρόμο που θα την έφερνε κοντά στον απλό και παραμελημένο άνθρωπο και στα προβλήματα του.

Απ' αυτήν την πραγματικότητα ξεκίνησε η **Λεσβιακή Άνοιξη**, που η πνοή της δρόσισε και θα δροσίζει για πολύ ακόμα όχι μόνο της Λέσβου το πρόσωπο, αλλά κι ολόκληρη την πνευματική Ελλάδα. Δίχως καμιάν εγωιστική φιλοδοξία, δίχως κρυφές προθέσεις ατομικής προβολής, μια γενιά ολόκληρη, αυτή των νέων της Λέσβου εκείνων των χρόνων, απ' το '22 κι εδώ, φορτωμένη τις εμπειρίες του πρόσφατου παρελθόντος, αλλά και γεμάτη φλόγα και πάθος για ζωή, κατανόησε ότι μονάχα ο αναβαπτισμός στις πηγές της λαϊκής συνείδησης θα της άνοιγε τους ορίζοντες και θα της επέτρεπε να δει κατάματα την αλήθεια του κόσμου. Με σημαία την πίστη στην αγνή και καθάρια γλώσσα των καθημερινών ανθρώπων, και μ' έναν λόγο παρθένο, γεμάτον φώς και δροσιά, πλησίασε τη ζωή κι αποτύπωσε τις

Εικόνες της όπως τις ζει και τις εκφράζει το ανώνυμο πλήθος, Απάνω σ' αυτές προβληματίστηκε. Ο κανόνας της, βέβαια, ήταν ότι την ομορφιά πρέπει να τη γεύεται κανείς σαν ζωντανή ουσία, με τα ίδια τα δικά της στοιχεία, που είναι: το ήθος του λαού, οι παραδόσεις του, η ζωή του, έτσι όπως μας την παραδίνουν τα καθέκαστα της κάθε μέρας κι η άμεση μαζί τους επαφή. Άλλ' όλ' αυτά περασμένα μεσ' απ' ένα κόσκινο αλήθειας που θα πάστρευε την ήρα απ' το στάρι και θα βοηθούσε να ζυμωθεί σωστά το ψωμί. Αυτή η γενιά που έφερε τη μεγάλη πνευματική άνθιση στο νησί και την έκανε κατάσταση πέρα ως πέρα στη Λέσβο κι έξω απ' αυτήν, αφού κατάφερε και ξύπνησε τον πληθυσμό της, κάνοντάς τον να συμμετέχει στον πνευματικό οργανισμό της, αποτέλεσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, το θεμέλιο που πάνω του στηρίχτηκε η συνέχεια της λεσβιακής πνευματικής παράδοσης, εκείνης που άρχισε απ' τα πανάρχαια χρόνια με τη γιαγιά Σαπφώ, για να περάσει απ' το "σήμερα" και να πορευτεί προς το μέλλον.

Είναι πράξη δικαιοσύνης ν' αναφερθούν εδώ τα ονόματα των ανθρώπων που έδρασαν εκείνον τον καιρό: **Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Ασημάκης Πανσέληνος, Κώστας Μάκιστος**. Εκτός απ' τους παραπάνω, που έγιναν ευρύτερα γνωστοί και πέρ' απ' τα σύνορα του νησιού, θα πρέπει να μνημονεύσουμε και τους: **Χρύσανθο Μολίνο, Αντώνη Πρωτοπάτη, Στρατή Βαρελτζίδα, Στρατή Παρασκευαΐδη, Παναγιώτη Νικηταψάλτη, Στρατή Ιωσηφέλλη, Παναγιώτη Κεφάλια, Θείελλι Λευκία, Δημητρώ Παγίδα, Κώστα Κόντου και Τάκη Κόντου**, που μπορεί να μην έδωσαν έργο πλατύ, ατομικό, αλλά που συνέβαλαν σαν ομάδα να στηθεί το σκηνικό όπου θα δημιουργούσαν οι πρωταγωνιστές. Ας αναφέρουμε εδώ επίσης και τους ξενόφερτους (απ' τα παράλια της Μικρασίας κυρίως): **Κώστα Φριλίγγο** (απ' τη Σμύρνη), **Στρατή Δούκα** (απ' τα Μοσχονήσια), **Φώτη Κόντογλου** (απ' τ' Αίβαλι), που προσχώρησαν με πολύ κέφι στην ομάδα της Λεσβιακής Άνοιξης (την ομάδα των Βασιβουζούκων, όπως είχε αυτοαποκληθεί) και συνετέλεσαν κι αυτοί στην πνευματική ανάσταση του νησιού.

Στα πρωταγωνιστικά ονόματα των πρώτων γραμμών της προηγούμενης παραγράφου, καθώς και σε μερικά άλλα νεωτέρων η συγκαιρινών τους, που αν δε συμμετείχαν ενεργά στις δραστηριότητες των Βασιβουζούκων, όμως ανάσαιναν το κλίμα της Λεσβιακής Άνοιξης, κι έδωσαν όλοι μαζί έργο με το οποίο μπόλιασαν την πνευματική ζωή όλης της χώρας, δίνοντας της τον τόνο και το χρώμα τους, θα σταθούμε στις αμέσως επόμενες σελίδες τούτου του βιβλίου, με μια στάση σ' έναν πρόδρομο, τον Αργύρη Ευταλιώτη, που κι αυτός, όπως κι οι υπόλοιποι, κρατούν ακόμα και σήμερα μια πρώτη θέση στη νεοελληνική πραγματικότητα. Άλλωστε, περ' απ' το γεγονός αυτό μπορούμε πούμε ότι το έργο τους αποτελεί το γόνιμο έδαφος που πάνω του θ' αναπτυχθούν οι νεώτερες λεσβιακές φύτες.

Πριν όμως μπούμε σ' αυτές τις επόμενες σελίδες, νομίζω πως πρέπει να ξεκαθαρίσουμε την έννοια: **Λεσβιακά Γράμματα**, που χρησιμοποιείται από πολλούς αβασάνιστα και σχηματικά, πιο πολύ για να προσδιορίζει τις πνευματικές, τις συγγραφικές –στενότερα-εκδηλώσεις μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής, της Λέσβου στην περίπτωση μας. Για την προσωπική αντίληψη του γράφοντα, τα Λεσβιακά Γράμματα στάθηκαν περισσότερο μια "θέση" μέσα στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, μια στάση υπεύθυνη και συνειδητή, μια ειρηνική επανάσταση, όπως τονίστηκε και στην αρχή. Δεν πρόκειται για "σχολή". Ο όρος αυτός έχει στη γραμματολογία μας μάλλον μια στενή έννοια, αναφερόμενη κυρίως στους καλλιτεχνικούς προσανατολισμούς των μελών που απαρτίζουν η ανήκουν σ' αυτή η στην άλλη σχολή. Μ' άλλα λόγια το κοινό τους γνώρισμα είναι η τεχνική προσέγγιση των προβλημάτων τους και οι περί την καλλιτεχνική δημιουργία αντιλήψεις τους.

Τα Λεσβιακά Γράμματα δεν αποτέλεσαν ποτέ σχολή μ' αυτήν την έννοια. Αν υπήρξε μια ενωτική γραμμή ανάμεσα τους, αυτή αφορούσε τη στάση των φορέων των αντίστοιχων εκδηλώσεων απέναντι στην ίδια τη ζωή, στα πολύπλοκα προβλήματα της, στις απαιτήσεις της, στην ομορφιά της και στην ασκήμια της. Δεν ενδιέφερε τόσο η μορφή, το καλούπι, η ο τρόπος με τον οποίο θα εκφραζόταν το πά

θος του πνευματικού δημιουργού, όσο αυτό το ίδιο το πάθος, που ήταν τράνταγμα ψυχής γεννημένο απ' το καμίνι των καιρών. Ας μην ξεχνούμε ότι τότε ήταν μια εποχή παλινωδιών, ενθουσιασμών κι απελπισίας, νικών και ήττας, μια εποχή που τραμπαλιζόταν ανάμεσα στην αφύσικη αναστροφή του Έθνους προς το νεκρό παρελθόν του, και στην ολοζώντανη αγωνία για το ίδιο το μέλλον της ελληνικής πατρίδας. Αυτήν την πατρίδα δεν την κατοικούσαν μόνο οι λόγιοι με τις φαντασιώσεις τους και τα κούφια τους ρομαντικά πυροτεχνήματα, αλλά κι ο αγράμματος, ο ασπούδαχτος, ο βασανισμένος, αλλ' ωστόσο αγνός ελληνικός λαός. Τα Λεσβιακά Γράμματα στάθηκαν μια κάθετη τομή μέσα στη ζωή του ελληνοισμού. Με παρρησία, με θάρρος, αλλά και με πίστη, κήρυξαν την επιστροφή στο παρόν, στο πνεύμα της ζωής. Το παρελθόν θα μπορούσε να 'ναι μια μνήμη, υπόβαθρο της ιστορικής μας πραγματικότητας. Όχι όμως και ζωή. Ζωή θα πει πρώτ' απ' όλα αλήθεια, δύναμη, κίνηση, φώς. Με σημαία αυτά τα στοιχεία ξεπέρασαν την κρίση του '22 και μπήκαν στο δρόμο της αναγέννησης, χαράζοντας προοπτικές όχι μόνο για τη Λέσβο, αλλά και για το Έθνος ολόκληρο.

Μυτιλήνη

[επιστροφή](#)

Αργύρης Εφταλιώτης

Στα βορεινά της Λέσβου είναι μια απόμερη αγκαλιά γης, κλεισμένη απ' ολόγυρα με στέρφα πέτρα, κι ανοιχτή μονάχα σ' ένα μέρος προς τη θάλασσα. Είναι η Εφταλού, η αγαπημένη εξοχή της Μήθυμνας, του σημερινού Μολύβου. Η πέτρα, το γυροτρόγυρο σύνορο, ανεβαίνει αψηλά, στήνει ένα βουνό άδεντρο, απολήγει σε μια κορφή από όρθιους βράχους, που απάνω τους σπαθίζεται και κομματιάζεται σ' εκατομμύρια λάμπεις το καθαρό αιγαιοπελαγίτικο φως, για να ξακοντιστεί ύστερα στα πέρατα. Η θάλασσα, χαμηλά, Είναι η τρυφερή αιολική θάλασσα, που στα φτερά των ανέμων της φέρνει πότε το κάλεσμα της φυγής απ' τις πελαγοσειρήνες, πότε το μήνυμα της αδήριτης επιστροφής στη γη. Η Εφταλού είναι ανάμεσα. Μια καρπερή λουρίδα από περιβόλια, νερά, ελιές, πεύκα. Κι ειρήνη. Ω, τι πλούσια που είναι η ειρήνη σ' αυτόν το τόπο! Περπατάς στον άμμο της ακρογιαλιάς, ή χώνεσαι μέσα στα περιβόλια, ή ανεβαίνεις μέσ' απ' τις ελιές, μέσ' απ' τα πεύκα, κι ακούς πάνω απ' το κεφάλι σου το φουρ-φουρητό που κάνουν τα φτερά του άγιου περιστεριού. Είναι η ησυχία, η ηρεμία η πραότητα, είναι ένα κάτι άπιαστο κι αόρατο, κι όμως αισθητό, μπαίνει μέσα σου, σε γεμίζει, το νιώθεις.

Μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον έτρεξε η παιδική ζωή του Κλεάνθη Μιχαηλίδη, του κατοπινού μας Αργύρη Εφταλιώτη. Αυτό το τελευταίο όνομα δεν είναι απλά ένα ψευδώνυμο, διαλεγμένο τυχαία. Η Εφταλού, στο έβγα της προς τη θάλασσα, εκεί, κατά τα δεξιά, έχει ένα ξωκκλήσι, τους Αγίους Αναργύρους. Τα καλοκαίρια η παιδική αχορτασιά αλώνιζε την περιοχή, έψαχνε, έπινε απ' τις πηγές ομορφιά, έπινε φως, γέμιζε αγάπη για τους δικούς του, για τους άλλους ανθρώπους, για όλον τον κόσμο, ύστερα έμπαινε στη σιωπηλή ερημιά του ξωκκλησιού, αντάμωνε με τη θεότητα που πρωί-βράδυ την προσκυνούσε η μητέρα του αγοριού. Η καρδιά του σιγά-σιγά γινόταν ένα μ' όλ' αυτά τα πράγματα. Κι όταν ύστερα, δεκαεφτά πια χρονών, αναγκάστηκε να ξεπατριστεί, μετά το θάνατο του πατέρα του, του φωτισμένου εκείνου δασκάλου, του Κωστή Μιχαηλίδη (1820-1866), και ν' αναζητήσει την τύχη του στην ξενιτιά, ήταν φυσικό η ψυχή του να τα πάρει μαζί της, να πάρει μαζί της ολάκερη την Εφταλού. Λοιπόν απ' αυτήν έφκιαξε ένα καινούριο παρόνομα: Το Εφταλιώτης. Κι αντί για Κλεάνθη, θέλησε να λέγεται Αργύρης, απ' τ' όνομα του ξωκκλησιού, που γιόρταζε ίσα-ίσα όταν γιόρταζε κι αυτός τα γεννέθλιά του, την 1η Ιουλίου. Αυτά, όχι για να μην ξεχάσει ποτέ τον τόπο του, αλλ' ακριβώς γιατί άνθρωποι, κι αέρας, και φως, και μνήμες, και ζωή αυτού του τόπου ήταν το ίδιο το μπογαλάκι του ξενιτευτή, ήταν τα ρούχα του, η πάστρα του, ο μέσα του κόσμος. Δε γινόταν να τον αποβάλει. Και τον κουβάλησε όπου πήγε κι όπου στάθηκε. Στην Πόλη πρώτα, στο Μάντσεστερ ύστερα, στο Λίβερπουλ κατόπιν, έπειτα στη Βομβάη, και πιο έπειτα στο Παρίσι, και στην Αγγλία ξανά, και στερνά στην Αντίμπ. Και τον κράτησε σφιχτά πάνω του ως το τέλος της ζωής του, ποτίζοντας τον σαν χώμα ιερό με τα κρυφά δάκρυα του ξενιτεμένου, και κάνοντας τον να ξεπετά ολοένα φύτρες απ' τις λαχτάρες της καρδιάς: πότε τραγούδια της ξενιτιάς, πότε νησιώτικους καημούς, πότε μεράκια -άρθρα, στίχους, κουβέντες, γράμματα, μελέτες, ιστορίες παραμυθιών κι ιστορίες απ' τη ζωή του Έθνους.

Και να συλλογιέται κανείς άτι ο Αργύρης Εφταλιώτης ήταν ένας έμπορος μόνο και τίποτ' άλλο, μάλιστα ένας έμπορος που το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε σαν υπάλληλος -στους Rali Brothers- πότε στον έναν και πότε στον άλλον τόπο, κυνηγώντας αδιάκοπα, ως τα γηρατειά του, την τύχη του, τη δική του και της οικογένειάς του. Κι όμως, πάντα έβρισκε τον καιρό, ίσως κλέβοντας τον, να σκύβει μέσα του για ν' ακούει τη μεγάλη ελληνική κι ανθρώπινη καρδιά του να του υπαγορεύει με τη φλόγα της το χρέος να' ναι πάντα αυτό: άνθρωπος, δηλαδή μια πηγή αγάπης, με την έννοια της προσφοράς δίχως ανταλλάγματα.

Γράφοντας κάποτε σ' ένα λεύκωμα για την ευτυχία, αράδιασε τούτες τις γραμμές: "Ευτυχισμένος σε τούτον τον κόσμο μου φαίνεται πως είναι εκείνος που ήρθε εδώ για να κάμη κάτι, που το θαρρεί καλό για τους όμοιους του, και δουλεύει επίμονα ως το τέλος να το κάμη". Τι άλλο θα μπορούσε να χαρακτηρίσει καλύτερα την έννοια του δοσίματος, που δεν περιμένει το αντιδόσιμο, αλλ' ακριβώς γίνεται γιατί το ίδιο είναι μια ευτυχία; Και πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξηγήσει κανείς το ιερό πάθος του Εφταλιώτη, που λαμπάδιασε ολάκερη τη ζωή του μαζί με του Πάλλη και του ψυχάρη,

για τη γλώσσα του λαού μας, ώστε να "γλυτώσει το γένος από το σχολαστικισμό που το δέρνει και το ξεκουτιάζει";

Ήταν στη Βομβάη στα 1888. Εκεί αντάμωσε τον Πάλλη, που μετέφραζε κιόλας Ιλιάδα στη δημοτική. Ο Εφταλιώτης δεν το αποκοτούσε ακόμα. Έγραφε, βέβαια, από καιρό στίχους στη γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών μας, μα τα πióτερα δοκιμάσματά του ήταν στην καθαρεύουσα. Όπου, τους ήρθε το "Ταξίδι" του Ψυχάρη. Το διάβασαν, λέει ο ίδιος, μονορούφι. Το θαύμα έγινε παρευθύς. Μεσ στον Εφταλιώτη ξύπνησε απρόσμενα η Λαχτάρα της Εφταλούς, η Λαχτάρα της ζέστης επικοινωνίας με τον τόπο του, με την πατρίδα του, με τους ανθρώπους της. Νά-την βαθιά η αγάπη, κι η νοσταλγία της γεννέθλιας γης, κι η ανάγκη για συνομιλία με τα πρόσωπα αυτής της γης. Η επικοινωνία δεν πετυχαίνει καλύτερα, παρά με τη γλώσσα που μιλά η μάνα στο παιδί, κι οι καθημερινοί άνθρωποι στους καθημερινούς ανθρώπους. Ο Εφταλιώτης το 'ξερε αυτό περισσότερο απ' τον καθέναν, τ' άκουγε που του το φώναζαν μέσ' απ' το στήθος του οι μουσικές φωνές εκείνης της μακρινής και μυθικής ακρογιαλιάς. Η μητέρα του ήταν κιόλας μέσα του ένα ιερό πρόσωπο, ήταν η θεότητα του παιδικού παραδείσου, ήταν όλες οι μητέρες της ελληνικής πατρίδας. Και Πώς θα μπορούσε να της μιλήσει γλυκότερα, να της ξεφανερώσει εκφραστικότερα και πιο ζεστά τις εσωτερικές του συγκινήσεις, αν δεν άφηνε το αίσθημα του ν' απλώνεται ανεπιτήδευτα μπροστά της χωρίς μασκαρέματα και φκιασιδώματα, παρά γάργαρα κι ολόδροσο, όπως ακριβώς το νερό απ' την Κρυσταλλοπηγή; Να τι στάθηκε ξέχωρο χαρακτηριστικό και κίνητρο μαζί μεσ στον Εφταλιώτη, πέρ' απ' οποιαδήποτε αξιολογική αποτίμηση της λογοτεχνικής του δουλειάς: αυτή η ανθρωπιά στην πιο πλατιά της έννοια, αυτή η αφειδώλευτη αυτοπροσφορά, αυτή η απέραντη αγάπη του για την Εφταλού του και τους δικούς του πρώτα, που έφτασε ύστερα να χωρέσει ολάκερο το Έθνος κι όλους τους ανθρώπους. Και τα βλέπουμε όλ' αυτά καταζώνταντα, όχι τόσο μέσα στα πεζογραφήματα του ή τους στίχους του, όσο σ' αναρίθμητα γράμματα που έγραψε σε φίλους και σε συγγενείς, και προπάντων σ' εκείνα προς τη μητέρα του και την αδελφή του.

Σώθηκαν απ' το χρόνο μια μεγάλη σειρά από τέτοια γράμματα. Είναι ακριβώς για τη "σεβαστή" του μητέρα, την Ελένη Κωστή Μιχαηλίδη (1830-1926) το γένος Κέπετζη, και για την "πολυαγαπημένη" του αδελφή Ευρυδίκη, την κατοπινή (1887) σύζυγο του Γιάγκου Εμμανουήλ. Και τις δυο τις αποκαλεί έτσι, λατρευτικά πάντα, απ' την αρχή ως το τέλος, ως τα γηρατιά του.

Μπροστά στη μητέρα του στέκεται γεμάτος σεμνότητα, σέβας, κι αγάπη. Είναι ταπεινός, γιατί εκείνη είναι η κορώνα στο κεφάλι του, είναι η ανε-πανάληπτη απεραντωσύνη του κόσμου του, είναι το ιερό πνεύμα της Εφταλούς.

Μπροστά στην αδελφή του στέκεται τρυφερός, προστατευτικός, γλυκομίλητος. Γράφει και στις δυο τακτικά. Τους μιλεί για το σπιτικό του, για τη γυναίκα του, τα παιδιά του, τα όνειρα του. Αποφεύγει να τους γράψει για τα προσωπικά του βάσανα. Μόνο κάποτε-κάποτε του ξεφεύγει ένα παράπονο που ακόμα είναι φτωχός, κι άλλοτε ένα αναστέναγμα που, παρά την ηλικία του, δουλεύει σκληρά και κουράζεται. Τότε αφήνει να τον ξεχειλίσει η λαχτάρα για τον άγιο τόπο της παιδικής ζωής, την Εφταλού. Κι ονειρεύεται να επιστρέψει. Μετρά τις μέρες, φκιάχνει προγράμματα, κανονίζει δρομολόγια, σαν παιδί. Κάποτε τ' όνειρο πραγματοποιείται πρώτη φορά το 1887, για το γάμο της Ευρυδικής, και για λίγες μέρες, ύστερα για περισσότερες το 1905, το 1907, το 1909, το 1913, και τελευταία το 1922.

"Αί, παλιά χρόνια", γράφει στο "Αληθινό παραμύθι": "Βρίσκω πάλι τη χάρη σας και τη γλύκα σας. Βρίσκω στον αποκρέβατο με τα σύκα, τ' αρμάρι με τα γλυκά, τις τηγανίτες το πρωί πριν να φέξη, κάθε τις που σοφίζονται οι μανάδες για να μας ξανακάνουν παιδιά, κι ας άσπρισαν τα μαλλιά μας".

Όστόσο, κανένα όνειρο δεν κρατεί πολύ. Κι οι θείες μέρες περνούν τόσο γρήγορα. Η ανάγκη να γυρίσει στην ξενιτιά είναι αδήριτη. Παίρνει πάλι το καράβι του μισεμού.

Δε γράφει για τον πόνο της καρδιάς αυτές τις ώρες. Διασκεδάζει την περίσταση. Μα με σ' απ' τις γραμμές του, ακόμα και χωρίς ο ίδιος να το επιδιώκει, διαχέεται -με πόση διάκριση- η μελαγχολία του.

Όλ' αυτά τα γράμματα είναι οι στιγμές του ανθρώπου, αυτές που παρά την καθημερινότητα τους, προσδιορίζουν τη θέση του και τη στάση του στη ζωή.

Παρακάτω θα βρει ο αναγνώστης μερικά οπ' τα πιο αντιπροσωπευτικά. Είναι κατά χρονολογική τάξη, χωρίς κανένα άλλο ιδιαίτερο ξεχώρισμα. Μόνο, ύστερ' από κάθε γράμμα, ακολουθούν λιγόλογες ση-μειώσεις για πρόσωπα και πράγματα -για όσα χρειάζεται- ώστε να διευκολύνεται κανείς, κατά πως είναι βολετό, στην κατανόηση τους.

(Ακολουθούν 21 επιστολές και σημειώσεις που δεν έχουν καταχωρηθεί εδώ)

επιστροφή

Στρατής Μυριβήλης

Αυτό που λέμε καλλιτέχνης κι αυτό που λέμε άνθρωπος δεν είναι δυο ξεχωριστές οντότητες με διάφορη ο καθένας μοίρα και διαφορετική πορεία στη ζωή. Αντίθετα, είναι δυο ομόκεντροι κύκλοι, δυο ενότητες που υπάρχουν η μια μέσα στην άλλη, κι η μια είναι γεννημένη απ' την άλλη. Είναι δυο παράλληλες αξίες, που αποκτούν νόημα όταν η μια δίνει το χέρι στην άλλη και περπατούν αντάμα στο δρόμο της ανθρώπινης ιστορίας.

Φυσικά τα παραπάνω, για να τα εκτιμήσουμε σωστά, πρέπει να τα δούμε κάτω απ' το πρίσμα του συγκεκριμένου χρόνου όπου αναπτύσσει τη δράση του το άτομο, και του τόπου όπου γεννιέται και μεγαλώνει. Ο χρόνος, η εποχή, είναι το πλαίσιο του κλίματος που σημαδεύει την ίδια τη μοίρα του δημιουργού σαν δημιουργού, αφού οποιοδήποτε έργο του έξω αυτού του χρόνου τοποθετεί κι εκείνον έξω της εποχής του. Ο τόπος, η ιστορία του, αλλά κι η φυσιογνωμία του η εδαφολογική και μορφολογική, συνιστούν υπόβαθρα, που θεμελιώνουν κατά κάποιο προσδιοριστικό τρόπο τις κατοπινές θέσεις και στάσεις του δρώντος ατόμου μες στη ζωή.

Μ' αυτά τα δεδομένα δεν είναι άμοιρο της ανάπτυξης κι εξέλιξης του **Στράτη Μυριβήλη** το γεγονός ότι γεννήθηκε στη Λέσβο, σε μια περίοδο αναγεννημού της. Ανάσανε τον καθαρό αέρα των βουνών της, γεύτηκε τη δροσιά της θάλασσας της, κι έζησε τη χαρά της απελευθέρωσης απ' έναν ζυγό τετρακοσίων πενήντα χρόνων, για να τη δει να μπαίνει σε μια καινούρια ζωή, αυτήν που κιάλας αναρίπιζε ο αέρας της Ευρώπης. Επι-πλέον, η ανήσυχη νιότη του πατούσε το πόδι της στον νέο αιώνα, και τα συμβαίνοντα στη χώρα μας στις δυο πρώτες δεκαετίες του ήταν φυσικό να τον συναγείρουν. Η ήττα του '97 σφράγισε με την πίκρα της την εφηβεία του. Η επανάσταση στο Γουδί το '09, κι η απελευθέρωση του νησιού το '12, ύστερα, του 'δωσαν φτερά. Πήρε μέρος στον πόλεμο για τη Μεγάλη Ιδέα. Και στάθηκε αυτόπτης μάρτυ-ρας κατόπιν της καταστροφής του '22. Όλ' αυτά τα συγκλονιστικά γεγονότα δεν μπορούσαν παρά να ερεθίσουν το δημιουργικό του ένστικτο απ' όπου ξεπήδησε το έργο του συγγραφέα μας, που στάθηκε η δεσπόζουσα μορφή της νέας λεσβιακής παράδο-σης.

*

Η Λέσβος είναι μια γη μαλακιά, με γραμμές σαν παιχνίδι, με λόφους σαν θηλυκά φουσκώματα, και με κόρφους βαθιούς που φέρνουν τη θάλασσα ως μέσα στα σπλάχνα της, έτσι που ο φορτωμένος δρόσο κι αρμύρα αγέρας να περνά πάνω απ' όλο το πρόσωπο του νησιού, κάνοντας τα δέντρα του να κυματίζουν και ν' ασημίζουν, προπάντων τις ελιές, αυτά τα πανάρχαια φυτικά αναστήματα που προχωρούν ως κάτω στ' ακρόγιαλα, μέσα στις αυλές μας, δίπλα στα σπίτια μας, αψηλά στις κορφές των βουνών μας. Ένα τέτοιο βουνό, προς τα βορεινά του νησιού, έχει τ' όνομα: Μυριβήλη. Είναι άξια προσοχής η λυρική χάρη κι η μουσικότητα της λέξης. Θαρρώ αυτό και μόνο φτάνει για να εξηγήσει την ποιότητα του αισθήματος ενός λαού, που κάνει ποίηση ακόμα και με τα ονόματα των βουνών του. Και θαρρώ πως φτάνει για να εξηγήσει και την καλλιτεχνική υφή του συγγραφέα που διάλεξε αυτό το όνομα.

Φυσιογνωμία αρρενωπή και αρσενικό ήθος ωστόσο καρδιά τρυφερή, ποιητική, αλλά και νους θετικός, καλολογαριασμένος, ο Μυριβήλης θα μπορούσε να πει κανείς πως ήταν περισσότερο ένα ένστικτο λαϊκό, ξεκινημένο απ' τις ίδιες τις ρίζες απ' όπου ξεπετιούνται τα δέντρα, τα ποτάμια, τα νερά τα ζωντανά, τα φύλλα, κι οι καρποί, κι ήρθε με θαυμαστή πληρότητα να στήσει δίπλα στ' αυτί μας τη μουσική της τέχνης του, για να μας καταδείξει ότι η πιο μεγάλη μας αξία σαν ανθρώπων είναι να μην ξεχνούμε αυτό ακριβώς: ότι είμαστε άνθρωποι δηλαδή πλάσματα της φύσης, πλάσματα του κόσμου αδέλφια της ίδιας χαράς και της ίδιας λύπης, παιδιά της ίδιας μοίρας. Κι αυτό είναι μια ελευθερία και να το στοχαζόμαστε και να το λέμε. Κι είναι η δύναμη που μπορεί να μας σηκώνει πάνω απ' τα εγκόσμια, να μας πλησιάζει ίσαμε το Θεό "Νιώθω" λέει κάπου ο ίδιος, "σαν ουσία ζωής την αρμονική συνύπαρξη και τη ρυθμική διαδρομή του ατόμου μέσα στους μεγαλόπρεπους κύκλους του ανθρώπινου σύμπαντος, και του θεϊκού σύμπαντος, που είναι το φυσικό σύμπαν. Ξέρω πως υπάρχουν μέσα μας ακατάλυτες ρίζες που μας δένουν με τους τριγυρινούς ανθρώπους και με τη γη, που χιλιάδες χρόνια τους το ανέστησε και τους έθρεψε, και πάλι θα τους δεχτεί σαν υλικό δικό της, και πάλι θα τους ξαναδώσει υε την ίδια τάξη. Όποια κι αν ήταν η πατρίδα μου δε θα' γαπούσα λιγότερο τη φυσική και την ιστορική πραγματικότητα που μου 'δωσε το ακριβό δώρο της ζωής".

Κι αλλού:

"Όλη η μεγάλη ιστορία είναι να ζει κανείς άγρυπνα και να βυζαίνει το φως, και τους ήχους, και τα χρώματα, και τους ανέμους, και τις ιδέες, και τα κύματα, και τη γη, και τον ουρανό, μ' όλες τις άπειρες αισθήσεις του, που δεν τις ξέρει, παρά μονάχα χαίρεται το γάλα τους, όπως το βρέφος αγνοεί τη ρόγα της νέας μητέρας".

Για τον Μυριβήλη η σύμπασα φύση είναι η μεγάλη μάνα, η ποίηση της ζωής. Η ζωή, βέβαια, είναι έκφραση της ανθρώπινης πραγματικότητας. Και λοιπόν η φύση είναι η ποίηση του ανθρώπου. Έτσι προχωρώντας, μπορούμε να κατανοήσουμε την οικείωση του φυσικού ανθρώπου με τον περίγυρο του, να δούμε καθαρά την αλήθεια του, και να μπούμε στα μυστικά της τέχνης ενός συγγραφέα που υπήρξε αδελφός με τη φύση όλα του τα χρόνια. Αυτή η τελευταία φράση ας μη θεωρηθεί τεχνητή. Γιατί η φύση στο έργο του Μυριβήλη δεν είναι επίπλαστη, δεν είναι ένα στοιχείο που προσφέρεται διακοσμητικά. Αντίθετα, είναι ουσία, κάτι που συντροφεύει αναπόσπαστα την ανθρώπινη ζωή, δένεται μαζί της σε μιαν απαρασάλευτη ενότητα, και γι' αυτό δεν μπορεί να νοηθεί χωριστά, όπως ούτε κι ο άνθρωπος μπορεί να νοηθεί χωρίς εκείνη.

Μέσ' απ' τις γραμμές της παραπάνω αναγκαιότητας ξεκίνησε η δημιουργική δραστηριότητα του Μυριβήλη. Το παθιασμένο αγκομαχητό των μεγάλων κοινωνικών ομάδων μέσα στις αχανείς γιγαντοπολιτείες των ημερών μας ξεστράτισε τα άτομα σε δρόμους και μονοπάτια ολότελα έξω απ' τον προορισμό τους και τη μοίρα τους. Η ιστορία έγινε υπόθεση μαζών, που, μες στον κουρνιαχτό και τη βουή τους, παρά την αγνότητα των προθέσεων και το δίκαιο των αιτημάτων, ο δυστυχισμένος άνθρωπος έχασε τα όνειρα του, τους σκοπούς του, τον εαυτό του, ενώ σύγκαιρα, τα μεγάλα ρεύματα που τον παράσερναν, τον απόκοψαν απ' τις ρίζες του, απ' τη γη απ' τον ουρανό του, απ' το σπίτι του, απ' τα αίματα του, απ' το φυσικό του περιβάλλον. Ο Μυριβήλης, μια χορδή παραπάνω από ευαίσθητη, ήχησε και μόνο που ακούμπησαν πάνω της τα μεγάλα γεγονότα της εποχής του αυτά τα γεγονότα που υπήρξαν κυρίως αποτέλεσμα του παραπάνω ξεστρατισμού. Είδε κοπάδια τους ανθρώπους να σκοτώνονται. Άκουσε τις ιαχές των άλλων, που, νικώντας, πηδούσαν πάνω απ' τα χαρακώματα των νικημένων και πληγωμένων και τους αποτελείωναν. Μέσ' απ' το αμπέχωνο του στρατιώτη, σπαραγμένη η τρυφερή του καρδιά, η γεμάτη ακόμα απ' τα οράματα των ειδυλλιών της λεσβιακής πατρίδας, έτσι όπως απ' τα παμπάλαια χρόνια τ' αναπαράσταναν *ασταμάτητα* σ' όλο το πλάτος και το μήκος του νησιού η ευδία, κι η ειρήνη, κι η αρμονία, κι η αγάπη, πίσω λοιπόν απ' αυτό το βρώμικο αμπέχωνο του στρατιώτη που σκότωνε και σκοτωνόταν, εκείνη η απελπισμένη καρδιά, βουρκωμένη, πνιγμένη, χτυπού-σε δυνατά σαν ταμπούρλο την ασυμφιλίωτη διαμαρτυρία της. Η γη, άνθρωπε, μας ενώνει-φώναζε. Πώς γίνεται τώρα αυτή η ίδια γη να μας χωρίζει; Ο πόλεμος ήταν, βέβαια, μια σημαία. Μα ήταν οπωσδήποτε και μια λύση; Ήταν, έστω, μια αναπόδραστη μοίρα, μια διέξοδος, ίσως μια αναπόφευκτη ανάγκη. Αλλά για τον απλό *ανώνυμο* άνθρωπο, αυτό το τυραννισμένο πλάσμα της γης, τι ήταν;

Όλ' αυτά τα ερωτηματικά και οι αγωνίες του συγγραφέα αποτυπώθηκαν σε μια πρώτη *σειρά* διηγήματα, τις "Κόκκινες ιστορίες", που κυκλοφόρησαν το 1914 στη Μυτιλήνη. Αμέσως το βιβλίο μπήκε

σ' όλα τα σπίτια του νησιού, ακριβώς γιατί εξέφραζε τις ίδιες ανησυχίες των νησιωτών. Ήταν μια έκδοση μικρή, επαρχιώτικη, σ' ευτελές χαρτί τυπωμένη. Ωστόσο, κάτω απ' τις σαρκώδεις λέξεις της, έτσι όπως ζωγράφιζαν μια εικόνες πολεμικές, και σίφουνες, κι αντάρτες, και μια απλές, λιτές μορφές της ανεξίκακης καθημερινής νησιώτικης ζωής, μάντευε κανείς τον όργο που υπόκωφα ανατάραζε τα βάθια του συγγραφέα, μάντευε ότι ήδη ετοιμαζόταν ο λόγος ο βαρύς, ο μεγάλος, αυτός που θα προέβαλε στο φως μ' έναν τρόπο θετικό κι αντρίκιο όχι πια ανησυχίες κι αγωνίες, αλλά την έντονη διαμαρτυρία του ειρηνικού ανθρώπου, την ίδια την ανθρώπινη ψυχή.

Κι η μεγάλη ώρα ήρθε: ήταν αυτή της "Ζωής εν τάφω".

Βιβλίο του πολέμου την αποκάλεσε ο συγγραφέας της. Πιο σωστό θα 'ταν να την πει κανείς βιβλίο της ειρήνης και της ζωής. Γιατί μέσ' απ' τα πολεμικά χαρακώματα των σελίδων της, και τα συρματοπλέγματα της, και τις μπόμπες, και τα αίματα, και τα ματισμένα ανθρώπινα κρέατα, ξετινάζεται προς τα ύψη, σαν πουλί που γυρεύει τον ουρανό του, η ίδια η ζωή με τις χίλιες της φωνές και τις χίλιες ομορφιές της, αυτή η μόνη σωστή διάσταση, η ικανή να πλαισιώσει έναν ανθρώπινο θρί-αμβο αντάξιο της ομοίωσης του Θεού. Θα τη βρούμε σε κάθε σελίδα του βιβλίου, σε κάθε αράδα του, σε κάθε λέξη του, και θα νιώσουμε ζεστή την ανάσα της να μας περιτρέχει το πρόσωπο ή να μας αγγίζει την καρδιά, πότε σαν μνήμη ειρήνης, πότε σαν όραμα φανταστικό, πότε σαν παραμύθι, σαν τραγούδι, ακόμα και σαν κλάμα, σαν απελπισμένη φωνή ή σαν νοσταλγία, σαν επιθυμία ερωτική, σαν μια παπαρούνα- "μια τόση δα μεγάλη καλοθρεμμένη παπαρού-να, ανοιγμένη σαν μικρή βελουδένια φούχτα, γεμάτη χαρά, χρώματα, γεροσύνη..." -όπως γράφει ο ίδιος. Και θα την ακούσουμε να μιλεί σ' όλους τους τόνους και σ' όλες τις κλίμακες μιας απaráμιλλης μελωδικότητας, που όχι μόνο θέλγει και γοητεύει, αλλά και παρσύρει, και κατακτά, κι ανεβάζει την αίσθηση ως το πιο αψηλό σκαλί της ανθρώπινης έξαρσης. Η φωνή του Μυριβήλη στη "Ζωή εν Τάφω" είναι ένα πηγαίο ανάβρυσμα ψυχής, μια έκφραση χωρίς επιτήδευση, χωρίς εκείνο το περίτεχνο και κατασκευασμένο σμίλημα, αλλά όλη, πέρα για πέρα, μια δύναμη που ξεκινά θαρρείς ολόισια μέσ' απ' το ζεστό σπλάχνο της ίδιας της λεσβιακής γης τις μεστές ώρες που μυρμιδίζει μέσα της η άνοιξη κι ο δυνατός έρωτας. Αυτή η φωνή με τον αβίαστο χαρακτήρα, μ' εκείνη την εσωτερική διαύγεια που έχε μονάχα το κρύσταλλο νερό της πηγής, ενορχηστρωμένη πάνω σε μοτίβα, θα έλεγα, δημοτικού, λαϊκού τραγουδιού, κατέγραψε στο ενεργητικό της νεοελληνικής λογοτεχνίας την πρώτη μεγάλη νίκη των γραμμάτων μας: η ξεστρατισμένη παράδοση μας, που μια πολεμούσε να 'βρει το δρόμο της στα μονοπάτια της ηθογραφίας, σχεδιάζοντας καρικατούρες της ελληνικής υπαίθρου, δίχως καμιά στοχαστικότερη αναζήτηση, και μια προσανατολιζόταν προς τις ασχημά-τιστες ακόμα μορφές της νέας μας κοινωνικής ζωής, έτσι όπως βλαβερά τη διαμόρφωναν οι ξενικές επιδράσεις, οι πιθηκισμοί και οι μόδες, η παράδοση μας λοιπόν βρήκε ξαφνικά, μέσα σε μian εκτυφλωτική αστραπή αυτεπίγνωσης την ταυτότητα της. Με τη "Ζωή εν Τάφω" μπορούμε να το πούμε αδίστακτα ότι τα ελληνικά γράμματα βρήκαν την αυτοπεποίθηση τους, ενώ σύγκαιρα ένιωσαν να ξανοίγεται μπροστά τους ο πλατύς ορίζοντας μιας λογοτεχνίας, που, πέρα απ' τις ισχνές, στενά τοπικιστικές αναζητήσεις, είχε το δικαίωμα και μπορούσε να εκταθεί στο εύρος που όριζε όχι μονάχα ο ευρωπαϊκός, αλλά ο παγκόσμιος άνθρωπος. Πιο απλά: με τη "Ζωή εν Τάφω" τα ελληνικά γράμματα ξεπέρασαν τον ίσαμε τότε γνωστό εαυτό τους, κι ανέβηκαν μ' ένα πήδημα τις σκάλες της Ευρώπης.

Από δω και πέρα ο δρόμος για τους νεώτερους ήταν πια ανοιχτός -ένας δρόμος που θα οδηγούσε στις πλατιές στράτες όπου ανταμώνει ο άνθρωπος τον άνθρωπο τόσο σαν πρόβλημα όσο και σαν μοίρα. Και σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι τούτο το λεσβιακό βιβλίο στάθηκε δίπλα στην Ευρώπη όχι μονάχα γιατί παρουσίαζε ομοιότητες θέματος ή στάσης με άλλες ανάλογες ευρωπαϊκές εκδηλώσεις, όσο γιατί, κυριότατα, ήταν αυτό το ίδιο και θέμα, και στάση, και θέση υπεύθυνη απέναντι της μια πολεμική ήττα και μian ηθική απογοήτευση. Η πνευματική ισορροπία της φυσικής ζωής είχε διασαλευθεί απ' ένα σωρό αντίνομα κι αντίρροπα βιώματα, που, ακαταλάγιαστα μέσα του, δεν τον άφη-ναν να κοινωνήσει ξανά, άμεσα και ζωντανά, την α-πλή χαρά των πραγμάτων και των όντων. Παρ' όλ' αυτά το επιχείρησε, ερεθισμένος απ' τα χρυσά μάτια μιας γυναίκας του τόπου. Γράφει ο ίδιος: "...Την κοίταζε, κι έβλεπε τα μάτια της ν' ανοίγονται διά-πλατα, να μεγαλώνουν πελώρια. Ήταν δυο μεγάλες στάλες, χρυσές, που γέμιζαν το πρόσωπο της, κατόπι τον αντικρινό τοίχο, κατόπι όλη την κάμαρη. Ένας κόσμος ολάκερος χρυσός, ολόχρυσος, ένας κόσμος απίθανος. ..."

Ήταν η "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια". Ήταν το πρόσωπο της ειρηνικής ζωής. Πα σύγχρονα ήταν μάτια, και πρόσωπο, και κόσμος, απίθανα, έξω απ' τις δυνατότητες μιας φυσιολογικής παραδοχής. Ένας καινούριος αγώνας άρχιζε, αυτός της προσαρμογής στα δεδομένα που ήταν πριν πίστη, κατάσταση, που ήταν κήρυγμα, κι όνειρο, και νοσταλγία, κι όμως άξαφνα η επιστροφή τα τοποθετούσε έξω απ' τον κύκλο που όριζε η σκοτεινή κι αλλόκομη βίωση των χαρακωμάτων. Η βαθιά λαχτάρα της ζωής, το ανα-φαίρετο αίτημα του υπάρχουν μέσα στον απέραντο κόσμο, με τη δύναμη που είχε τανύσει τα φτερά της, εκεί, στη φρίκη των πεδίων του αλληλοσκοτωμού, θαρρείς έφτασε και ξεπέρασε τον ίδιο της εαυτό, κι έχασε την επαφή με τη γη μας. Καρπός αυτουνού του κλίματος η "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια", στάθηκε η αναζήτηση αυτής της επαφής κι η επανάκτηση της. Αλλά μια επανάκτηση που είχε πια μέσα της όλα τα στοιχεία μιας συνειδητοποιημένης πληρότητας ότι η γη, η φύση γύρω μας, η ζωή που μας περιβάλλει είναι και πρέπει να είναι πάντα το ουσιαστικότερο περιεχόμενο του βιβλίου όπου καταγράφεται η ιστορία της ανθρώπινης περιπέτειας.

Ειπώθηκε από μερικούς πως το βιβλίο αυτό, παρ' όλα τα γνωρίσματα της τέχνης του συγγραφέα της "Ζωής εν τάφω", δεν έφτασε, σαν καλλιτεχνικό επίτευγμα, θεωρούμενο γενικά, το ύφος του πρώτου και θεμελιακού βιβλίου του Μυριβήλη. Μα κι αν ακόμα έχουν έτσι τα πράγματα, πάλι θα πρέπει να δεχτούμε ότι ήταν μια πραγμάτωση απαραίτητη για την εξελικτική διαμόρφωση του έργου νοούμενου εδώ σαν υπεύθυνης πράξης ζωής του συγγραφέα. Και σαν τέτοιο έχει τη δική του αδιαμφισβήτητη αξία, πολύ περισσότερο γιατί απ' ένα ζωντανό, υπαρκτό πρόσωπο, έφκιαξε ένα πρόσωπο του μύθου, που μπορούσαν να το συναντήσουν και να μιλήσουν μαζί του οι αναγνώστες του.

Χωρίς τη "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια" ίσως ο Μυριβήλης να μη γινόταν να περάσει σ' εκείνον τον πλατύ πίνακα της λαϊκής ζωής, στην "Παναγιά τη γοργόνα".

Αυτό το τρίτο βιβλίο έχει μιαν ιδιαίτερη γοητεία για τους Λεσβίους, γιατί η Παναγιά η Γορ-γόνα είναι μια θεότητα της νησιώτικης ζωής, που υπάρχει ακόμα και σήμερα σ' ένα ψαρολίμανο, στα βόρειο-ανατολικά του νησιού, στη Σκάλα της Σκαμιάς, του χωριού όπου γεννήθηκε ο Μυριβήλης. Είναι ένα φρεσκοασβεστωμένο πάντα εκκλησάκι, χτισμένο πάνω σ' ένα βράχο της θάλασσας, στην είσοδο του ψαρολιμανιού φορτωμένο αρμύρα, ήλιο, ανέμους, και φουρτούνα. Κάτω απ' τη σκέπη αυτής της Παναγιάς ο Μυριβήλης έζησε τα παιδικά του χρόνια. Ήταν φυσικό να του γίνει στοιχείο ζωής, έτσι ώστε να μπορεί να την απλώσει σαν νόημα πάνω απ' ολάκερη την ανθρώπινη μοίρα. Εδώ, με μια φωτεινότατη χρωματική πολυφωνία, με μιαν ολοζώντανη συνειδησιακή πληρότητα, υφασμένη απ' την πανάρχαια γνώση της ομορφιάς, ο αρσενικός λόγος του Μυριβήλη γονιμοποιεί την ευαισθησία του και δίνει με μιαν ασύλληπτη στερεότητα εικόνες που μοιάζουν ολόιδιες λαϊκές ζωγραφιές. Στις σελίδες τούτου του βιβλίου ο άνθρωπος, όχι πια σαν αποκομμένη μονάδα, αλλά σαν γνήσιο παιδί του κόσμου που τον γέννησε, ανταμώνει οικεία με τα πράγματα της κάθε μέρας, με τις πέτρες της αυλής του, με τα δέντρα του χωραφιού του, με το ξύλο της βάρκας του, με την ψυχή της θάλασσας, με τα πουλιά, με το θάνατο, με τη νύχτα, τη μέρα, τον ήλιο, τις συνήθειες του, με τις πανάρχαιες παραδόσεις του, ακόμα με την ίδια τη θεότητα του τόπου, αυτήν τη θαλασσινή Παναγιά, την Αιγαιοπελαγίτισσα, την Παναγιά τη γοργόνα ανταμώνει με τον Άνθρωπο. Κι οι αντάμωσες αυτές είναι ανακυκλώσεις που δέρονται η μια με την άλλη σε δεσμούς άρρηκτους, περνούν η μια μέσ' απ' την άλλη σαν υποκινημένες από σοφήν αναγκαιότητα, υφαίνουν το μύθο του βιβλίου, το μύθο της ζωής -αυτόν τον πολυπρόσωπο αρχέγονο μύθο, που ζυμώνεται καθημερινά με τη σκοτεινή εймаρμένη του κόσμου, και μας δίνεται σε μια μοναδική ενότητα πραγματικότητας, ονειρού κι ομορφιάς. Κι όλ' αυτά με μια γλώσσα λιτή, απέριτη, ξεστόλιστη, μα ωστόσο τόσο πλούσια εσωτερικά, τόσο εναργή μορφικά, σαν να 'ναι ένα τραγούδι αρσενικό του ίδιου μας του λαού, ένα κυμάτισμα της θάλασσας, ένα κυμάτισμα λεσβιακής γης.

*

Στάθηκα με περισσότερη επιμονή στα τρία βασικά βιβλία του Μυριβήλη, παρ' όλο ότι δεν είναι τα μόνα του. Υπάρχουν ακόμα τα "χρωματιστά" διηγήματα του, τα πράσινα, τα γαλάζια, τα κόκκινα, τα βυσινιά, απ' όπου ξεπηδούν χιλιάδες φωνές, που άλλοτε έχουν τη βιαιότητα των ανέμων και τη σκληρότητα της στουρνάροπετρας, κι άλλοτε το απλό σιγαλομουρμούρισμα της νεροσυρμής. Υπάρχει "ο Βασίλης ο Αρβανίτης", αυτή η τυφλή λαϊκή δύναμη που ξοδεύεται τόσο σπάταλο ανάμεσα ουρανού και γης, σαν βουερός χείμμαρος, και, παρ' όλη την απαράδεκτη φύση του, μας επιβάλλεται σαν ποίηση ζωής, γιατί γίνεται το παραμύθι της λεβεντιάς, μιας λεβεντιάς σκοτεινής, ατιθάσσευτης, ανεξέλεγκτης, και γι' αυτό ατόφιας, αληθινής κι αθώας. Υπάρχει ο αριστουργηματικός

"Πάνας", η θαυμασιότερη και ποιητικότερη σύνθεση της παρθένας λαϊκής ψυχής των γραμμάτων μας. Αναφέρω ακόμα τα "Παγανά", το παιδικό μυθιστόρημα τον "Αργοναύτη", τα λυρικά τις "Πικρές φωτιές", το πεζό δημοτικό τραγούδι "Το τραγούδι της γης". Όμως όλα είναι ήχοι της ίδιας φωνής, πολλαπλασιασμένοι απ' το ίδιο ηχείο, με την ίδια μουσικότητα, την ίδια ομορφιά, αφού προέρχονται απ' έναν αυλό που ηχεί αμέτρητες χιλιάδες σκοπούς, αλλά με τον ίδιο τόνο. Γιατί ο λόγος του Μυριβήλη είναι σαν το νερό του βουνού που τρέχει στις χαραγμένες και σκαμμένες απ' το ίδιο αυλακίες, καθώς κατεβαίνει τραγουδώντας το αιώνιο κι ασώπαστο τραγούδι της ζωής, για να χυθεί στην απεραντωσύνη του κόσμου.

Για τους παραπάνω λόγους δε θ' αναφερθώ στα καθέκαστα καθενός απ' τ' άλλα βιβλία χωριστά. Όλα, τόσο σαν μορφή, όσο και σαν περιεχόμενο και σαν στόχος, εντάσσονται στα πλαίσια της μυριβηλικής παραγωγής, απ' τα πρώτα της φανερώματα ίσαμε σήμερα.

Ένα μονάχα θέλω να τονίσω ιδιαίτερα ότι αυτή η παραγωγή, αυτό το έργο του Λεσβίου συγγραφέα είναι το πρώτο ανάστημα που σήκωσε η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα όχι μονάχα σ' ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά σε πανανθρώπινο. Και πρέπει να 'ναι περήφανες γι' αυτό τόσο η ελληνική πατρίδα, όσο κι η λεσβιακή, που απ' το γάλα τους βύζαξε το δώρο της ομορφιάς, της ειρήνης, και της αγάπης.

Το παραπάνω κείμενο γράφτηκε σαν ομιλία και διαβάστηκε σε πανηγυρική τιμητική εκδήλωση της "λεσβιακής Παροικίας" για το συγγραφέα, στον "Παρνασσό", το Νοέμβριο του 1965. Ο Μυριβήλης γεννήθηκε στη Σκαμιά της Λέσβου το 1890 και πέθανε στην Αθήνα το 1969. Το πραγματικό του άνομα ήταν Στρατής Σταματόπουλος. Το ψευδώνυμο "Μυριβήλης" το πήρε απ' ένα βουνό του νησιού, που οι ντόπιοι το λεν έτσι. Ασχολήθηκε από πολύ νέος με τη δημοσιογραφία, ενώ παράλληλα έγραφε τα βιβλία του. Το 1914 εξέδωσε τα πρώτα του διηγήματα: τις "Κόκκινες ιστορίες". Το 1922 ως το 1924 εξέδωσε την εβδομαδιαία εφημερίδα "Καμπάνα" κι αργότερα την καθημερινή εφημερίδα "Ταχυδρόμος". Στην "Καμπάνα" πρωτοδημοσίεψε επιφυλλίδες απ' τη "Ζωή εν Τάφω", καθώς και απ' το "Νούμερο" του Βενέζη. Έργα του Μυριβήλη: "Κόκκινες ιστορίες", διηγήματα, 1914. "Ζωή εν Τάφω Μυθιστόρημα, 1923, (ακολούθησαν κι άλλες πολλές εκδόσεις), "διηγήματα", 1928. "Η Δασκάλα με τα χρυσά μάτια", μυθιστόρημα, 1934,- "Το πράσινο βιβλίο", διηγήματα, 1935.- "Αργοναύτης" παιδικό μυθιστόρημα, 1936.- "Το τραγούδι της γης", λυρικό, 1937.- "Το γαλάζιο βιβλίο" διηγήματα, 1940.-"Μικρές φωτιές", λυρικό, 1942. "Βασίλης ο Αρβανίτης", νουβέλα 1943.-"Τα παγανά" νουβέλα, 1945. "Ο Παν", νουβέλα, 1946.- "Παναγιά η γοργόνα", μυθιστόρημα, 1953. "Το κόκκινο βιβλίο" διηγήματα, 1953. "Απ' την Ελλάδα", ταξιδιωτικό, 1958. "Το βυσινί βιβλίο", διηγήματα, 1959.- "Στάθης Σταθάς", σχολικά, "Μιλούμε για τέχνη", επιλογή δοκιμίων.

Το 1967 ο Μυριβήλης εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, ενώ τιμήθηκε επανειλημμένα με βραβεία.

Η Παναγιά γοργόνα

Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια

Ένα πρόσωπο του μύθου

Στις μέρες μας, που ο ρυθμός της ζωής έχει γίνει άπιαστος σχεδόν, κι η εναγώνια αναζήτηση α-πό τον καθένα μας μιας ανάσας, ίσα-ίσα για μια στοιχειώδη ισορροπία μέσα στον κόσμο, κοντεύει ν' απομείνει κι αυτή σχήμα κενό, δίχως αποτέλεσμα, η ξαφνική επαφή μας με πρόσωπα του μύθου, μ' οποιοδήποτε απ' αυτά τα πρόσωπα, οποιουδήποτε μύ-θου, ανοίγει μέσα μας μια παρένθεση με δονήσεις τόσο ξένες προς το κλίμα της εποχής και του περιγύρου μας, που βιαζόμαστε να την κλείσουμε, από φόβο μην παρεξηγηθούμε απ' τον ίδιο μας εαυτό!

Αλλά υπάρχουν πρόσωπα του μύθου σήμερα;

Η: υπάρχουν καν μύθοι;

Ας μην ξεχνούμε ότι αυτή τη στιγμή ζούμε την κρίσιμη περίοδο της απογύμνωσης των πάντων. Ακόμα κι αν μας κληροδότησε το παρελθόν τίποτα κατάλοιπα, που κάποτε έθρεψαν τη συναισθηματικότητα μας ή τη φαντασία μας, βιαστήκαμε να τα περάσουμε απ' το κόσκινο της απομυθοποίησης, πιο πολύ θαρρείς από πλέγμα μειονεκτικότητας -μην τυχόν και μας πουν ότι ξεγελιόμαστε να γεμίζουμε τον εσωτερικό μας χώρο μ' άπιαστον αέρα.

Ωστόσο, ναι, υπήρχε ως πριν λίγα χρόνια ένα πρόσωπο του μύθου στο ελληνικό περιβάλλον. Ήταν η δασκάλα με τα χρυσά μάτια. Κι όχι μόνο σαν ένας ωραίος κι επιβλητικός τίτλος του βιβλίου του Μυριβήλη, που με τη συγκλονιστική, για τον καιρό του, ιστορία του, είχε συγκινήσει χιλιάδες Ελλήνων κι είχε γοητέψει ακόμα πιο πολλούς. Αλλά ένα πρόσω-πο υπαρκτό, ένας άνθρωπος με σάρκα και οστά, που ζούσε κι ανάπνεε κοντά μας, και μπορούσες να τον δεις και να του μιλήσεις. Ήταν η ίδια η συγκεκριμένη δασκάλα που είχε εμπνεύσει το συγγραφέα, προσφέροντας του, με την περιπέτεια της ζωής της, το περιεχόμενο της ιστορίας του βιβλίου του -όπως πιστευόταν απ' τον κόσμο. Αυτή η δασκάλα ζούσε σ' ένα χωριό της Λέσβου, όμορφη, πιο όμορφη ακόμα κι απ' τον ίδιο το μύθο, που την έφερνε πάνω στα φτερά του σ' όλον τον ελλαδικό χώρο. Ήταν δυνατόν; Κι αυτό το φωτοστέφανο που ασφαλώς θα τύλιγε τα ξανθά της μαλλιά; Κι αυτή η υπεροχή της αίγλης, που στα σίγουρα θα την ανέβαζε πολλά σκαλοπάτια ψηλότερα απ' την καθημερινότητα και την τύρβη, Κι αυτή η ομορφιά που το δίχως άλλο θ' ακτινοβολούσε ο πλούσιος κόσμος της; Πώς μπορούσε όλ' αυτά να βγουν απ' τις σελίδες ενός αγαπημένου βιβλίου και να γίνουν ύλη απτή, ικανή ακόμα να γοητεύει;

Τα ερωτηματικά, όσο κι αν ήταν επίμονα, δεν κατάφερναν ν' αλλοιώσουν ή να καταρρίψουν το μύθο, που ολοένα, με το πέρασμα του χρόνου, γινόταν και πιο στέρεος, πιο πολύμορφος, γινόταν ένα στοιχείο ζωής, που περιείχε κάτι απ' αυτό που λέμε γεύση μιας άλλης ποιότητας, αδιευκρίνιστης ίσως στις λεπτομέρειες της, μα ωστόσο πέρα για πέρα αισθητής.

Προσωπικά, ένιωθα πάντα την ανάγκη να τον πλησιάσω.

*

Ένα βραδάκι, πριν αρκετά χρόνια, καθώς τα βήματα μου, οδηγημένα απ' την αγιάτρευτη αγάπη της νησιώτικης πατρικής γης, μ' έφεραν ν' ανεβαίνω ένα απ' τα καλντερίμια του Μολύβου, του λεσβιακού χωριού με την πανάρχαιη ιστορία, βρέθηκα ξαφνικά μπροστά σε μια εικόνα απελπιστικά σκληρή, που κυριολεκτικά μου ξέσκισε τα σωθικά. Ήταν μια ανοιχτή πόρτα ενός παμπάλαιου, μισογκρεμισμένου κι απεριποίητου σπιτιού -μια πόρτα σαν μια μαύρη ανοιχτή πληγή, που μέσα της μόνο φαντάσματα μπορούσαν να στήσουν οι φοβισμένες υποψίες. Στάθηκα. Κιόλας ο ήλιος κατέβαινε κατά τα δυτικά, και κείνες οι πορτοκαλιές στερνές του ακτίνες έβαφαν δίπλα μου με μίαν αόριστη θλίψη τους τοίχους, τις πέτρες, μίαν αδυνατωπή κληματαριά που σκάλωνε γέρικα κι απεγνωσμένα τα σκελετωμένα της μπράτσα πλάι στο σάπιο ξύλο της πόρτας. Την ίδια στιγμή ακριβώς φάνηκε νά 'ρχεται απ' το βάθος του σκοταδιού ένας δυσκίνητος ανθρώπινος όγκος. Ανατρίχιασα. Από ένστικτο έπιασα να κάνω συνδέσεις μ' αυτήν την πραγματικότητα, που ολότελ' αναπάντεχα άρχιζε να παίρνει συγκεκριμένο σχήμα μπροστά στα μάτια μου. Είχα ακουστά ότι στο Μόλυβο κατοικούσε η δασκάλα με τα χρυσά μάτια. Κάποιος μου είχε μιλήσει για ένα ανηφορικό καλντερίμι του χωριού, για μια ξεχαρβαλωμένη πόρτα,

για μια άθλια κληματαριά. "Είναι γριά πια η δασκάλα", μου είχε πει μια άλλη φωνή. Νά-την τώρα αυτή η "γριά", νά-την αυτή η πόρτα, και στο βάθος το σκοτάδι των χρόνων που πέρασαν, και πίσω απ' αυτά τα χρόνια ένας εγκα-ταλειμμένος μύθος...

- Καλησπέρα, ψιθύρισα, χαμένος μέσα σε μια άχρονη αίσθηση, πιο πολύ από ανάγκη να νιώσω πως τουλάχιστον εγώ ήμουν έξω απ' τον κύκλο αυτουνού του βάνουσα ερειπωμένου, ωραίου άλλοτε, ιστορήματος.

Στράφηκε. Τα μαλλιά της κιτρινόασπρα, ίδια ξεσκλίδια, κρέμονταν απεριποίητα απ' τη μια και την άλλη του γερασμένου προσώπου της. Το βλέμμα της, αυτό το βλέμμα των χρυσών ματιών που μπόρεσε να οδηγήσει ως την προδοσία ενός νεκρού φίλου στρατιώτη, έλειπε. Στη θέση του υπήρχε μια συνοφρυωμένη καχυποψία που βελόνιαζε.

- Τι θέλεις; ρώτησε με σκληρή φωνή, που περισσότερο έδιωχνε παρά γύρευε απόκριση.

Είχα ακούσει ότι πολύ την παραζάλιζαν τα τελευταία χρόνια οι ξένοι επισκέπτες του χωριού. Ο μύθος της είχε ταξιδέψει από στόμα σε στόμα. Άλλωστε ο Μυριβήλης ήταν κι είναι ακόμα απ' τους πιο διαβασμένους μας συγγραφείς. Όλοι ήξεραν για τη "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια". Έρχονταν λοιπόν περίεργοι να δουν το πρόσωπο που γέμισε τόσες ωραίες σελίδες, να κάνουν επαλήθευση της ταυτότητας του φανταστικού με το πραγματικό. Εκείνη εξοργιζόταν. Είχε το λόγο της.

- Ρώτησα τι θέλεις, επανέλαβε βραχνά, ενώ κιόλας μια αδιόρατη απειλή πέρασε απ' τη σπασμένη φωνή της.

- Τίποτα, αποκρίθηκα δειλιασμένος. Στάθηκα απλά για "καλησπέρα".

- Ε, καλησπέρα λοιπόν, και φύγε! είπε εχθρικά.

Μα εγώ δεν έφευγα. Τα πόδια μου δε σάλευ-αν. Κι αυτό φαίνεται πως τη νευρίασε. Γύρισε και με κοίταξε, έτοιμη θαρρείς να χυθεί καταπάνω μου. Είδε ότι ήμουν ήρεμος. Ίσως να πρόσεξε κι εκείνη την αίσθηση της τρυφερότητας που μ' είχε συνεπά-ρει, και φαίνεται ανάδευε στο πρόσωπο μου. Μέρεψε ξαφνικά.

- Ποιος είσαι; ρώτησε.

Της είπα τ' όνομά μου. Απ' τα μάτια της πέ-ρασε μια λάμψη -δεν ξέρω να πω χρυσή ή όχι. Με ήξερε. Στο νησί όλοι λίγο ως πολύ γνωριζόμαστε. Ήξερε και την ιδιότητα μου.

- Έλα, έλα μέσα, είπε αμέσως, ολότελ' αλλαγμένη. Θέλω να μιλήσω επιτέλους σ' έναν άνθρωπο που να με καταλάβει, να του δείξω ποια ήμουν και πώς με κατάντησαν...

- Μα είσαι, η "Δασκάλα", το ξέρω... Αγρίεψε:

- Όχι! Αν εννοείς εκείνη την ηρωίδα του αναθεματισμένου του Μυριβήλη, όχι, δεν είμαι, δεν ήμουν. Αυτός ο άνθρωπος με κατάστρεψε μ' εκείνο το βιβλίο του. Όλη κι όλη η γνωριμία μας ήταν για λίγες στιγμές, όταν ήρθε στο σχολείο και μου 'φέρει τα θυμητικά του σκοτωμένου". Τίποτ' άλλο. Μόνος του σκαρφίστηκε έρωτες και τρέλες, και τις αράδιασε απερίσκεπτα στο μυθιστόρημα του δίχως λόγο, και ξέπεσα αμέσως στα μάτια της μικρής κοινωνίας μας, κι έγινα ο περίγελος και το σχόλιο του καθημιανού, έτσι που δε με χωρούσε πια η γης. Όχι σου λέγω! Ήμουν άλλος άνθρωπος εγώ! Ως και στο "Νουμά" του Ταγκόπουλου είχα στείλει πεζοτράγουδα μου κι άλλα πεζογραφικά κομμάτια μου. Μπορούσε σήμερα να 'μουν μια συγγραφέας, ίσως και καλύτερη από κείνον, αν δεν έκοβε αυτός το δρόμο μου. Έλα να σου τα δείξω αυτά που λέω, αν δε με πιστεύεις. Είχα άλλα όνειρα εγώ, όχι να μου κρεμάσει με το βιβλίο του αυτός μπόμπες και τενεκέδες στη φούστα μου. Δεν ήμουν η "Δασκάλα" του. Ήμουν μια δασκάλα για τον εαυτό μου. Κι όμως χάθηκα...

Έκλαιγε. Σβησμένα, απελπισμένα, μ' έναν τρό-πο που μαρτυρούσε μια ολοκληρωτική απόγνωση ότι δε χωρούσε πια η ζωή της καμιάν επανόρθωση, καμιά σωτηρία. Της έπιασα το χέρι.

- Ελάτε τώρα, ψιθύρισα, γαληνέψετε. Κι εκείνος είναι γέρος κι άρρωστος (εννοούσα τον Μυριβήλη, που ζούσε τότε ακόμα), και στο κάτω-κάτω σας έκανε πασίγνωστη σαν πρόσωπο σ' όλη την Ελλάδα κι έξω απ' αυτήν. Μην τον θυμόσαστε μ' έχθρα.

- Δεν μπορώ. Παραπονιέμαι. Γιατί στάθηκε αδύνατο να σωτηρευτώ. Για όλη μου τη ζωή. Με κατά-στρεψε -δεν το καταλαβαίνεις; Μ' έβγαλε έξω απ' τον κόσμο μου, έξω απ' τον εαυτό μου. Για όλους τους άλλους δεν ήμουν εγώ, αλλά η "Δασκάλα" του Μυριβήλη. Αυτό ήταν χειρότερο κι από θάνατο!

- Όχι, μην το πείτε, είσατε μια Δασκάλα με χρυσά μάτια"...

- Βλέπεις πουθενά αυτό το χρυσάφι εσύ; Κοίταξε με και πες μου: το βλέπεις; Όχι, δεν το βλέπεις! Γιατί δεν είχα χρυσά μάτια ποτέ! Είχα τα δικά μου μάτια μονάχα. Κι όμως κι αυτά μου τα σβήσε, για να βάλει στη θέση τους τα ξένα, τα χρυσά της φαντασίας του....
 Ήταν δυνατόν; Το πρόσωπο του μύθου κλωτσούσε το μύθο του, τον έβγαζε από πάνω του βίαια, λυσσασμένα, τον ξέσκιζε, τον πετούσε, δεν τον ήθελε, τον έδιωχνε. Ήταν δυνατόν;
 Από δω και πέρα δεν μπορούσα να συγκρατήσω τι άλλο έλεγε. Ίσως και να μην ήθελα τίποτ' άλλο να συγκρατήσω. Το βράδυ είχε πέσει, το σπίτι ήταν σκοτεινό, τα φύλλα του "Νουμά" έτρεμαν κιτρινωμένα στα χέρια μου, κι η γέριχη φωνή της χτυπιόταν απάνω στους τοίχους σαν χαμένη νυχτερίδα, που δεν ήξερε πια να βρει το δρόμο της και τη φωλιά της, τουλάχιστον να ηρεμήσει
 Κι ο μύθος; Ω, εκείνος είχε χάσει την αίγλη του, τα φτερά του είχαν διπλώσει, θαρρείς είχε μαζευτεί σαν δαρμένο παιδί σε μια σκοτεινή γωνιά, κι έκλαιγε, έκλαιγε δίχως τέλος.
 Βγήκα απ' το παλιό σπίτι θλιμένος και γυμνός. Κάτι είχα ανεπανόρθωτα χάσει, το 'νιωθα, μου 'λείπε. Πέρασαν κι άλλα χρόνια. Δεν πήγα να την ξαναδώ, παρόλο ότι βρέθηκα κι άλλες φορές στο Μόλυβο, κοντά στο σπιτικό της. Εκείνη μου 'στέλνε χαιρετίσματα. Έπειτα μου 'στειλε κι ένα νέο παιδί, να το βοηθήσω, λέει, στο δύσκολο δρόμο των γραμμάτων. Στο μεταξύ πέθανε κι ο Μυριβήλης. Και κάποιο μελαγχολικό πρωινό διάβασα στις εφημερίδες την αποτρόπαιη είδηση:

"Η "Δασκάλα με τα χρυσά μάτια" αυτοπυρπολήθηκε. Είχε προσβληθεί από ημιπληγία. Περί έβρεξε τα ενδύματα της με φωτιστικό οινόπνευμα κι έθεσε πυρ. Υπέστη καθολικά εγκαύματα, στα οποία και υπέκυψε".

Άκουσα βαθιά τη φωνή της:

"Ήθελα να 'μουν εγώ! Κι όμως μ'έκαναν και μ'έβλεπαν σαν μια άλλη..."

Ένας μύθος κι ένα πρόσωπο. Το πρόσωπο έφυγε. Τι νόημα έχει πια ο καταρρακωμένος κι απογυμνωμένος του μύθος;

[επιστροφή](#)

Ηλίας Βενέζης

Ο Βενέζης δεν ήταν γέννημα της Λέσβου. Φυσική του πατρίδα υπήρξε το Αϊβαλί, όπου είδε το φως το Μάρτη του 1904. Όμως στη Λέσβο κατέφυγε η οικογένεια του κατά τον πρώτο διωγμό, κι υστέρα, μετά την καταστροφή του «22, εκεί εγκαταστάθηκε οριστικά. Στη Λέσβο, στη Μυτιλήνη μεγάλωσε κι έκανε τα πρώτα του βήματα σαν συγγραφέας μετέχοντας ενεργά στις εκδηλώσεις της συντροφιάς που έφερε τη Λεσβιακή Άνοιξη στο νησί. Συνεπώς, αν δεν ήταν γέννημα, ήταν ωστόσο θρέμμα της Λέσβου, όπως, άλλωστε, το αναγνώρισε κι ο ίδιος, όταν κάποτε, πολλά χρόνια μετά την μετοικεσία του στην Αθήνα, ήρθε για λίγο στη Μυτιλήνη, κι έμεινε κοντά σε φίλους παλιούς και νέους, που τον εγκολπώθηκαν με μεγάλη εγκαρδιότητα. Επιστρέφοντας στην Αθήνα, έγραψε στη "Νέα Εστία" ότι αδήριτη ανάγκη τον έσπρωχνε, όπως συμβαίνει και μ' όλους τους ξεριζομένους, να γυρίσει πίσω, στις πρώτες του πηγές, στη χαμένη του πατρίδα, που τόσο ήθελε να την ξαναδεί. Όμως, πριν πάει στο Αϊβαλί, έπρεπε αναγκαστικά να περάσει απ' τη Λέσβο. Και τότε, ανάμεσα στους παλιούς και τους νέους του φίλους, ανάμεσα στις αναμνήσεις του ανακάλυψε "αληθινά μ' ένα αίσθημα λυτρωτικό ότι έχει πατρίδα", αφού έβρισκε πολύ κοντά του χώμα κι ανθρώπους τόσο δικούς του. "Έτσι παράτησα το άλλο ταξίδι", έγραψε, άφησα την Αιολική γη, την πατρίδα μου, να μείνει όνειρο. Είμαι ευγνώμων που βρήκα πατρίδα τη Λέσβο. Που αισθάνομαι να έχω πατρίδα".

Αυτό το τελευταίο ρήμα, αυτό το "αισθάνομαι" δίνει και το μέτρο της ταυτότητας του Βενέζη. Γιατί ο συγγραφέας αυτός, είτε σαν ψυχοσύνθεση, είτε σαν πνευματική στάση, είχε τέτοιες καταπληκτικές ομοιότητες με το πνευματικό περιβάλλον της Λέσβου, όπου βρέθηκε πρόσφυγας, ώστε να εγκλιματιστεί σ' αυτό μέσα σ' ελάχιστο χρονικό διάστημα. Κι αν ο Βενέζης ανακάλυψε στα ώριμα του χρόνια ότι είχε πατρίδα, η Λέσβος φαίνεται ότι το αισθανόταν αυτό από παλιά, από τότε που τον είχε πρωτοδεχτεί στην αγκαλιά της. Ήταν η πνευματική του πατρίδα, αφού κάτω απ' τη γαληνή της ατμόσφαιρα έγραφε τα πρώτα του λογοτεχνήματα και τροchioδρόμησε το έργο του. Ας μην ξεχνούμε ότι εδώ έγραφε, τύπωσε και κυκλοφόρησε το πρώτο του βιβλίο, τα διηγήματα "Ο Μανώλης Λέκας". Κι ασφαλώς εδώ θα 'νιωσε ν'

ανασαλεύουν οι ρίζες και των άλλων του βιβλίων, μια και η ήμερη ψυχή του συνταιριαζόταν τόσο αρμονικά με το ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον του νησιού.

Έχουν να λεν ότι ο κατατρεγμός, οι βασανισμοί, η άπονη κι άδικη μεταχείριση από μέρους των ομοίων μας, ή και του θεού ακόμα, σκληραίνουν το ανθρώπινο πετσί, σαπίζουν τα αισθήματα μέσα μας, μας κάνουν πλάσματα χωρίς συμπόνια. Μπορεί να 'ναι αλήθεια αλλά μια αλήθεια που με τον Βενέζη φαίνεται να διαψεύδεται, αφού ο συγγραφέας, το νούμερο που έφερε στην πλάτη του, ζεμένος, δεκαοχτάχρονο ακόμα παιδί, στα εργατικά τάγματα της Ανατολής, για να ξεχωρίζει απ' τ' άλλα νούμερα του κοπαδιού, το 'κανε σύμβολο λυτρωτικό για την ίδια την ψυχή του και το 'δωσε σ' όλους εμάς τους άλλους με μια τρυφερή καρδιά, σαν μνήμη καλοσύνης και συγγνώμης. Αυτή η καλοσύνη κι η αγάπη είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του Βενέζη, που κάτω απ' το πρίσμα του βλέπει τα καμώματα των ανθρώπων, ακόμα και στις πιο κακές χους στιγμές, αυτές που θα μπορούσαν να μας γεμίσουν αποτροπιασμό κι απογοήτευση, σαν παιχνίδι .Οι άνθρωποι παίζουν, λέει ("Γαλήνη"). Και τους συγχωρεί. Απλώνει το χέρι και τους χαϊδεύει. Είμαστε όλοι μας σαν τα μερμήγκια. Κανένας δεν μπορεί να ζήσει χωρίς την ανάγκη του άλλου, χωρίς τη συμπαράσταση του. Κι αν κάποτε-κάποτε γινόμαστε κακοί, φτάνει ένα χαμόγελο μόνο να σπάσει το σκληρό μας τσόφλι και ν' αποκαλυφτεί η από μέσα μας ζεστασιά. Αυτό λέει η πικρή πείρα της ζωής του Βενέζη. Αλλά πώς έφτασε σ' αυτήν την πείρα;

Ο αιώνας μας έδειξε απ' τα πρωτα-πρώτα του κιόλας βήματα ότι ο δρόμος του δε θα 'ταν ρόδιος, κι οπωσδήποτε δε θα 'ταν πάνω στα χνάρια του προηγούμενου. Η μακάρια ρομαντική εποχή, με τους ανέγνωιαστούς ανθρώπους και τις αβρές κυρίες με τα κρινολίνα, παρουσίασε απ' τις προτελευταίες ακόμα δεκαετίες της εκατονταετίας που πέρασε σημεία βαλτώματος. Είναι γνωστό ότι σε κάθε βάλτωμα βασιλεύει η σήψη. Αυτή η σήψη δημιούργησε τις προϋποθέσεις της ανάγκης να ταρραχτούν επιτέλους τα στεκάμενα νερά. Και λοιπόν ένας άνεμος αναζητήσεων πήρε να φυσά πάνω απ' τον κόσμο, να φυσά και να δημιουργεί ανησυχίες, να ξεσηκώνει πνεύματα, να οδηγεί κιόλας γοργά σε ξεσηκωμούς, σ' αναστατώσεις, σε φρικτά αιματηρούς πολέμους. Δεν ικανοποιούσαν τον άνθρωπο τα παλιά σχήματα ζωής. Έπρεπε να βρεθούν καινούρια ενός κόσμου καλύτερου, μιας πιο ενεργητικής ευτυχίας. Και για να τα πετύχει, δε πείστηκε ούτε ζωές, ούτε αίμα, ούτε σπαραγμό. Κι έφτασε έτσι, μ' έναν τρελό καλπασμό και χωρίς λύπη για τον τόσο θάνατο που έσπειρε πίσω του σε κάθε γωνιά της γης, ίσαμε το έσχατο όριο της τυφλής του πορείας: να κατακτήσει και να πιλατέψει δυνάμεις τρομακτικές, που ενώ απ' τη μια μας φέρνουν ταξιδευτές στο ουράνιο χάος, απ' την άλλη είναι δυνατόν ν' αφανίσουν σ' ελάχιστο χρόνο το ανθρώπινο γένος απ' το πρόσωπο της γης. Επιτεύξεις; Ναι. Μεγάλες. Θαυμαστές. Πέρ' απ' την κάθε φαντασία και την πιο τολμηρή. Στο βάθος όμως τι; Πιότερη αγωνία, πιότερος φόβος και δέος. Και γι' αυτό πιότερη εσωτερική μοναξιά. Οδεύουμε προς την κατάκτηση του σύμπαντος, και ξεχάσαμε ότι δεν έχουμε ακόμα κατακτήσει τον εαυτό μας.

Αυτό το χάσμα ανάμεσα στην εσωτερική μας αγωνία και τις εξωτερικές εκδηλώσεις της εποχής μας, ένα χάσμα βαθυνόμενο ολοένα απ' την έλλειψη κάθε συνεννόησης μεταξύ μας, το συνέλαβε σ' όλη του την έκταση η ευαισθησία του Βενέζη και το συνειδητοποίησε μ' έναν τρόπο μοναδικό, καθώς σφράγισαν το κορμί και την ψυχή του τα τρελά γεγονότα των αναστατώσεων και των καταστροφών του πρώτου μισού του αιώνα μας. Φαίνεται καθαρά απ' το πρώτο κιόλας ουσιαστικό φάνερωμα του στα γράμματα μας, το περίφημο "Νούμερο 31328". (Ας μή σταθούμε ιδιαίτερα στο προηγούμενο βιβλίο του, τον "Μανώλη Λέκα", που, σαν βιβλίο με διηγήματα-μικρά, ξέχωρα θέματα- ήταν περισσότερο μια συγγραφική άσκηση, παρά μια εργασία με προοπτικές). Απ' το "Νούμερο" λοιπόν μας έδειξε ότι η πραγματικότητα μπορούσε να μεταπλαστεί μέσα του σε αίσθηση ευθύνης για τον διπλανό του, όπως και για κάθε άνθρωπο, μιας ευθύνης που του επέβαλε ένα προσεκτικότερο, κι ίσως πιο συγκεκριμένο, αλλά συνάμα κι επιεικέστερο κοίταγμα των εγκόσμιων.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το βιβλίο αυτό ξεκίνησε από άμεσα, και μάλιστα φρικτά βιώματα του συγγραφέα. Τυραννίστηκε, προπηλακίστηκε, πείνασε, δίψασε, βασανίστηκε. Όσο αυτά τα γεγονότα τον σημάδεψαν, κι όσο κι αν προκαλούσαν μέσα του μια δίκαιη εξέγερση, άλλο τόσο έβλεπε πως ήταν μάταιο να τα αναπαράγει ο ίδιος. Αυτή η αναπαραγωγή δε θα οδηγούσε πουθενά. Και την αρνήθηκε. Είδε τη γύρω του άθλια πραγματικότητα με μια λαχτάρα συμπόνιας, κι αγάπης, και βαθύτατης συγγνώμης, που ανέβλυζαν απ' τα βάθη του είναι του. Ανέπλασε μ' ένα χαμόγελο συγχώρεσης όλα τα τραγικά περιστατικά που υποχρεώθηκε να ζήσει.

Κι ενώ παράθεσε το ένα ύστερ' απ' το άλλο όλα όσα τραυμάτισαν αιματηρά και για πάντα τη ζωή του, τα πέρασε μέσ' από τόση απλότητα και καλοπροαίρετη διάθεση, που δεν προκαλούν. Αντίθετα συμφιλιώνουν. Γιατί πάνω απ' τις λέξεις και τη σκληρότητα των γεγονότων ακούγεται μια ζεστή φωνή συναδέλφωσης, μια επίκληση για τον κοινό ανθρωπινό προορισμό.

Βέβαια, όχι πως η απανθρωπιά κι η αδικία δεν έκαναν τον Βενέζη να κρύψει το πρόσωπο γεμάτος σιχασιά κι απελπισία. Ένα νέο παιδί που βλέπει άξαφνα ν' αρπάζουν μέσ' απ' τα χέρια του τα ωραιότερα του όνειρα, να ξεσκίζουν με τον πιο βάνουσο τρόπο τις προσδοκίες και τις επιδιώξεις του, και να το σπρώχνουν με το βούρδουλα, ξυπόλητο και γυμνό, μέσα στη λάσπη, μακριά απ' τους γονιούς και τ' αδέρφια του, σ' ένα κοπάδι αιχμαλωσίας με κατεύθυνση το άγνωστο, όσο απόθεμα καλοσύνης κι ευψυχίας κι αν διαθέτει, δεν μπορεί παρά να νιώθει κάτι να σπάζει μέσα στο παρθένο στήθος του, κάποιος Θεός να πέφτει και να γκρεμίζεται απ' το βάθρο του.

Ωστόσο, ο Βενέζης δε μας το 'πε ποτέ. Άφησε και καταστάλαξαν όλ' αυτά σιγά-σιγά εντός του. Μόνο ότι το καταστάλαγμα ήταν πικρό. Αυτή η πίκρα αναζήτησε μια διέξοδο, τόσο για να μη δηλητηριάζει τα μέσα του, όσο και για να γίνει πηγή καλού. Ο σίφουνας είχε περάσει, η μπόρα είχε περάσει, ο χαλασμός είχε κιόλας ξεχαστεί. Η ζωή, όμορφη πάλι σαν πριν, είχε πιάσει να ξεμυτά σαν τις ανοιξιάτικες μαργαρίτες μέσ' απ' τα χάλασματα. Μπορούσε λοιπόν κανείς να ξεκουραστεί, να βγάλει από πάνω του όποιο βάρος τον πίεζε, για ν' ανοίξει τα μάτια του στο φως, χωρίς προκαταλήψεις και χωρίς ενδοιασμούς.

Τότε ο Βενέζης έγραψε τη "Γαλήνη".

Στον πρόλογο της τρίτης έκδοσης του βιβλίου ο συγγραφέας σημειώνει: "Η πρώτη έκδοση του τυπώθηκε τις μέρες του Σεπτεμβρίου 1939, όταν άρχισε το δράμα του κόσμου, κι η τρίτη γίνεται τώρα (1943), ενώ το δράμα αυτό συνεχίζεται. Από μια ά-ποψη το βιβλίο αυτό ζει την ιστορία του μέσα στο κλίμα που πρέπει: μέσα στο κλίμα της πικρίας. Υπάρχει φαίνεται και για τα πράγματα μια μοίρα -όχι μόνο για του ανθρώπους."

Το ζήτημα αυτό της μοίρας δεν αποτελεί πρόβλημα για τον Βενέζη. Το θεωρεί σαν κάτι δεδομένο κι αναπόφευκτο, και γι' αυτό το αποδέχεται, συμφιλιώνεται μαζί της, της χαμογελά. Τουλάχιστον ίσως γίνει έτσι και την προσπεράσουμε, και ζήσουμε καλά τη μικρή ζωή που μας προορίστηκε πάνω σ' αυτόν τον πλανήτη. Δε μας συμβουλεύει, βέβαια, να τη δεχτούμε παθητικά. Μα ούτε και να της σταθούμε αντιμέτωποι. Δεν ωφελεί. Ο γιατρός Βένης, ο κεντρικός ήρωας του, που ξεσπιτώθηκε, που τον πήραν σαν σκουπίδι στα φτερά τους οι άνεμοι και τον πέταξαν σε μια ξένη γη, γυμνή κι αυχμηρή, εχθρική σχεδόν, βρίσκει τον τρόπο, αντίθετα απ' την ανυπότακτη γυναίκα του, να επιβάλει στον μέσα του κόσμο την τέλεια συμφιλίωση με τη μοίρα. Και γίνεται πράος, καλός, υψώνεται πάνω απ' την καθημερινή τριβή, παρ' όλο ότι ζει τόσο άμεσα τον πόνο και το δράμα των συγχωριανών του, γιατί αγαπά όλον τον κόσμο και μπορεί να κατανικά αποτελεσματικά' τις αδυναμίες του. Καλλιεργεί τριαντάφυλλα. Έτσι κερδίζει την ελπίδα και βρίσκει τη γαλήνη.

Μπορούμε να πούμε ότι με το μυθιστόρημα αυτό, κλασσικό πια για τη νέα μας λογοτεχνία, ο Βενέζης αναζήτησε μέσ' απ' τις περιπέτειες των προσώπων που έπλασε, τη δική του γαλήνη. Κι αναμφίβολα την κέρδισε. Απελευθέρωσε τον εαυτό του απ' το πλέγμα της πικρίας, κοίταξε με πιο λαμπκαρισμένο μάτι τον άνθρωπο σαν άνθρωπο, ένα πλάσμα κι αυτόν της δημιουργίας, κι έδωσε στον τόνο του -ωριμασμένον με το πέρασμα του καιρού και θρεμένον απ' το πλούσιο ψυχικό του υπόστρωμα- ένα, χρώμα πιο φυσικό, πιο ημερωμένο, πιο βαθιά ανθρωπινό.

Η "Γαλήνη", σαν χρονικό της προσφυγιάς, θα μπορούσε να 'ναι ένα βιβλίο απελπισμένο γεμάτο απωθημένη κακότητα, παράπονο, και κραυγαλέα αιτήματα για δικαιοσύνη και για αποκατάσταση των αδικημένων. Αντί για όλ' αυτά στάθηκε ένα βιβλίο εγκαρτέρησης, σαν γεννημένο από μια συνείδηση που ήξερε ότι τα πράγματα του κόσμου πορεύονται αναλλοίωτα αιώνες αμέτρητους, και λοιπόν τίποτα δεν μπορεί να τα βγάλει απ' το χαραγμένο δρόμο τους. Το ζήτημα για τον τυραννισμένο άνθρωπο είναι η αναζήτηση της γαλήνης, πάντα μέσα στα πλαίσια της αξιοπρέπειας και της ψυχικής ακεραιότητας -η προσπάθεια να φυτέψεις τριαντάφυλλα, ακόμα και σ' άνυδρα και πετραδερά χώματα.

Έτσι αποδεσμευμένος ο Βενέζης απ' ότι πιεστικά είχε καταδυναστέψει την αισθαντικότητά του, και νιώθωντας κιόλας, σαν ψυχή πανθειστική που ήταν, να φυσούν από μέσα του με καινούρια δύναμη, μ' ένα τρόπο αναγεννητικό, οι αναστάσιμες πνοές της ζωής: η χαρά, η ομορφιά, το φως, η πίστη, κάθισε κι έγραψε την "Αιολική Γη". Το σπουδαίο είναι ότι την έγραψε μέσα στο χρόνο της γερμανικής

κατοχής, και πιο συγκεκριμένα στην πρώτη της περίοδο, εκείνην της πείνας και της απελπισίας. Παράδοξο; Για έναν άλλον συγγραφέα ίσως ναι. Για τον Βενέζη όχι, αν αναλογιστεί κανένας την προϊστορία του. Παρ' όλο ότι γύρω του χτυπούσαν καμπάνες της συμφοράς, αυτός έγραψε ένα αληθινό πεζογραφικό ποίημα -κάτι ανάμεσα σ' όνειρο, σε ζωή, σε παραμύθι.. Χίλιες φωνές μιλούν στις σελίδες του, χίλιες λαλιές ανθρώπων, πουλιών, βουνών, φαντασμάτων, κοριτσιών. Κι όλα έχουν απ' ένα πρόσωπο, ξέρουν να κουβεντιάζουν μαζί σου, σου γίνονται οικεία, σε συντροφεύουν. Και με τη συντροφιά τους γίνεσαι παιδί σαν τον ήρωα που αφηγείται, τρέχεις κάτω απ' τα Κιμιντένια, το μυθικό βουνό του τόπου όπου ξετυλίγεται η ιστορία του βιβλίου, καβαλικεύεις άλογα, συναπαντάς κυνηγούς που φορούν μαντήλια κεντημένα με άστρα, ανταμώνεις κοντραμπατζήδες, μιλάς με τις νυφίτσες του δάσους, με τα νερά, με τ' ανθισμένα δέντρα. Η' έναν λόγο: γίνεσαι κι εσύ ένα με τη φύση που ανασαίνει τόσο πλούσια γύρω μας κι όμως το ξεχνούμε, που απλώνει τόσο καλοπροαίρετα την αρμονία της να δεθούμε μαζί της κι όμως την αποστρεφόμεστε.

Ασφαλώς η "Αιολική Γη" ήταν το κλειδί της «φυγής απ' την απελπισμένη ατμόσφαιρα των ημερών του ζούσε η πατρίδα μας εκείνα τα κατοχικά χρόνια. Και πρόσφερε στα κατάφοβα μάτια των δυστυχημένων ανθρώπων το όραμα μιας ευτυχισμένης ζωής, που υπήρξε στ' αλήθεια κάποτε, όταν στη γη βασίλευε ειρήνη, και που μπορούσε να υπάρξει ξανά, όταν θα' ρχόταν πάλι η ειρήνη στον κόσμο. Μερικοί μέμφθηκαν το βιβλίο αυτό και τον συγγραφέα του γιατί αποκοίμιζε, λέει, τις αντιστάσεις των καταδυναστευομένων απέναντι στην κυριαρχία του κακού, αφού τους γέμιζε ψευδαισθήσεις και νάρκη. Αλλά δε σκέφτηκαν ότι πίσω απ' τις πρόσκαιρες ψευδαισθήσεις, που είναι κι αυτές ανάγκη κάποτε, υπήρχε το πνεύμα της ελπίδας. Κι η ελπίδα ενδυναμώνει, σφυρηλατεί την επιμονή του ανθρώπου στους δύσκολους αγώνες του, και τον οδηγεί σίγουρα σε νέους αγώνες. Άλλωστε, η συνειδησιακή, μαζί με τη συναισθηματική συγκρότηση του συγγραφέα δεν μπορούσε να δώσει διαφορετική κατεύθυνση στα γραφτά του. Η "Αιολική Γη", του γνώρισε καταπληκτική επιτυχία σαν βιβλίο, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σ' όλον τον κόσμο, αφού μεταφράστηκε σε πλήθος ξένες γλώσσες, υπήρξε καθαρή έκφραση του εσωτερικού του κόσμου: της ψυχοσύνθεσης του, των αισθημάτων του," της ευγένειας του, και της φυσικής του καλοσύνης.

Ένας κριτικός, γράφοντας για το βιβλίο τούτο σε μian εφημερίδα της Ελβετίας, αναρωτιέται: "... Είναι άραγε η "Αιολική Γη" ένα παραμύθι; της Ανατολής, που το πλάθει μόνος του ο αφηγητής γελασμένος απ' τη φαντασία και τη μνήμη του," Και' προσθέτει ο ίδιος: "Τι σημασία έχει; Φτάνει που είναι πραγματικά μεθυστικό." Δηλαδή κάτι που έχουμε τόση ανάγκη να το γευτούμε.

Και πραγματικά: τι σημασία έχει αν οι θαυμάσιες αυτές σελίδες του Βενέζη είναι ή όχι παραμυθικά ξεγελάσματα της φαντασίας; Το σημαντικό είναι ότι μας φέρνουν πιο κοντά στην αγνότητα και κοντά στη φύση, που συναδελφώνει. Είναι θλιβερό ότι πήγαμε και κλειστήκαμε μέσα στις πολύβουες μεγαλουπόλεις, όπου πήξαμε σε εχθρότητες, σε καχύποπτα βλέμματα, σ' εξαλλοσύνες, και σ' ευτέλειες. "Όλ' αυτά οδηγούν στην πιο φρικτή μοναξιά του ατόμου. Μα το άτομο το είπαμε ον κοινωνικό, που θα πει ότι είναι στη φύση του να συμβιεί με τον διπλανό του, με τους άλλους ανθρώπους, μ' όλον το γύρω του κόσμο. Αν, παρόλη την επιφαινόμενη κοινότητα εκδηλώσεων, εξακολουθούμε στο βάθος να νιώθουμε μόνοι, τότε σε τι παραλλάζουμε απ' τ' αγρίμια που είναι ξαμολημένα στις ζούγκλες των ανεξερεύνητων περιοχών, Άπ' τους πρώτους-πρώτους καιρούς που φάνηκε ο άνθρωπος πάνω στη γη, ένιωσε την ανάγκη ν' ξαπλωθεί, να εκταθεί, να καλύψει πιο μεγάλε εμβαδόν μέσα στο χώρο και μέσα στο χρόνο, για να' χει πιο απτή την αίσθηση της επαφής με τα γύρω του. Απ' αυτήν την ανάγκη ξεπήδησε η Τέχνη, που, ουσιαστικά, με την ανάπλαση της εσωτερικής ζωής του καλλιτέχνη και το δόσιμο της στους άλλους, είναι σαν να 'ρχεται μαζί τους σ' επαφή, τους δίνει το χέρι, και παύει να 'ναι μόνος μέσα στην απεραντώσύνη της γης.

Ο Βενέζης επιτέλεσε με το παραπάνω αυτόν τον προορισμό.

*

Δεν είναι ανάγκη να σταθούμε λεπτομερειακά και στο υπόλοιπο έργο του συγγραφέα. Και στο πλήθος τα μικρά ή μεγάλα διηγήματα του που δημοσιεύτηκαν στα βιβλία του: "Αιγαίο", "Ωρα πολέμου", και στο θεατρικό του κομμάτι "Blos C", και στα ταξιδιωτικά του "Αμερικανική Γη", και "Φθινόπωρο στην Ιταλία", και στ' άλλα του μυθιστορήματα: την "Εξοδο" και τον "Ωκεανό", και στη λογοτεχνική ιστορία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, και στα τελευταία του: τους "Αργοναύτες", το "Μικρασία

χαίρει", και την "Εφταλού", παντού θα βρει κανείς όχι μονάχα το ίδιο θέλημα, αλλά και το ίδιο κίνητρο, την ίδια ψυχή. Όλα αναπνέουν μέσα στον ίδιον αέρα, διαπερνούνται απ' το ίδιο πνεύμα, έχουν τον ίδιο τόνο, αυτόν της ζεστής ομιλίας του ανθρώπου προς τον άνθρωπο.

Τα τελευταία τούτα χρόνια της σπαρακτικής μεταβολής του προσώπου του κόσμου, όπου η πυξίδα μας έχει χάσει τη μαγνητική της προσήλωση και δεν ξέρει προς τα πού να προσανατολιστεί, παρουσιάστηκαν και στην Τέχνη εκδηλώσεις και φαινόμενα με περίεργα χαρακτηριστικά. Καινούριοι τρόποι έκφρασης προσπάθησαν να δέσουν άλογα σχήματα με λογικά. Παράδοξες προθέσεις συμμαχησαν με αφηρημένες έννοιες κι ασύλληπτα νοήματα. Λένε: είναι η παράσταση της διάλυσης, το ρίγος της πραγματικότητας που μας διαφεύγει. Μπορεί. Αλλά γιατί τόση προσήλωση στο φωτογραφικό καθήκον της Τέχνης, όταν μάλιστα περιορίζεται να μας δίνει μονάχα το αρνητικό της όψης των αντικειμένων και των όντων; Αν επιτέλους, εποχή μας θέλει να καταρρέει, παραμένει αδιανόητο γιατί, θα πρέπει να επισπεύσουμε αυτήν την κατάρρευση.

Μ' αυτά τα δεδομένα δεν είναι ανεξήγητο γιατί ο Βενέζης στα τελευταία του έψαξε και βρήκε το ερημητήριο της Εφταλούς, στη Λέσβο, όπου θέλησε να κατοικήσει.

Ας μου επιτραπεί να καταθέσω εδώ μια προ-σωπική μου μαρτυρία γι' αυτόν τον τόπο, και για τη σχέση του συγγραφέα μας μαζί του.

Κάποτε που παραθέριζα εκεί, στα βορεινά του νησιού, σε μια περιοχή άγνωστη τότε στον πολύ κόσμο και γι' αυτό παρθένα, είδα να 'ρχεται απ' το βάθος του αγροτόδρομου ένα ζευγάρι ηλικιωμένων, ανθρώπων, ξένων προφανώς, που το δίχως άλλο βγήκαν να περπατήσουν στην εξοχή αναζητώντας ομορφιά και γαλήνη. Ήταν ώρα δειλινού και καθόμουν στο πεζούλι του σπιτιού που με φιλοξενούσε, κοιτάζοντας αχόρταστα τη θάλασσα. Οι ξένοι πλησίασαν. Καλησπεριστήκαμε καλόκαρδα, αδιάφορο αν οι γλώσσες μας παράλλαζαν. Τους κάλεσα να σταθούν να πιουν ένα νερό, να ξεδιψάσουν. Κάθισαν μετά χαράς. Και φυσικά πιάσαμε κουβέντα. Είπαν πως ήταν Γερμανοί, αντρόγυνο, εκείνος παπάς, εκείνη δασκάλα. Στην Ελλάδα έρχονταν για τρίτη φορά. Την πρώτη έκαναν το γύρο της. Τη δεύτερη πήγαν για ένα μήνα στη Ρόδο. Τώρα ήρθαν στη Λέσβο. Η χώρα μας, λέει, είναι πολύ: όμορφη. Μα πιο όμορφο απ' όλα είναι τούτο το νησί. Κι απ' όλο το νησί, τούτος ο τόπος. "Μόνο ότι δεν μπορώ να βρω πού χρωστά αυτήν την ομορφιά...", πρόσθεσε εκείνος με βαθιά φωνή, ρίχνοντας γύρω μίαν εξεταστική ματιά.

Σηκώθηκα και τον πήρα απ' το χέρι. Περπατήσαμε πάνω στα λιτρίδια, στ' ακροθαλάσσι. Τρία μικρά παιδιά έπαιζαν ξυπόλητα με τα ήσυχα νερά, τσαλαβουτώντας και φωνάζοντας. Πιο πέρα απαντηθήκαμε μ' έναν γέρο ξωμάχο, που ερχόταν από αντίθετα, καβάλα στο γαϊδουράκο του. Έβγαλε το κασκέτο του, μας χαιρέτησε μακρόσυρτα και καλοκάγαθα. Του απαντήσαμε με τον ίδιο τρόπο. Προσπεράσαμε. Βγήκαμε σ' ένα μικρό ψήλωμα. Σταθήκαμε. Έστρεψα τον ξένο προς τα κει που βασιλεύει ο ήλιος. Κουρασμένος ο μεγάλος άρχοντας του σύμπαντος έγερνε προ τη δύση του, ενώ γύρω του ο ουρανός και το πέλαγος βάφονταν με χίλια χρώματα. Κοιτάξαμε τα νερά. Γαλαζορόδινα, ήσυχα, σαν υπάκουοι υποτακτικοί είχαν στρέψει, το πρόσωπο προς τα χρώματα, παρακολουθώντας την ιερή τελετή της μέρας που έφευγε. Γύρισα τον ξένο προς το γυμνό βουνό που υψωνόταν πίσω μας, ακραγγίζοντας τον ουρανό. Είχε κι αυτό θαρρείς στρέψει σιωπηλά τις μετώπες του κατά το μεγάλο βασιλιά, να τον παρασταθεί στην τελευταία του ώρα. Έπειτα τον πρότρεψα να δει το γέρο ξωμάχο, που είχε βγάλει το καπέλο του, κατέβηκε απ' το γαϊδουράκο του, σταύρωσε τα χέρια και κοίταζε τον ήλιο το ίδιο όπως και τα παιδιά της ακρογιαλιάς, που παράτησαν το παιχνίδι τους, παράτησαν και τις φωνές, κάθισαν φρόνιμα το 'να δίπλα στ' άλλο, μην τυχόν και ταράξουν την ιερότητα της στιγμής, και κάρφωσαν τα βλέμματα στη δύση.

Ασυναίσθητα ο άνθρωπος σήκωσε το χέρι του κι έκανε το σταυρό του. Η προσκυνητική ατμόσφαιρα του περιγυρού του είχε επιβληθεί. Η ομορφιά που ανώνυμα κι ακροπάτητα περπατούσε πάνω στο γαλήνιο πέλαγος, πάνω στο βραδιασμένο γυμνό βουνό, πάνω στα λιτρίδια της ακρογιαλιάς, δίπλα στα παιδιά της εξοχής, κι ένωνε σε μια σιωπηλή συμφωνία πρόσωπα και πράγματα, φαίνεται του άγγιξε με τη μαγεία της την ψυχή. Το πνεύμα του τόπου έμπαινε ανεμπόδιστα μέσα του και τον κατακτούσε.

Αυτός ο τόπος ήταν η Εφταλού -η Εφταλού του Εφταλιώτη παλιά, του Βενέζη τώρα. Πρέπει να ειπωθεί ευθύς εξ αρχής ότι η περιοχή δεν έχει, ή μάλλον δεν είχε προηγουμένα καμιά σχέση με το συγγραφέα της Αιολίδας. Μήτε γεννέθλια γη του είναι, μήτε τόπος όπου να έζησε πολλά χρόνια και να ζυμώθηκε με τα χρώματα του.

Ακόμα κι η μορφολογική φυσιογνωμία του ασφαλώς δε θα μπορεί να παρομοιαστεί με τον μυθικό εκείνο αιολικό χώρο του παππού του Γιαννακού-Μπιμπέλα, κάτω απ' τα Κιμιντένια, όπου ο συγγραφέας περνούσε τα καλοκαίρια του, όπως μας τα περιγράφει στην "Αιολική Γη". Εκεί υπήρχαν δάση και νερά, υπήρχαν λύκοι κι άγρια θηρία, παραμύθια απίστευτα μιας μαγικής παιδικής ζωής, ειρηνικά παλικάρια των βουνών, κι επαναστατημένοι κοντραμπατζήδες απ' το Αιγαίο, που γέμιζαν μυστήριο, φόβο και λαχτάρα τον παρθένο κόσμο του παιδιού. Εδώ, στην Εφταλού, δεν υπήρχε τίποτ' άλλο έξω από λίγους ήμερους έλιωνες, μετρημένα περιβόλια, ένα γυμνό βουνό, μια φτωχική θαλασσινή αγκαλιά. Κι ούτε να πεις πως η γωνιά της πρόσφερε τουλάχιστον μια θέα προς τη μυθική πατρίδα, απ' όπου έφυγε πρόσφυγας ο Βενέζης με την οικογένεια του πριν πάρα πολλά χρόνια. Ο γεωγραφικός προσανατολισμός της είναι βορεινός, προς το ακρωτήρι του Μπαμπά, την ακρινή δυτική απόληξη της οροσειράς του Καζ-Νταγ. Από δω, βέβαια, αρχίζει ο ειδυλλιακός Άδραμυτινός κόλπος που φέρνει ως τις Κυδωνίες, το χώρο των παιδικών χρόνων. Μα τίποτε περισσότερο.

Τι ήταν λοιπόν εκείνο που τράβηξε τον Ηλία Βενέζη στα χώματα της ειρηνικής Εφταλούς;

Η απάντηση δεν αφορά τόσο την Εφταλού την, ίδια, όσο το συγγραφέα για τον οποίο γράφονται, τούτες οι γραμμές. Και ξεκινά απ' τις εσωτερικές; κυρίως διαστάσεις του κόσμου του, έτσι όπως χαρακτηριστικά μας τις δίνει το έργο του. Ας μην ξεχνούμε ότι ο Βενέζης στάθηκε απ' την αρχή ένα είδος πιστού πρακτικογράφου των αντιδράσεων μιας τρυφερής κι ευαίσθητης ψυχής απέναντι στα γεγονότα της γύρω του πραγματικότητας, είτε αυτά τα γεγονότα αφορούσαν μεμονωμένες περιπτώσεις του καθημερινού βίου (διηγήματα), είτε αποτελούσαν συγκλονιστικά περιστατικά της ζωής μεγάλων ανθρωπινων ομάδων, ικανά να σημαδεύουν τη μοίρα τους και τον πολιτισμό τους (μυθιστορήματα). Και πρέπει να τονιστεί ότι οι αντιδράσεις αυτές κινήθηκαν πάντα μέσα σ' ένα κλίμα πραότητας κι ευγένειας, ήρεμης εγκαρτέρησης και ταπεινότητας. Επομένως, αν ο συγγραφέας μας υπήρξε σ' όλη του τη ζωή ένας άνθρωπος πράος, ήρεμος, καλοσυνάτος, απλός, κι ονειροπόλος, πού αλλού θα μπορούσε να βρει καλύτερο φυσικό περιβάλλον να φυτέψει τις ξεχωματισμένες ρίζες του απ' την Εφταλού, αυτόν το σπάνιο τόπο της περισυλλογής και της καρτερίας;

Θυμάμαι με τι χαρά αγόρασε ένα κομμάτι γης εκεί, γύρω στα 1963, και με τι μεράκι έπιασε να το ξεχερσώνει, να το περιποιείται, να το περιτριγυρίζει, να το φροντίζει. Φύτεψε ελιές (κάτι ανάλογο με τα τριαντάφυλλα του γιατρού Βένη της "Γαλήνης"). "Έμενε στην Αθήνα τότε ακόμα κι έστερνε και τις πότιζαν. Πότε-πότε πετιόταν κι ο ίδιος από κει να τις δει και να παρακολουθήσει την ανάπτυξη τους. Ύστερα αποφάσισε να χτίσει. Θα πρέπει να 'ταν το 1965. Πόση λαχτάρα! Και τι όνειρα! Τον βρήκα τότε, Αύγουστο μήνα, αν θυμάμαι καλά, καθισμένον σε μια μεγάλη πέτρα, πάνω στο λόφο όπου θα σήκωνε τους τοίχους του σπιτιού. Ήταν βραδινή ώρα. Η θάλασσα από κάτω μας πορευόταν ήρεμα προς τα δυτικά, κατά κει που έγερνε να βασιλέψει ο γερο-ήλιος. Ο Άδραμυτινός κόλπος έχανε το συγκεκριμένο σχήμα του, γινόταν μια μεγάλη γαλάζια αγκαλιά, που την αυλάκωναν ρόδινες ανταύγειες απ' τις φωτιές της δύσης. Ο χώρος του παραμυθιού γέμιζε φαντασία και καλοσύνη. Άραγε να 'φερνε από βαθιά, απ' το μυχό, και μνήμες απ' τη χαμένη πατρίδα, την αιολίδα;

Στο βουβό αυτό ερωτηματικό ήρθε ν' απαντήσει αργά η φωνή του ίδιου του Βενέζη: "Το να χάνεις την πατρίδα σου ξαφνικά κι αναίτια είναι μεγάλος καημός που δεν περνά εύκολα. Τότε πρέπει να βρίσκεις κάπου ν' ακουμπάς, σε μια πέτρα, σ' ένα δέντρο δικό σου, σε κάτι που να σε ξαναδένει με τη γη, τη μεγάλη μάνα. Αυτό θέλω να επιχειρήσω εδώ, για να ζήσω ήσυχα τα υπόλοιπα χρόνια μου, και να γράψω με καθαρή συνείδηση τα υπόλοιπα βιβλία μου. Η ζωή της παραγμένης εποχής μας μπορεί να ξεφυσά την καυτή κι αλλοπρόσαλλη ανάσα της στις λεωφόρους των μεγάλων πολιτειών, εκεί όπου δίνε-ται ο άνισος αγώνας της επιβίωσης του καθημερινού ανώνυμου ανθρώπου. Μα εδώ έχεις τη δυνατότητα να κοσκινίζεις τα πράγματα, να σκέφτεσαι, να καθαρίζεις την ήρα απ' το σάρι, να βλέπεις τι κατασταλάζει απ' όλα τελικά, σαν ουσία, σαν αξία."

Τον αντάμωσα κι άλλες φορές εκεί, στον ί-διο λόφο. Καθόμασταν και τα λέγαμε. Μετρούσαμε αυτήν την ουσία κι αυτήν την αξία των πραγμάτων, των γεγονότων, των πράξεων της ζωής.

Το σπίτι στο μεταξύ προχώρησε, τέλειωσε. Νομίζω πως αυτό ήταν το 1969. Ένα σπίτι που φρόντισε ο ίδιος να μην παράφωνεί εξωτερικά προς το τοπίο, αλλά να δένεται αρμονικά σαν χρώμα και σαν δομή με το γύρω χώρο. Γι' αυτό κι οι πελεκητές του πέτρες δεν ανέβηκαν παρά όσο και τα χαμηλά δέντρα της περιοχής. Εσωτερικά, ωστόσο, ήταν χάρμα

αρχοντιάς κι απλότητας. Εκείνον τον καιρό ο Βενέζης είχε γίνει και παππούς πρώτη φορά, κι η πολλαπλή χαρά του άστραφτε στα μάτια του, τον έκανε παιδί, που, ριζωμένο στη γη και στη φύση του, απολάμβανε το θεμέλιώμα και τη συνέχεια του μέσα στον κόσμο.

Από τότε κι ύστερα δεν τον ξανάκουσα να μιλά για τη χαμένη πατρίδα του. Την ξέχασε; Δε θα μπορούσε να το πει κανείς. Ο άνθρωπος δεν ξεχνά ποτέ. Πα φαίνεται, ότι την αντί κατέστησε, λυτός ο ξεριζωμένος κι απαρηγόρητος βρήκε τον τρόπο και ξαναρίζωσε, βρήκε την πέτρα και το δέντρο το δικό του κι ακούμπησε, βρήκε το χώρο που του ταίριαζε κι έστησε κάτω απ' τον ίσκιο του την αυτοτέλεια του.

Εκεί, σ' αυτήν την Εφταλού ο Βενέζης ολοκλήρωσε το έργο του, με το οποίο μας βοήθησε ν' ανακαλύψουμε το μέτρο της ανθρώπινης ιδιότητας μας. Εκεί κοντά τον έθαψαν όταν πέθανε, (3 Αυγούστου 1973), ύστερα από μαρτυρική αρρώστια. Πάνω στην πλάκα που τον σκέπασε έγραψαν τη λέξη Γαλήνη. Κι ασφαλώς εκεί, σ' αυτόν τον τόπο της ήμερης ομορφιάς θα βρήκε ο συγγραφέας την ηρεμία που αναζητούσε.

Ο Ηλίας Βενέζης (ψευδώνυμο τον Ηλία Μέλλου, που όμως στην πραγματικότητα αυτό ήταν το παρατσούκλι του πάππου του, ενώ το αληθινό όνομα του προπάππου του ήταν Βενέζης) γεννήθηκε το 1904 στο Αϊβαλή της Μικρασίας, απ' όπου ξεριζώθηκε και κατέφυγε σαν πρόσφυγας από παιδί στη Μυτιλήνη. Εκεί έμεινε πολλά χρόνια, αποτελώντας έτσι ένα απ' τα ζωντανά στοιχεία της Λεσβιακής Άνοιξης. Αργότερα μετατέθηκε στην Αθήνα σαν τραπεζικός υπάλληλος, πρώτα της Εθνικής, κι έπειτα της Τράπεζας Ελλάδος.

Έργα του: "Μανώλης Λέκας", διηγήματα, 1928.-"Νούμερο 31.327" μυθιστόρημα, 1931.-"Γαλήνη", μυθιστόρημα, 1939.- "Αιγαίο", διηγήματα, 1941.-"Αιολική Γη" μυθιστόρημα, 1943.-" Άνεμοι, διηγήματα, 1944.- "Ωρα πολέμου", διηγήματα, 1946.- "Φθινόπωρο στην Ιταλία" ταξιδιωτικό, 1950.-"Εξοδος", χρονικό της κατοχής, 1950.-"Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός", ιστορία, 1952.-"Οι νικημένοι ". διηγήματα, 1954. - "Χρονικό της Τραπεζής Ελλάδος", ιστορία, 1955.- "Αμερικανική Γη", ταξιδιωτικό, 1955.- "Ωκεανός", μυθιστόρημα, 1956. -"Αργοναύτες", ταξιδιωτικό, 1962. -Εμμανουήλ Τσουδερός". ιστορία, 1965.- "Αρχιπέλαγος". διηγήματα, 1969.- "Εφταλού", ιστορίες του Αιγαίου. 1972.-"Περιηγήσεις", ταξιδιωτικά 1973.- "Στις ελληνικές θάλασσες" μυθιστορία του Ιονίου και του Αιγαίου, 1973.- "Μικρασία χαίρε", διήγηση συμβάντων, 1974, (μεταθανάτια έκδοση). Απ' τα παραπάνω έργα του Βενέζη πολλά μεταφράστηκαν σε ξένες γλώσσες και γνώρισαν επιτυχία. Τιμήθηκε με πολλά βραβεία.

Το 1957 ο συγγραφέας εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Πέθανε το 1973 στην Αθήνα και ταφικέ στη Λέσβο, στο νεκροταφείο του Μολύβου, κοντά στην Εφταλού.

Νίκος Αθανασιάδης

Περνώντας απ' τον Μυριβήλη και τον Βενέζη στον πολύ λιγότερο γνωστό απ' αυτούς Νίκο Αθανασιάδη, θα 'θελα να σημειώσω ευθύς εξαρχής ότι ο συγγραφέας τούτος δεν είναι διόλου λιγότερο άξιος απ' τους προηγούμενους. Και ιδού πώς εκτιμήθηκε:

"Ο Αθανασιάδης, με το έργο του, μας αποκάλυψε έναν κόσμο ρεαλιστικό και πεζό μαζί, με δύναμη και ομορφιά ασυνήθιστες, έτσι ώστε να μπο-ρούμε να πούμε ότι είναι απ' τους πιο προικισμένους συγγραφείς της εποχής μας".

"Πρόκειται για το έργο ενός οραματιστή, ε-νός μεγάλου συγγραφέα, που είναι μαζί φιλόσοφος, ποιητής, νουβελλίστας, και δραματικός".

"Απ' τα βιβλία του εκπέμπεται δύναμη σαν πνοή ρωμαλέα, δύναμη που μετακινεί βουνά, δύναμη ελπίδας".

Αυτά τα μεγάλα λόγια είναι ένα ελάχιστο απάνθισμα από πλήθος κριτικές που γράφτηκαν στον ημερήσιο και περιοδικό ευρωπαϊκό λογοτεχνικό τύπο, απ' αφορμή τη μετάφραση και κυκλοφορία στη ξένη των βιβλίων του: "Πέρ' απ' το ανθρώπινο", και το "Γυμνό κορίτσι".

Και βέβαια τα λόγια αυτά δεν είναι τα μόνα. Γιατί και η ελληνική κριτική, στο σύνολο της σχεδόν τον είδε με το ίδιο περίπου μάτι. Ιδού μερικές γνώμες:

"Ο Νίκος Αθανασιάδης είναι ο ρωμαλέος δημιουργός μιας σειράς μεγάλων μυθιστορημάτων, που τα κάνει να ξεχωρίζουν ο ογκώδης δυναμισμός τους, ο πληθωρισμός της έκφρασης, και το βάθος ενός πολύκλωνου σύγχρονου προβληματισμού", γράφει βαθυστόχαστα ο αξέχαστος κριτικός της λογοτεχνίας μας Αντρέας Καραντώνης.

"Ο συγγραφέας μας είναι ένα αναμφισβήτητο ταλέντο κλασσικού μυθιστοριογράφου της ρεαλιστικής σχολής", προσθέτει ο κριτικός και ακαδημαϊκός, καθηγητής Απόστολος Σαχίνης.

Κι ολοκληρώνει χωρίς ενδοιασμούς ο ποιητής και ακαδημαϊκός Τάκης Παπατσώνης σε σχετική εισήγηση του στην Ακαδημία Αθηνών: "Χωρίς αμφισβήτηση, ο Νίκος Αθανασιάδης ανήκει στην ευάριθμη πλειάδα των άριστων πεζογράφων του αιώνα μας, άριστος όχι μόνο μεταξύ των άριστων της Ελλάδας, αλλά κι εφάμιλλος των μεγάλων ξένων σύγχρονων πεζογράφων".

Αυτή η ταυτότητα απόψεων ξένων και δικών μας ειδικών ως προς τη μεγαλοσύνη του συγγραφέα μας, ενώ απ' τη μια μας γεμίζει με θαυμασμό και καμάρι για το έργο του, απ' την άλλη μας γεννά την απορία πώς ένα ταλέντο τέτοιας ολκής και τέτοιου μεγέθους έμεινε σχεδόν έξω απ' τις θορυβώδικες παράτες και τις ανάλογες τυμπανοκρουσίες, που στις μέρες μας βλέπουμε να συνοδεύουν την εμφάνιση ή το πέρασμα μιας στιγμής απ' το προσκήνιο της πνευματικής μας ζωής ακόμα κι ανώνυμων αστερίσκων;

Η απάντηση είναι απλή: ο ίδιος ο Αθανασιάδης δεν επιδίωξε παρόμοια προβολή. Προτίμησε απ' το πολύβουο παζάρι του δρόμου με τους μασκαρεμένους φανφαρονισμούς, τη μοναξιά του εργαστηρίου, όπου, συντροφιά με τη συνείδηση του, θέλησε να χτίσει υπεύθυνα το έργο του, σαν άνθρωπος που συναισθάνεται το χρέος του απέναντι στους συνανθρώπους του. Και είναι αναντίρρητο ότι το ψάξιμο της μοίρας και της ζωής των ομοίων μας, που θα βοηθήσει να ειπωθεί, ο καίριος λόγος για τα δισεκατομμύρια τυραννισμένα πλάσματα του πλανήτη μας και για το θλιβερό τους προνόμιο να βιώνουν ανελέητα μια ιστορία χωρίς διεξόδους, υφασμένη, ωστόσο, απ' τις ίδιες τις ατομικές ιστορίες του καθενός μας, αυτό το ψάξιμο, αυτή η αναζήτηση δε συντελείται μέσα στη βουή και τους ναρκισσισμούς των κοινωνικών επιδείξεων και των φαντασμαγοριών. Γι' αυτό ο Αθανασιάδης, παρ' όλο τον όγκο και την εκπληκτική ποιότητα του έργου του, του αναγνωρισμένου από παντού, κράτησε τ' όνομά του έξω απ' την τύρβη των καθημερινών πανηγυριών, έτσι ώστε το μεγάλο αναγνωστικό κοινό, κι ιδιαίτερα το σημερινό, να μην έχει, ή να έχει ελάχιστα επικοινωνήσει με τα βιβλία του. Το ερώτημα εδώ είναι μήπως υπάρχουν και κάποιες συγκεκριμένες αιτίες για μια τέτοια στάση απ' το συγγραφέα;

Θα επιχειρήσω μια προσέγγιση του προβλήματος από πολλές γωνίες, και ελπίζω τα συμπεράσματα να βγουν μόνα τους.

Γράφοντας στα προηγούμενα για τη Λεσβιακή Άνοιξη, που η πνευματική της διάσταση γέμισε το χώρο των ελληνικών γραμμάτων απ' την αρχή του αιώνα μας ως τα σήμερα με τα μεγάλα της ονόματα

-Μυριβήλης, Βενέζης, Πρωτοπάτσης, Λεφκίας, Παπανικόλας, Πανσέληνος, Βαλέτας, και άλλοι, πολλοί άλλοι -δεν ανέφερα ιδιαίτερα το Νίκο Αθανασιάδη, ή μάλλον δεν τον ανέφερα σαν δρών στοιχείο της. Όχι γιατί δεν ήταν παιδί της. Αλλά γιατί την εποχή που άνθιζε αυτή η άνοιξη, κι άπλωνε με τόλμη κι αποφασιστικότητα τα κλωνιά της στο λεσβιακό περιβάλλον, με εκδηλώσεις που υπογράμμιζαν έντονα την παρουσία της στη ζωή του νησιού -διαλέξεις, θεατρικές παραστάσεις, μούσικοφιλολογικές βραδιές, εκδόσεις βιβλίων, περιοδικών, φιλολογικοί καβγάδες για τη γλώσσα ή άλλα θέματα πνευματικού προβληματισμού- ο συγγραφέας μας, υπό εκκόλαψη ακόμα, κρατιόταν σε μιαν απόσταση απ' τη θορυβώδη παρέα που εξέφραζε αυτήν την άνοιξη, τόσο γιατί, τον υποχρέωνε σ' αυτό η μικρή ηλικία του, σε σύγκριση με τους άλλους, όσο γιατί είχε μεσολαβήσει κι ένα τραγικό περιστατικό στην οικογένεια του (είχε χάσει την αδελφή του από τυφοειδή πυρετό), και το γεγονός αυτό τον συγκλόνισε σε βαθμό που να μείνει μακριά κι έξω απ' την επαναστατική συντροφιά των "βασιβουζούκων", όπως είχε αυτοαποκληθεί εκείνη η παρέα. Αυτός είναι ένας πρώτος λόγος για την αποστασιοποίηση του Αθανασιάδη. Κι ήταν η αρχή. Μια αρχή που επιτάθηκε με την αγωγή του, εξαιτίας της μεγαλοαστικής του καταγωγής, που έστησε μέσα του, απ' τα πρώτα χρόνια της ζωής του, δομές αρνησικυρικές απέναντι στον περίγυρο του. Δεν ξέρω κατά πόσο μπορεί να επαληθεύεται ο νεολογισμός του Ιονέσκο -του συγγραφέα του θεάτρου του παραλόγου, μέσα στο οποίο εντάσσεται και το οξύμωρο της σκέψης του- που σ' ένα δοκίμιο του της σειράς: "Σημειώσεις κι αντισημειώσεις", λέει ότι: "η επιτυχία ενός συγγραφέα είναι συχνά ζήτημα παρεξήγησης". Ίσως μια βαθύτερη ανάλυση αυτού του συλλογισμού να μας οδηγούσε σε κάποιες αλήθειες. Όμως κανείς δε θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι και τα πραγματικά περιστατικά, με τη δική τους λογική και αλληλουχία, δεν παίζουν κάποιον ουσιαστικό ρόλο και δεν έχουν τις επιπτώσεις τους στη διαμόρφωση της ζωής.

Ας δούμε, ωστόσο, τα πράγματα με μια σειρά.

Γεννημένος ο Αθανασιάδης από γονείς μεγάλης, για την εποχή του, οικονομικής επιφάνειας -ο πατέρας του ήταν εργοστασιάρχης, κι η μητέρα του κόρη ρουμάνου μεγαλοκτηματία, με θαυμάσια μόρφωση για γυναίκα εκείνου του καιρού- αξιώθηκε, όπως ήταν φυσικό, ιδιαίτερων περιποιήσεων και αγωγής, με γερμανίδα γκουβερνάντα, και με διδασκαλία κατ' οίκον, από εκλεκτούς δασκάλους και παιδαγωγούς.

Το γεγονός αυτό δεν του επέτρεψε, στα πρώτα χρόνια της ζωής του, στα τρυφερά εκείνα χρόνια της παιδικής ηλικίας, να 'ρθει σ' άμεση επαφή με τον κόσμο που ανάπνεε έξω απ' τα τείχη του και να ζυμωθεί μαζί του. Βέβαια, η εκλεπτυσμένη αισθαντικότητά του, μαζί με τη ρομαντική φύση του και τ' αντίστοιχα διαβάσματα του, που ασφαλώς θ' απηχούσαν τον έντονο ρομαντικό ιδεαλισμό της γερμανικής κουλτούρας του τέλους του περασμένου αιώνα, σύμφωνα και με τις υποδείξεις της γερμανίδας δασκάλας, έπιασε αμέσως και χωρίς κόπο τον παλμό και την αγωνία του πλήθους των ταπεινών που ζούσαν λίγα μέτρα έξω απ' το σπίτι του, κι η καρδιά του στράφηκε ευθύς με συμπάθεια προς το μέρος τους. Αλλά δεν τη βίωνε αυτήν την αγωνία, δε συγκλονιζόταν άμεσα απ' τα περιστατικά της ανέχειας και της δυστυχίας. Η προσέγγιση του ήταν νοητική. Μα ήταν οξεία. Και διεισδυτική. Το βλέπουμε σ' όλα τα έργα του. Ο Αθανασιάδης αντιλήφθηκε απ' την πρώτη στιγμή ότι έξω απ' την πόρτα του παιζόταν ένα ατέλειωτο δράμα, όπου, πέρ' απ' τις ατομικές περιπτώσεις, σημασία είχαν τα πάθια του πλήθους των ανώνυμων καθημερινών ανθρώπων, που δεν έφτανε ότι δεν είχαν στον ήλιο μοίρα, αλλά ήταν κι έρμαια των ψυχρών αποφάσεων των μεγάλων και ισχυρών, όσων διαφέντευαν την τύχη τους. Στάθηκε χωρίς δισταγμό στο πλευρό τους. Μπορεί να μην ήταν ένας επαναστατημένος συμμαχητής της πρώτης γραμμής. Αλλά ήταν ένας αποφασιστικός θεωρητικός υποστηρικτής των δικαίων τους, που τα αναγνώριζε πέρα για πέρα, ακριβώς γιατί η απόσταση που υπήρχε ανάμεσα σ' εκείνον και σ' αυτούς του επέτρεπε να βλέπει καθαρότερα και να κρίνει με δικαιοσύνη την ανισότητα που τους χώριζε.

Αυτή η διάσταση ανάμεσα στον κόσμο του και την αγωγή του απ' τη μια, και στην πραγματικότητα που τον περιτριγύριζε απ' την άλλη, δεν τον άφησε να επιδοθεί ευθύς εξαρχής στη δημιουργία του έργου του. Γι' αυτό βλέπουμε το ταλέντο του να πρωτο-αποκαλύπτεται σε στίχους που έδιναν διέξοδο σε ερωτικές μάλλον ανησυχίες της νεαρής ηλικίας, και σε θεατρικά έργα της πρώτης μετεφηβικής εποχής, ερωτικά κι αυτά, στη βάση τους, αλλά και μ' έντονο κοινωνικό προβληματισμό, προάγγελο του κυρίως

λογοτεχνικού του έργου, που ήταν αποκλειστικά πεζογραφικό, και μας δόθηκε με εκτεταμένα μυθιστορήματα και διηγήματα -νουβέλλες- απ' το 1950 κι εδώ.

Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να σταθούμε για να παρατηρήσουμε ότι ο Αθανασιάδης, σαν συγγραφέας, εμφανίστηκε στα γράμματα μας με σημαντική καθυστέρηση, δηλαδή στα 46 του χρόνια, μ' ένα μυθιστόρημα -"Το βιβλίο του νησιού μου"- ρομαντικό και ποιητικό συνάμα, διαποτισμένο με άφθονο λυρισμό, πιο πολύ, θα 'λεγε κανείς, για να ολοκληρώσει και να αποβάλει τις ενασχολήσεις του περί τα λογοτεχνικά των νεανικών του χρόνων.

Ωστόσο, το βιβλίο αυτό ήταν περισσότερο μια δοκιμή για τη δύσκολη τέχνη του ουσιαστικού πεζού λόγου, που οι εσωτερικές διεργασίες του κοινωνικού και πνευματικού προβληματισμού απαιτούσαν απ' τον Αθανασιάδη. Κι όταν οι διεργασίες αυτές ωρίμασαν μέσα του, ο συγγραφέας μας έδωσε το πρώτο μεγάλο βιβλίο του, το "Πέρ' απ' το ανθρώπινο". Στα 53 του χρόνια ακριβώς.

Θεωρώ απαραίτητο να διευκρινίσω ότι η επιμονή μου στις χρονολογικές επισημάνσεις έχει το νόημα της, μια και ο Αθανασιάδης δεν είναι ο συγγραφέας μιας σειράς τυχαίων βιβλίων, που γράφτηκαν κατά τις επιταγές της θείας, αν θέλετε, έμπνευσης, διαφοροποιούμενης από χρόνο σε χρόνο ως προς τα θέματα της ανάλογα με τα τερτίπια της ή και τις ειδικές συνθήκες που την προκαλούσαν. Ο Αθανασιάδης είναι απ' τους λίγους, απ' τους ελάχιστους νεοέλληνες συγγραφείς που οικοδόμησε έργο με θέση, με γραμμή, και με συνέπεια -ένα έργο που ψηλαφεί με λεπτομερέστατη, σχολαστική προσοχή, και μ' αγωνία, το σύγχρονο κόσμο, για να μας δώσει μέσ' απ' τα δεινά του τον οραματισμό ενός καλύτερου "αύριο", αδιάφορο αν χα γεγονότα του "σήμερα" τοποθετούν αυτό το "αύριο" πολύ μακριά. Το μυθιστορήματα κι οι νουβέλλες του είναι μια υπεύθυνη και συνειδητή πράξη ζωής, και χρειάζονται ωριμότητα καρδιάς και μυαλού για να πλαστούν, να χτιστούν, και να μας δοθούν. Για να κατακτηθεί αυτή η ωριμότητα έπρεπε να μεσολαβήσει κάποιος χρόνος, να περάσει η ψυχή απ' το καμίνι συγκλονιστικών εμπειριών, τόσο εσωτερικών, που αφορούσαν ατομικές και ισοπεδωτικές οικογενειακές περιπέτειες, όσο και εξωτερικών, σαν αυτές που ταλάνισαν τον πλανήτη μας με τους δυο παγκόσμιους πολέμους του αιώνα μας, σκορπίζοντας φρίκη, τρόμο και θάνατο στ' ανθρώπινα κοπάδια παντού της γης. Η διάνυση αυτού του ωφέλιμου χρόνου θαρρείς ήταν απαραίτητη για να γεμίσουν τα κενά της ψυχής, να εκδιωχθούν τυχόν αρρωστημένες αμφιβολίες, και να πληρωθεί ο διάμεσος χώρος της διάστασης ανάμεσα στην προσωπική ζωή και σ' εκείνη που η ολέθρια πραγματικότητα επιφυλάσσει για τους άλλους. Μ' άλλα λόγια ήταν αναγκαίο να προετοιμαστεί η ευθυγράμμιση της προσωπικής μοίρας με τη μοίρα του συνόλου -αυτή τη μοίρα που οφείλουμε όλοι, από κοινού, να καλυτερέψουμε.

Για όλους τους παραπάνω λόγους δεν πρέπει να μας παραξενεύει, ούτε να μας εκπλήσσει, που ο Αθανασιάδης άργησε να μας δώσει το έργο του. Το σημαντικό είναι ότι, έστω και αργά, μας το έδωσε. Κι αν δεν ήταν απ' την αρχή ενταγμένος στις τάξεις της πρώτης ομάδας που εδραίωσε τη "Λεσβιακή Άνοιξη", όμως κανείς δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει ότι είναι παιδί της, αφού μέσα στο κλίμα της μεγάλωσε, απ' αυτό εμπλουτίστηκε, και μέσ' απ' το πρίσμα του είδε τη συγγραφική του αποστολή και το πνευματικό του χρέος.

*

Τα βιβλία του Αθανασιάδη δεν υπήρξαν πολλά σε αριθμό. Είναι 8 μυθιστορήματα και 3 με διηγήματα. Όμως ο όγκος τους σε σελίδες είναι, τόσο τεράστιος, που θα δυσκολευτούμε να βρούμε άλλον νεοέλληνα συγγραφέα να τον συγκρίνουμε μαζί, του, εκτός ίσως τον Καραγάτση. Ο Αθανασιάδης είναι ο κατ'έξοχήν συγγραφέας του "roman fleuve", του μυθιστορήματος-ποταμός. Όλα του τα μυθιστορήματα είναι ποταμοί. Γιατί δεν καταπιάνονται με μεμονωμένες περιπτώσεις ατόμων και με τις ιδιομορφίες τους. Στοχεύουν στην απεικόνιση της ζωής, και μάλιστα μέσα στην αέναη ροή του χρόνου, καθώς οι εξελίξεις μεταβάλουν τα φυσιογνωμικά της δεδομένα, μεταφέροντας από γενιά σε γενιά παραδόσεις κι αρχές, αλλά και νέα ήθη, που, ωστόσο, συνδέουν μ' άρρηκτους δεσμούς την αλληλοδιαδοχή, έτσι ώστε το κάθε "σήμερα" να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για το "αύριο".

Εδώ μπαίνει ένα πρόβλημα: αν το "σήμερα" παρουσιάζεται θολό και δύσμορφο και πνιγμένο σε μια φρίκη που αναιρεί από μόνη της κάθε σκέψη για ένα καλύτερο "αύριο", τότε τι νόημα έχει να συζητούμε το θέμα; Ο Καραντώνης σε μια κριτική του για ένα απ' τα βιβλία του Αθανασιάδη, -το "Θύελλα και Γαλήνη"- γράφει ότι: "σ' αυτό το καλύτερο αύριο" δεν πιστεύει ούτε ο συγγραφέας μας. Κι αν έγραψε αυτό το μυθιστόρημα, ήταν για να λυτρωθεί απ' την κατάθλιψη που συντηρεί μέσα του η

πεποίθηση ότι ο κόσμος είναι αθεράπευτα παράλογος και ουσιαστικά ανεξήγητος".

Προσωπικά θα πρόσθετα ότι ο Αθανασιάδης έγραψε αυτό το βιβλίο, όπως και όλα τα άλλα του, γιατί πέρ' απ' την κατάθλιψη για το παρόν, μέσα του ανάβει πάντα μια σπίθα ελπίδας γι' αυτό το "καλύτερο αύριο", που είναι προσδοκία και όραμα όλων των λαών.

Αλλ' ας δούμε, με μια σύντομη περιδιάβαση, τα βιβλία του ένα-ένα

Για το "Βιβλίο του νησιού μου" μιλήσαμε προηγουμένως με λίγα λόγια. Δε χρειάζεται να πούμε περισσότερα, παρά μόνο πως φαίνεται να γεννήθηκε απ' τον έρωτα που συμβαίνει να φυτρώνει μες στην καρδιά κάθε Λεσβίου για την ανεπανάληπτη ομορφιά του νησιού του.

Το "Πέρ' απ' το ανθρώπινο" (η πρώτη έκδοση έγινε το 1957) είναι ουσιαστικά το πρώτο βιβλίο του Αθανασιάδη, αυτό που θεμελιώνει την παρουσία του στα γράμματα μας μ' έναν τρόπο αδιαφιλονίκητο. Φανταστικό στη σύλληψη του, αλλά επικό στο στήσιμο του, συγκλονιστικό στις περιγραφές του, κι ανατριχιαστικό στις λεπτομέρειες του, μας δίνει, κάτω από επίτηδες επιλεγμένους παραμορφωτικούς φακούς, το τραγικό πρόσωπο του Ανθρώπου, όταν το παγιδεύουν στις δαγκάνες τους συστήματα κοινωνικής ζωής, που, αδιαφόρως χρώματος, ενώ ευαγγελίζονται την απελευθέρωση και τη σωτηρία του, καταλήγουν να τον εξευτελίζουν και να τον εξανδραποδίζουν. Το ότι το βιβλίο ξεπερνά τα όρια του λογικού και κινείται μέσα στον ασύνορο χώρο της υπερβολής και του παραλόγου, όπου ισοπεδώνεται κι εκμηδενίζεται οποιαδήποτε έννοια ηθικής, είναι γεγονός. Όμως, όποιες αντιρρήσεις κι αν έχει κανείς για το θέμα του και το χειρισμό του, δεν μπορεί να παραγνωρίσει ότι μέσ' απ' τις σελίδες του περνά μ' όλη της την τίμια αγωνία η πνοή ενός μεγάλου συγγραφέα, που βρήκε τον τρόπο να ζωγραφίσει με απόλυτη ενάργεια τη δυναστεία του φόβου που συνθλίβει το σύγχρονο άνθρωπο. Το βιβλίο αυτό τιμήθηκε με το Βραβείο Ουράνη της Ομάδας των Δώδεκα το 1958, και μεταφράστηκε στα γαλλικά.

Ακολούθησε το δίτομο μυθιστόρημα "Σταύρωση χωρίς ανάσταση" το 1963, μια πλατιά τοιχογραφία της ελληνικής μεσοαστικής ζωής των πρώτων πενήντα χρόνων του αιώνα μας, ιδωμένης μέσ' απ' το πρίσμα των ιδεωδών του ανθρωπισμού, έτσι όπως διαμορφώθηκε, σαν αίτημα των καιρών, ύστερ' απ' τις θανάσιμες αναταραχές των δυο παγκοσμίων πολέμων. Απ' τον τίτλο του και μόνο θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς πως το μυθιστόρημα αυτό είναι ένα βιβλίο απόγνωσης, αν μάλιστα το διαβάσει έπειτα απ' το "Πέρ' απ' το ανθρώπινο". Κι όμως η ρωμαλέα γραφή του, παρά τους πλατυασμούς της αφήγησης, που μορφικά ανήκει στη χορεία του γαλλικού μυθιστορήματος του περασμένου αιώνα, και παρά την άτυχη εξέλιξη της ζωής των ηρώων του, δίνει έναν άλλο αέρα και μιαν άλλη διάσταση στις προοπτικές που χαράζονται στη σκέψη του αναγνώστη για το μέλλον του κόσμου.

Τον επόμενο χρόνο απ' το "Σταύρωση χωρίς ανάσταση", δηλαδή το 1964, κυκλοφόρησε το "Γυμνό κορίτσι". Θα 'λεγε κανείς πως πρόκειται για μιαν ανάπαυλα στην κολοσσιαία εργογραφία του Αθανασιάδη. Σαν για να ξεκουραστεί κάποια στιγμή απ' τις μεγάλες εποποιίες που ζωγράφιζε κατά τα πρότυπα του Βερονέζε και του Τισιανού, έβαλε στο χρωστήρα του μόνο γαλάζιο, άσπρο, και πράσινο - θάλασσα, αφρούς και παράλια γη- κι άρχισε να παίζει μ' ένα δελφίνι, πότε στην επιφάνεια των νερών και πότε στους παραδείσιους βυθούς του Αιγαίου, αγκαλιά μ' ένα κορίτσι. Βιβλίο γοητευτικό, χωρίς κοινωνικούς ή άλλους προβληματισμούς. Μια φανταστική περιπέτεια, γεμάτη απ' τη μαγεία της φυσικής ομορφιάς, έτσι όπως μας τη δίνει η άμεση θέα του κόσμου. Το μυθιστόρημα αυτό μεταφράστηκε σε είκοσι γλώσσες, έγινε ταινία για τον κινηματογράφο, και σήριαλ για την τηλεόραση.

Ίσως η επιτυχία του "Γυμνού κοριτσιού" να έσπρωξε τον Αθανασιάδη να γράψει και την προϊστορία του δελφινιού, κατά πρωθύστερο σχήμα. Γιατί, κάτι τέτοιο πρέπει να είναι το μυθιστόρημα "Σίμπαλ, το δελφίνι του ωκεανού", που εκδόθηκε πολύ υστερότερα, έπειτ' απ' το "Θύελλα και γαλήνη", για το οποίο θα μιλήσουμε πιο κάτω. Όπως κι αν έχει το πράγμα, ο "Σίμπαλ" παρουσιάζει εμφανείς συγγενείς με το προηγούμενο βιβλίο τόσο σαν περιεχόμενο, όσο και σαν στόχος, αφού κι αυτό αποτελεί ουσιαστικά μιαν ανάσα για τον συγγραφέα και μια ξεκούραση.

Το 1970 ο Αθανασιάδης μας έδωσε το μυθιστόρημα "Ψηλαφητός κόσμος". Το βιβλίο αυτό, πλατύ επίσης στις διαστάσεις του, διαφοροποιείται κατά ένα ποσοστό απ' τα δυο προηγούμενα "κοινωνικά" του, μια και το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται σ' ένα κυρίως πρόσωπο, του οποίου τον εσωτερικό κόσμο αναψηλαφεί, σε συνάρτηση με τα δεδομένα του περίγυρου του και της καθημερινής ζωής. Όπως μας λέει ο ίδιος ο συγγραφέας στον πρόλογο τούτου του βιβλίου, το πρόσωπο αυτό

που μελετά είναι μια σύμπλεξη τάσεων, παρορμήσεων, αντιφάσεων, κι επιδιώξεων που τη συναντούμε κάθε μέρα, σε κάθε μας βήμα. Γιατί, σε τελευταία ανάλυση, εμείς είμαστε αυτό το πρόσωπο, μια και κουβαλούμε οι ίδιοι εμείς, άλλοτε κρυμμένο, άλλοτε φανερό, το καθημερινό ανθρώπινο δράμα της κατάκτησης της ζωής, που, ωστόσο, πάντα μας διαφεύγει και πάντα μας ξεπερνά.

Το 1971 εκδόθηκε η συλλογή διηγημάτων του με τον τίτλο "Θεός Αρχαίος", που τιμήθηκε με το πρώτο Κρατικό Βραβείο Διηγήματος, κι ακολούθησαν άλλες δυο συλλογές με τους τίτλους: "Αετοί των Δελφών", και "Ανώνυμα". Δε θ' ασχοληθώ ιδιαίτερα με τα βιβλία αυτά, μια και το περιεχόμενο τους εντάσσεται στο γενικότερο συγγραφικό κλίμα του Αθανασιάδη.

Θα προχωρήσω στο άλλο μεγάλο του μυθιστόρημα, το "Θύελλα και Γαλήνη", που εκδόθηκε το 1977 και που μαζί με το "Πέρ' απ' το Ανθρώπινο" και το "Σταύρωση χωρίς Ανάσταση", όπως και μαζί μ' ένα τέταρτο, με τον τίτλο "Επίγονοι", που όταν γράφονταν τούτες οι γραμμές (1986) ετοιμαζόταν, αλλά δεν είχε εκδοθεί ακόμα, αποτελούν μian ενότητα περιεχομένου και στόχων.

Ο τίτλος "Θύελλα και Γαλήνη" είναι κατά κάποιον τρόπο μια παραλλαγή του "Πόλεμος και Ειρήνη" του Τολστόι. Τα δυο μυθιστορήματα δεν έχουν καμιά σχέση μεταξύ τους, άλλη απ' τ' ότι αναφέρονται σ' έναν πόλεμο, με όλα τα δεινά που προκύπτουν απ' αυτόν, και σε μια ειρηνική περίοδο, όπου οι άνθρωποι προσπαθούν να γιατρέψουν τις πληγές του πολέμου. Βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα μεγαλόπνοο έργο, που απλώνει τα ενδιαφέροντα του σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης απ' όπου πέρασε η λαίλαπα του πολέμου, για να μας δώσει συγκλονιστικές εικόνες και περιγραφές απ' το παγκόσμιο δράμα. Κι όχι μόνο αυτό. Αλλά για να μας προβληματίσει σαν ανθρώπινη κοινότητα, αφού, για όσα συμβαίνουν γύρω μας, έχουμε όλοι ένα μερίδιο ευθύνης, μια και στη συνείδηση μας απόκειται να δράσουμε θετικά για το συμφέρον της ολότητας, ή ν' αδρανήσουμε, σκύβοντας μοιρολατρικά το κεφάλι. Για να πετύχει το στόχο της παγκοσμιότητας ο Αθανασιάδης, τόλμησε να δρασκειλίσει τα σύνορα των πατρίδων, όπως έγραψε ο Καραντώνης, "και δημιούργησε μια ψυχολογία εσπεράντο που τον βοήθησε να κατασκευάσει μια Κιβωτό του Νώε, γεμάτη αντιπροσωπευτικούς τύπους όλων των λαών", ζωγραφίζοντας με ξέχωρα χρώματα τον εθνικό χαρακτήρα του καθενός. Μέγα το τόλμημα. Αλλά και μεγάλη η επιτυχία του συγγραφέα, που μας παρασύρει να διαβάσουμε χωρίς διαλείμματα τις υπερχίλιες σελίδες του, σαν να διαβάζουμε την προσωπική μας ιστορία.

*

Το δίχως άλλο έγινα κουραστικός με τις αναφορές μου στα επί μέρους βιβλία του Αθανασιάδη. Αλλά πώς αλλιώς να έδινά το στίγμα του συγγραφέα αν δεν προσέφευγα στις συγκεκριμένες συντεταγμένες;

Εδώ ανακύπτει η ερώτηση: μα είναι αρκετές αυτές οι "συντεταγμένες" για να μας προσδιορίσουν και τη μεγαλοσύνη του ταλάντου με το οποίο είναι προικισμένος ο Αθανασιάδης;

Θα απαντούσα ότι οι αποδείξεις είναι απτές: πρώτα-πρώτα τα ίδια τα βιβλία του. Κι έπειτα η απειρία των κριτικών που γράφτηκαν γι' αυτά από επιφανείς ανθρώπους των γραμμάτων και της λογοτεχνίας, εδώ και στο εξωτερικό.

Αλλά μαντεύω αμέσως μια δεύτερη απορία: τότε γιατί, με τέτοια δεδομένα, τέτοια φόντα, τόσο υψηλούς στόχους, και τέτοιες εκπληκτικές επιτεύξεις ο Αθανασιάδης δεν κέρδισε από μόνος του, αυτόματα κι αυτονόητα τη φήμη του μεγάλου συγγραφέα, ώστε τ' όνομα του να κυκλοφορεί κάθε μέρα στις εφημερίδες και τα περιοδικά και στις διάφορες κοσμικές συναθροίσεις;

Σ' αυτό το ερώτημα νομίζω ότι απάντησα και πιο πριν. Κάτι τέτοιο πρέπει να το κυνηγήσεις κι ο ίδιος, να μπει μέσα στα σύγχρονα συστήματα εκμετάλλευσης και προβολής, και να επιδιώξεις ένα κάποιο επιχρύσωμα που θα τονώσει τη λάμψη σου, πολλές φορές ανεξάρτητα κι απ' το αν έχεις πράγματι όλες τις προϋποθέσεις για λάμψη. Ο Αθανασιάδης δεν το προσπάθησε. Άργησε πολύ ν' αρχίσει το έργο του, και δεν είχε πια τον καιρό ν' ασχοληθεί μ' οτιδήποτε άλλο εκτός απ' αυτό. Ήταν κι από φυσικού του ο άνθρωπος της απόστασης. Κρατήθηκε στο όριο της αξιοπρέπειας του συγγραφέα, που νοιάζεται πιο πολύ για τις ευθύνες του απέναντι στην αποστολή του. Έπρεπε να οικοδομήσει το έργο του σελίδα προς σελίδα, σωστά, για να μας δώσει όσο γίνεται πιο ολοκληρωμένα το μέτρο του Ανθρώπου σ' ό, τι είναι η αθλιότητα του κι η δόξα του.

Βέβαια, στο σημείο αυτό θα μπορούσε να προβληθεί ένας σοβαρός αντίλογος: ότι για την απόσταση του κοινού αναγνώστη απ' τον Αθανασιάδη φταίει κατά σημαντικό ποσοστό κι ο τεράστιος

όγκος των βιβλίων του, που φοβίζον και γίνονται απλησίαστα. Ναι, είναι γεγονός ότι η βιαστική εποχή μας στρέφει το μάτι με ιδιαίτερη προσοχή στο ατομικό δράμα, που είναι πιο συνοπτικό, πιο γρήγορο, πιο αποτελεσματικό. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι κωφάει και σ' όσα *ευρύτερα* απασχολούν την ανθρωπότητα. Φτάνει να βρεθεί ο τρόπος να τα γνωρίσει. Είναι κι αυτό μια δουλειά. Και στις μεγάλες χώρες, όπου η διακίνηση του εκδιδόμενου βιβλίου, ύστερα και πέρ' απ' τη συγγραφή του, αντιμετωπίζεται όπως ενός οποιουδήποτε άλλου προϊόντος που προορίζεται για την ευρεία κατανάλωση, κι επομένως διαφημίζεται και προβάλλεται με άφθονα μέσα, σύμφωνα με τους σύγχρονους κανόνες εμπορίας των αγαθών, το πρόβλημα έχει λυθεί. Πρόχειρο παράδειγμα το βιβλίο "Οι άνεμοι του πολέμου", ή "Το όνομα του ρόδου". Διαφημίστηκαν, διαδόθηκαν, προβλήθηκαν. Ως και σήριαλ για την τηλεόραση το πρώτο και κινηματογράφος το δεύτερο έγιναν, και στάλθηκαν στα πέρατα της γης. Ήταν φυσικό να κυκλοφορήσουν σ' εκατομμύρια αντίτυπα και να τα γνωρίσουν εκατομμύρια άνθρωποι. Κι ως αποτελούνται κι αυτά από εκατοντάδες σελίδες.

Δεν είναι στις προθέσεις μου να κάνω συγκριτικές αντιπαραθέσεις για να αποδείξω ότι και τα βιβλία του Αθανασιάδη είναι ισάξια, αν όχι και καλύτερα από πολλά ξένα που τα τελευταία χρόνια κυκλοφορούν κατά χιλιάδες ακόμα και στη χώρα μας. Τέτοιες μέθοδοι κουράζουν, παρά δικαιώνουν εκτιμήσεις. Το θέμα είναι υποκειμενικό κι ο καθένας μπορεί να το κουβεντιάσει με τον εαυτό του, έχοντας στα χέρια του το ίδιο το έργο του συγγραφέα, μελετώντας το μόνος του και συνδιαλεγόμενος μαζί του.

Ωστόσο, δεν μπορεί να μην τονιστεί και να μην προβληθεί όπως του αξίζει ο μόχθος του συγγραφέα, που ανάλωσε τη ζωή του για να χτίσει αυτό το έργο, στο οποίο έδωσε την ψυχή του με πολλή αγωνία, πολύ πάθος, αλλά και πολλή αγάπη.

Ο Νίκος Αθανασιάδης γεννήθηκε στη Μυτιλήνη το 1904, Στο νησί έμεινε ως τα 1939, δουλεύοντας στην Αγροτική Τράπεζα. Τη χρονιά εκείνη μετατέθηκε στην Αθήνα, όπου έμεινε όλα τα υπόλοιπα του χρόνια.

Έργα του:

"Το βιβλίο του νησιού μου". μυθιστόρημα 1950. - " Περ' απ' το Ανθρώπινο", μυθιστόρημα, 1957.- "Σταύρωση χωρίς Ανάσταση", μυθιστόρημα, 1963.- "Το γυμνό κορίτσι", μυθιστόρημα. 1964.- "Ψηλαφητός κόσμος", μυθιστόρημα, 1970.- "Θεός αρχαίος". νουβέλες. 1971.- "Θύελλα και Γαλήνη". μυθιστόρημα, 1974, "Οι αετοί των Δελφών", νουβέλες, 1978. -"Ανώνυμοι" νουβέλες 1978.- "Σίμπαλ". μυθιστόρημα, 1979.-

Κώστας Μάκιστος

Ο Μάκιστος, παρ' όλο ότι ήταν συνομήλικος της συντροφιάς της "Λεσβιακής Άνοιξης", εντούτοις δεν ήταν ενεργό μέλος της απ' την αρχή, για λόγους που θα τους δούμε παρακάτω. Πάντως το έργο του, που το διακρίνει ένα αρρενωπό λεσβιακό ύφος, συνταιριασμένο με υψηλές ανθρώπινες νότες, μαρτυρεί ότι η καταγωγή του έχει βαθιές ρίζες μέσα στο πνεύμα και τις επιδιώξεις της ομάδας που αναγέννησε τη Λέσβο. Άλλωστε, ο κρυφός αλλά πλούσιος λυρισμός της πρόζας του, που τρέχει σαν μυστικό ποτάμι κάτω απ' τον αφηγηματικό λόγο του, και δίνει μian ιδιαίτερη λάμψη όχι μόνο στις λέξεις του, αλλά και στα ίδια τα πράγματα, όσα εκφράζουν αυτές οι λέξεις, είναι χαρακτηριστικός της συγγένειας του συγγραφέα με τους άλλους ομογάλακτους του συγγραφείς του νησιού. Και δεν ήταν δυνατό να είναι αλλιώς. Γιατί η "Λεσβιακή Άνοιξη" διέχεε και διαχέει πάντα στην ατμόσφαιρα αυτού του τόπου την έντονη αίσθηση της παρουσίας της, γράφοντας ζωντανή πνευματική ιστορία, αφού οι πρωταγωνιστές της είχαν καταφέρει να πάρουν σημαντική θέση στη συνείδηση των συμπατριωτών τους, δημιουργώντας με τις πολιτιστικές τους εκδηλώσεις και τους αντίστοιχους αγώνες τους για τη γλώσσα και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου μια υψηλότερη αντίληψη ζωής. Αυτή η αντίληψη άσκησε θετική επίδραση και στον Κάκιστο, κι επηρέασε ουσιαστικά το έργο του.

Ο Κώστας Μάκιστος-Παπαχαραλάμπους γεννήθηκε το 1895 στην Αγία Παρασκευή Λέσβου, όπου και πρωτοδιορίστηκε δάσκαλος, ύστερα από μαθητεία πρώτα στα σχολειά του χωριού του, κι ύστερα στο ιεροδιδασκαλείο της Σάμου "Ανατολή". Απ' τα πρώτα σκιρτήματα του ανήσυχου πνεύματός του, αναζήτησε έναν ευρύτερο χώρο όπου θα μπορούσε ν' απλώσει τις δυνάμεις του. Απ' τις τοπικές εφημερίδες, που, εκτός απ' την τρέχουσα ειδησεογραφία, είχαν και πλούσια λογοτεχνική και γενικότερα πολιτιστική ύλη, μάθαινε τις δραστηριότητες των νέων της εποχής του στη Μυτιλήνη, την πρωτεύουσα του νησιού. Η καρδιά του ξεσηκωνόταν. Επικοινωνούσε μαζί τους. Αλλά δε γινόταν να εγκαταλείψει τη θέση του στο χωριό και να τρέξει στις γραμμές τους. Άρχισε να γράφει και να δημοσιεύει ποιήματα, διηγήματα, χρονογραφήματα, μικρά θεατρικά έργα για τα παιδιά του σχολείου του, πιο πολύ για να δίνει ένα παρόν και να τονώνει τον εαυτό του. Φυσικά αυτά τα κείμενα δεν παρουσιάστηκαν ποτέ συγκεντρωμένα. Απλά έκαναν γνωστό τ' όνομα του μέσα στα όρια του νησιού, χωρίς όμως και να καθιερώνουν σαν αξία το συγγραφέα τους, όπως συνέβη με τον Μυριβήλη και τη "Ζωή εν Τάφω", και τον Βενέζη και το "Νούμερο" του. Έτσι ο Μάκιστος παρέμενε ουσιαστικά άγνωστος.

Το 1944, ωστόσο, ο Αγιοπαρασκευώτης συγγραφέας είχε στα χαρτιά του ολοκληρωμένο ένα πολυσέλιδο χειρόγραφο. Τίτλος του: "Κουμής ο παρζαβλός", ο κατοπινός "Σίφουνας". Ήταν μια μυθιστορηματική καταγραφή ενός πλήθους τρομακτικά επώδυνων εμπειριών του πολέμου που τέλειωνε. Είναι άγνωστο γιατί το χειρόγραφο αυτό περίμενε να περάσουν πέντε ολόκληρα χρόνια για να εκδοθεί. Ήταν όμως κυκλοφόρησε σε βιβλίο, η απήχηση του τόσο στο αναγνωστικό κοινό, όσο και στους κύκλους των διανοουμένων και των κριτικών ήταν εκπληκτική. Ο Αιμίλιος Χουρμούζιος έγραψε: "Ο συγγραφέας κατόρθωσε να δώσει το χρονικό τούτο της πείνας, με χρώματα τόσο έντονα, όσο ίσως δεν πέτυχε κανείς άλλος ως σήμερα να δώσει". Κι η ποιήτρια Ρίτα Μπουμη-Παπά: "το πεζογράφημα αυτό μπορεί, ευθύς να συγκριθεί, σ' ομορφιά κι ανθρωπιά, με τα πιο άρτια της σύγχρονης πεζογραφίας μας". Και πραγματικά! Η ενάργεια αυτού του ιστορήματος της! στέρησης και της πείνας κι η ζεστή ανθρώπινη συμπάθεια του συγγραφέα που τυλίγει με τόση φροντίδα το δύστυχο ήρωα και τη φρικτή μοίρα του, όχι μόνο συναρπάζει, αλλά και κάνει τον αναγνώστη συμμετοχο των δεινών που ταλάνισαν την ανθρωπότητα εκείνον τον καιρό του πολέμου. Ιδιαίτερα πρέπει να επισημανθεί ο έξοχος πρωταγωνιστικός ρόλος των γεγονότων σ' όλο το βιβλίο. Εδώ δεν έχουμε συγκρούσεις ανθρώπων μεταξύ τους εξ-αιτίας των διάφορων ψυχολογικών και ιδεολογικών δομών τους, ούτε με καταστάσεις που οι ίδιοι δημιουργούν, ούτε με απόρροιες της γραμμένης μοίρας του καθενός. Ο συγγραφέας περιορίζεται να περιγράψει τα δεινά που όλοι πάθαμε σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή, απ' αφορμή γεγονότα ανεξέλεγκτα από μας τους ίδιους. Και δεν είναι πια οι άνθρωποι που παίρνουν υπόσταση απ' αυτά τα γεγονότα, όσο τα ίδια τα γεγονότα που αποκτούν ορατές διαστάσεις, καθώς σαραβαλιάζουν τους ανθρώπους. Κλασική περίπτωση χρονικού. Όχι, βέβαια, ότι λείπει απ' το βιβλίο η ανθρώπινη ανάσα. Κι εδώ είναι το τραγικό. Τα πρωταγωνιστικά γεγονότα βάζουν συνέχεια τους ανθρώπους να παίζουν ρόλους όπως αυτά θέλουν. Κι εκείνοι, κεντρισμένοι απ' τις ίντριγκες, τις παγίδες,

τους παραλογισμούς, και τις τρέλες που τα γεγονότα δημιουργούν, γίνονται μαριονέττες, φιγούρες αστείες μέσα στον ευτελισμό τους, αλλοιωμένα παίγνια στη διάθεση ασήμαντων περιστατικών, που θαρρείς κάθονται παράμερα και πάρακολουθούν χλευαστικά τη σπαραξικάρδια ανθρώπινη κατάντια.

Τέσσερα χρόνια μετά την έκδοση του "Σίφουνα", το 1953, ο Κάκιστος παρουσίασε στα γράμματα μας το πρώτο του μυθιστόρημα, τον "Στρατήγαρο". Όπως είναι εύκολο να μαντέψει και μόνο απ' τον τίτλο κανείς, το βιβλίο τούτο ανήκει στην κατηγορία των αφηγημάτων της λεσβιακής λεβεντιάς -εκείνης της ωραίας, της θαυμαστής. της ζηλευτής λεβεντιάς, που δεν είναι μονάχα δύναμη σωματική, αλλά κι ανωτερότητα ψυχής, και γι' αυτό ακριβώς εγγίζει τα όρια του μύθου. Άς θυμηθούμε ότι η αιολική περιοχή έδωσε στα νεοελληνικά γράμματα τους περισσότερους λεβέντες της λογοτεχνίας μας, όπως τον "Μαρίνο Κοντάρη" ο Εφταλιώτης, τον "Βασίλη τον Αρβανίτη" ο Μυριβήλης, τον "Αντώνη Παγίδα" ο Βενέζης με την "Αιολική Γη" του, τον "Στρατήγαρο" ο Μάκιστος, τον "Νταή Παναγιώτη" ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, τον "Μιχάλη τον Λιόντα" και τον "Ψαρόγιαννο" ο Χατζηαναγνώστου. Πρόκειται για μορφές κυριαρχικές κι απaráμιλλες, που υπερκαλύπτουν την εποχή τους και τα πράγματα του τόπου τους, και γι' αυτό θα μείνουν για πάντα στα γράμματα μας. Θ' άξιζε, αλήθεια, να μελετηθεί ιδιαίτερα το φαινόμενο, για την κοινωνική και ιστορική σημασία του. Αλλ' ας γυρίσουμε στον "Στρατήγαρο". Το βιβλίο αυτό θεωρήθηκε θεμελιακό της λογοτεχνίας μας. Προσωπικά το είδα σαν ένα βουκολικό ποίημα, σαν μια ποιμενική συμφωνία. Εδώ, σ' αντίθεση απ' τον "Σίφουνα", πρωταγωνιστεί η φύση, όχι απλά σαν περιβάλλον ή σαν πλαίσιο που μέσα του διαδραματίζονται τα γεγονότα, αλλά σαν εξουσιαστική παρουσία, που παίρνει τις διαστάσεις της μοίρας. Και, φυσικά, οι άνθρωποι που βλέπουμε να κινούνται ανάμεσα στα πευκόδασα, στα ράχτα, τους ήλιους, τα φεγγάρια, και τις αστιβές, είναι στοιχεία αυτής της φύσης, φυτρωμένα μέσ' απ' τη γη, με ένστικτο δεντρικού ή ζωντανού, πλασμένα να κουβαλούν στα μονοπάτια του κόσμου το πνεύμα του πανάρχαιου θεού της δημιουργίας. Δε νοιάζεται ο συγγραφέας να μας εξηγήσει τίποτα ξεχωριστά. Παίζει συνέχεια, σαν τους ανατολίτες μουσικάντες το ζουρνά και το νταούλι του, γνέθει το μύθο του, βγαίνουν οι σκοποί του και χορεύουν στον αέρα, σε μεθούν σαν να πίνεις δυνατό λεσβιακό ρακί. Και με τι θαυμάσιο λόγο! Μια γλώσσα σερνικιά, περήφανη, χυμώδη, που σε τρυπά ως την καρδιά, και σε σηκώνει μαζί της και χορεύεις κι εσύ ξοπίσω απ' τα πάθια, και τους καθημούς, και τα ονειράτα, και τις φαντασίες, που περνούν και ξαναπερνούν σαν άνεμος βαρύς κι αντρίκιος μέσ' απ' τις σελίδες του βιβλίου. Έτσι τ' όνομα Στρατήγαρος ξεφεύγει απ' τα όρια του, γίνεται η κυρίαρχη έννοια του μύθου, αυτή που τυλίγει με το ίδιο μαγνάδι και τα δέντρα, και τις πέτρες, και τα ρουμάνια, και τα γίδια, και τα σύννεφα, και τον αγέρα, και τους χωριάτες εκείνης της παρθένας γης.

Τρίτο βιβλίο του Μάκιστου είναι ο "Τάραχος", μια σειρά από διηγήματα, γραμμένα προφανώς σε διάφορες χρονικές στιγμές. Τα μάζεψε και τα εξέδωσε το 1957. Πρόκειται για μικρές ιστορίες, λαξεμένες θα 'λεγε κανείς σε χοντρό ροζιάρικο ξύλο, με κείνη την ποίηση του πρωτόγονου, σαν λαϊκή τέχνη που δεν επιθυμεί, μήτε προγραμματίζει να σ' εντυπωσιάσει, παρά μονάχα να εκφράσει με τη μονότονη μελωδία της τις εσώψυχες αντιδράσεις του συγγραφέα απέναντι σ' ορισμένα γεγονότα ή περιστατικά, και τίποτ' άλλο. Ας σημειώσουμε εδώ ιδιαίτερα το διήγημα "Ορτύκι", που το ισοζύγισμα του υλικού του, πλασμένου μαστορικά μέσα σ' ένα κλίμα θλιμμένου, κρυφού λυρισμού, δημιουργεί προεκτάσεις για τον άνθρωπο και τη μοίρα του.

Τέταρτο βιβλίο του συγγραφέα ήταν μια πολυσέλιδη και πάρα πολύ ενδιαφέρουσα ιστορική και λαογραφική έρευνα, η "Σελλάδα Αγίας Παρασκευής", ενώ αμέσως κατόπιν ακολούθησε το μυθιστόρημα "Οι ταματάρηδες", ένα βιβλίο με φιλοσοφημένη κι ισορροπημένη αρσενική γραφή, που ανεβάζει τον Μάκιστο σ' ένα απ' τα ψηλά σκαλοπάτια του νεοελληνικού λόγου. Απ' τις πρώτες-πρώτες κιόλας σελίδες του αισθάνεται κανείς να βυθίζεται σ' έναν αμιγή μυθιστορηματικό χώρο, απ' όπου αναδύονται αβίαστα, μια-μια, σχεδόν ολοκληρωμένες οι φυσιογνωμίες του βιβλίου, ενώ ταυτόχρονα νιώθει να τυλίγεται απ' τη λεσβιακή ατμόσφαιρα, απ' τον αέρα του νησιού κι απ' το κλίμα του. Είναι ένα κείμενο γεμάτο απ' τον πλούσιο και χαριτωμένο ιδιωματικό λόγο του τόπου, με τον παρθένο λυρικό τόνο του. Απ' αυτήν την άποψη "Οι ταματάρηδες" έχουν και μια πρόσθετη αξία για τη λεσβιακή γραμματολογία, αφού περισώζουν κι ένα σωρό λαϊκές λέξεις κι εκφράσεις, που αλλιώς χάνονται με τον καιρό.

Υπήρξε και έκτο βιβλίο του Μάκιστου, η ιστορικολαογραφική έρευνα "Τ' Τσουουσιού η μάνα" που εκδόθηκε το 1978, και τέλος το έβδομο, του χώρου της πεζογραφίας,

"Νουβέλες και διηγήματα", 1981, για το οποίο δε θα μιλήσουμε ιδιαίτερα, μια και εντάσσεται στο γενικότερο συγγραφικό κλίμα του συγγραφέα μας.

*

Ύστερ' απ' την παραπάνω γενική θεώρηση του έργου του Κάκιστου, θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα: και τι πρόσφερε το έργο αυτό στη Λέσβο;

Ας σκεφτούμε ότι η Λέσβος είναι ένα αιώνιο κι ασώπαστο επικό τραγούδι, καμωμένο από χώμα, νερό, κι αγέρηδες, από ήλιους πυρίφλεγους και παθιασμένα φεγγάρια, από δέντρα χίλιω-λογιώ και από ελιές, από πεύκα που κυριεύουν τα ξάγναντα και καταρακυλούν νικηφόρα ως τις εσχατιές της μικρής νησιώτικης γης, από θάλασσα και κύματα που κάνουν συνέχεια έρωτα με τα γελαστά της ακρόγιαλα, από νύμφες, και φαύνους, και πάνες, και παραμύθια, από ίσιους άντρες γεμάτους μεράκι και λεβεντιά, κι από γυναίκες με τη σφραγίδα της γλύκα στο πρόσωπο, από ποίηση, από φως, από ομορφιά μian ομορφιά που την κουβαλούν ανώνυμα μέσα του όλοι οι άνθρωποι του νησιού. Στα τόσα χρόνια μια φορά γεννιέται κι ένας συγγραφέας στη Λέσβο, πιάνει το μολυβί του και ζωγραφίζει με λέξεις τούτη τη μαγεία, φκιάχνοντας τον καθρέφτη της λεσβιακής ψυχής, όπου οι Λεσβίοι βλέπουν το πρόσωπο τους και χαίρονται, και το βλέπει κι ο άλλος κόσμος και το θαυμάζει και το αγαπά. Ένας απ' αυτούς τους συγγραφείς υπήρξε κι ο Μάκιστος. Και μόνο ότι μίλησε για το νησί. και τους ανθρώπους του φτάνει για να εκτιμήσουμε την προσφορά του.

Ο Μάκιστος γεννήθηκε χο 1895 στην Αγία Παρασκευή Λέσβου και πέθανε στην Αθήνα το 1984.

Έργα του: "Σίφουνας", νουβέλα της πείνας, 1949.- "Στρατήγαρος" μυθιστόρημα, 1953. - "Τάραχος", διηγήματα, 1957.-"Η Σελλάδα Αγίας Παρασκευής", ιστορική έρευνα, 1970. -"Οι ταματάρηδες", μυθιστόρημα, 1974. -"Τ' Τσουουσιού η μάνα", λαογραφική-ιστορική έρευνα, 1978. - "Νουβέλες και διηγήματα", 1981,

[επιστροφή](#)

Ασημάκης Πανσέληνος

Όταν τον Αύγουστο του 1984, στις 12 του μήνα, πέρασε απ' την εξοχή του νησιού μας ο Ασημάκης Πανσέληνος με τη γυναίκα του Νεφέλη, κι ήπιαμε ένα ούζο μυτιληνιό, τίποτα δεν προδίκαιε ότι αυτό το ταξίδι του εραστή των ταξιδιών θα 'ταν το τελευταίο του, κι ότι το τέλος του ήταν κοντά, και μάλιστα σε χρόνο όχι μεγαλύτερο από τρεις βδομάδες (η καρδιά του σταμάτησε να χτυπά την αυγή της 1ης Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου). Παρ' όλα τα 81 του χρόνια, είχε μια νεανική σωματική σφριγηλότητα και μια διαυγέστατη πνευματικότητα χαρακτηριστικά που τον έκαναν πάντα χαριτωμένο και διαλεχτό σύντροφο στην παρέα. Κουβεντιάσαμε για διάφορα πράγματα, αρχίζοντας απ' την πολιτική, που της είχε αδυναμία, όχι σαν επαγγελματίας πολιτικός (είχε εκλεγεί και βουλευτής Λέσβου με το Σοσιαλιστικό Κόμμα -Ε.Λ.Δ., το 1950), αλλά σαν ιδεολόγος και μαχητής της δημοκρατίας, απ' την πολιτική λοιπόν, ίσαμε τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα της Μυτιλήνης μας, κι ίσαμε τη χάραξη προοπτικών για καινούρια ταξίδια στον κόσμο. "Στα ταξίδια υπάρχουν τα ανύπαρχτα", έγραψε στο τελευταίο βιβλίο του "Συνέντευξη με τον εαυτό μου". Και: "τα ωραιότερα μέρη της γης είναι πάντα αυτά που δεν είδες". Ο Πανσέληνος δεν είχε δει τη Γη του Πυρός. Και τον απασχολούσε πάρα πολύ τ' όνειρο να επισκεφτεί εκείνα τα μέρη. Έκανε σχέδια, συνδυασμούς, κατέστρωνε προγράμματα. Κι έλεγε ότι το δίχως άλλο θα τα πραγματοποιούσε όλα την επόμενη άνοιξη. Του πρότεινα ως τότε να ρθει να περάσουμε μαζί μερικές μέρες του χειμώνα στη μοναξιά της έξοχης, κοντά στο τζάκι, απολαμβάνοντας μέσ' απ' τα τζάμια την αγριάδα του καιρού με τους δυνατούς αγέρηδες, τη βροχή, την καταιγίδα, και την αντάρα της θάλασσας, στο φυσικό τους περιβάλλον.

Είχε ενθουσιαστεί σαν παιδί, και ζητούσε να ορίσουμε και τις ημερομηνίες. Αυτό το ίδιο πράγμα μού ζήτησε κι όταν μιλήσαμε στο τηλέφωνο εννιά ώρες πριν πεθάνει. Είχε συνέλθει απ' την ταλαιπωρία της αρρώστιας που τον παιδεύε μια βδομάδα πριν (μετά την αναχώρηση του απ' τη Μυτιλήνη), είχε σηκωθεί απ' το κρεβάτι, είχε φάει με όρεξη. Κι αμέσως άρχισε ξανά μέσα του η λειτουργία των ονείρων. Ήταν η τελευταία μέρα του Αυγούστου, και στον ουρανό φούσκωνε το στερνό καλοκαιρινό φεγγάρι. Την άλλη μέρα πρωί-πρωί μου τηλεφώνησαν ότι ο Πανσέληνος δε ζούσε πια.

Δεν τον γνώρισα στα νιάτα του. Μας χώριζε και μια σημαντική διαφορά ηλικίας. Όμως τα είκοσι χρόνια που συνδεθήκαμε ήταν παραπάνω από αρκετά για να θεμελιώσουν μέσα μου μια λαμπρή εικόνα αυτού του ωραίου αγέραστου ανθρώπου. Άλλωστε, αυτήν την εικόνα τη ζωγραφίζει αυθεντικά κι εμφαντικά ο ίδιος στο σημαντικότερο απ' όλα τα βιβλία του, το "Τότε που ζούσαμε", ένα κείμενο αυτοβιογραφικό και παιχνιδιάρικο, σοβαρό όπου χρειάζεται, λυρικό αλλού, κι άφοβα σαρκαστικό για πρόσωπα και πράγματα της εποχής του και του τόπου μας. Πάνω απ' όλα όμως ένα κείμενο που αποτελούσε την πιστή έκφραση της αποφθεγματικής του προσωπικότητας, παραλογικής πολλές φορές, αλλ' "ωστόσο ζωντανής πάντα, κεφάτης, τίμιας και καθαρής ως το έσχατο όριο μιας απόλυτης ηθικής. Όπως μου έλεγε κοινός φίλος και συνομήλικος του, απ' το σχολειό ακόμα ο Ασημάκης ξέφευγε απ' το κοινό μέτρο. Τόσο η συμπεριφορά του, όσο και η σκέψη του υπάκουαν σε μια δική του ασυμβίβαστη λογική, που όχι σπάνια ήταν αντίθετη με την κοινή τη δική τους. Η καθημερινή λογική, αυτή που μας διδάσκουν τα σχολειά κι οι γονείς, είναι ένας καταστατικός χάρτης συμβιβασμών, που τον επέβαλε η κοινωνική αναγκαιότητα. Πώς να τον αποδεχτεί και να τον κάνει κανόνα ζωής ο Πανσέληνος, που δεν έμπαινε σε κάλους πια ποτέ; Ο ίδιος έγραψε: "Είναι άνθρωποι που για να διατηρήσουν μια δήθεν κοινωνική αξιοπρέπεια, χάνουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια τους". Κι αυτό ήταν το πιο ακραίο μέλημα του Πανσέληνου: η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Για τη διατήρηση της δε χαριζόταν ούτε στον ίδιο τον εαυτό του. Την ήθελε πάντα σε ισχύ και πανταχού παρούσα. Αυτή η μόνιμη φροντίδα του θαρρείς ήταν απόρροια μιας μόνιμης αμφιβολίας και μιας ανησυχίας για τη ζωή του και για τις πράξεις του. Η καθημερινή πρακτική άλλαξε πολλά πράγματα στον κόσμο, άλλαξε τους ανθρώπους, άλλαξε τα "πιστεύω" τους. Ο Ασημάκης, παρά τις προσαρμογές του στα δεδομένα της εποχής μας, σαν προσοδευτικό άτομο, εννοούσε να μείνει πιστός στις αιώνιες αρχές που στήριξαν την ανθρωπότητα απ' τα πανάρχαια χρόνια ως τα σήμερα. Γι' αυτό έλεγε: "Η αμφιβολία για την ανθρωπιά σου είναι ο καλύτερος τρόπος να την καταχτάς κάθε ώρα και κάθε στιγμή". Κι αλλού: "Οι αμφιβολίες, οι ταλαντεύσεις, κι ακόμη και οι αντιφάσεις στη σκέψη μου, βοηθούν να έχουν οι πεποιθήσεις μου σίγουρη βάση".

Η πρώτη επίσημη εμφάνιση του Πανσέληνου στα γράμματα μας ήταν με την ποιητική συλλογή "Μέρες Οργής", που κυκλοφόρησε το 1945. Όπως μας πληροφορεί ο Μανώλης Αναγνωστάκης, οι σίχιοι του, γραμμένοι πολύ πιο μπροστά, περνούσαν από στόμα σε στόμα στα χρόνια της κατοχής, σαν παρηγορητικό βάλαμο και συναγωνιστικό ενδυνάμωμα, εξαιτίας του έντονα δημοκρατικού κι επαναστατικού τους πνεύματος. Κυκλοφόρησαν κι άλλα ποιήματα του, τα "Ταξίδια με πολλούς ανέμους", 1964, και "Το καφενείο του άλλου δρόμου", 1971. Θα έλεγα όμως ότι ο Πανσέληνος δεν ήταν ένας λυρικός ποιητής με την έννοια που ξέρουμε. Είχε βέβαια μέσα του το σκίρτημα της ομορφιάς, κι ήξερε να μετουσιώνει και ν' απολαμβάνει την ποιητική συγκίνηση, γιατί ήταν ένας άνθρωπος λεπτά ευαίσθητος. Ωστόσο, οι σίχιοι του δε γράφτηκαν για να μας μεταδώσουν τις απόκρυφες εσωτερικές δονήσεις του απ' τη θέαση του κόσμου, αλλά κυρίως απ' την αγανάκτηση και την επανάσταση της κοινωνικής του συνείδησης απέναντι στην άδικη μεταχείριση του ανθρώπου απ' τον άνθρωπο. Κι επειδή πίστευε μ' έναν τρόπο ανένδοτο στην ανάγκη μιας ίσης και δίκαιης τάξης ανάμεσα σ' όλα τα πλάσματα του πλανήτη, του ήταν αδιανόητο να μην εκφράσει τις σκέψεις του και το πάθος του για ένα καλύτερο μέλλον, σατιρίζοντας, κοροϊδεύοντας, και σαρκάζοντας τα στραβά και τ' ανάποδα μιας κοινωνίας άδικης κι αλαζονικής. Η ποίηση του, παραδοσιακή στη μορφή, ήταν γραμμένη με μιαν αρτιότατη τεχνική. Οι ρυθμοί του και οι ρίμες του δεν είχαν το παραμικρό ψεγάδι. Αλλά και δεν ονειροβατούσαν. Όσο ο ίδιος ονειρευόταν συχνά μακρινά πετάγματα που θα τον έφερναν να γνωρίσει τα "ωραιότερα μέρη της γης" (με την υπερβατική έννοια), τόσο στην τελευταία τους μορφή τα ποιήματα του ήταν γυμνά και καθαρά, χωρίς φιοριτούρες και περιττά στολίδια. Σκοπός τους δεν ήταν να τέρψουν και να συγκινήσουν τον ατομικό ψυχικό κόσμο, όσο να ξεσηκώσουν και να παρασύρουν στην επανάσταση, αυτήν που αναζητούσε με λύσσα τη δικαιοσύνη.

Χωρίς να λογαριάσουμε τα πρώτα του δημοσιεύματα στον τοπικό λεσβιακό τύπο (στην "Καμπάνα" του Μυριβήλη, το 1924, με την ευκαιρία του θανάτου του Λένιν, και στον "Ταχυδρόμο" του Λεφκιά, το 1935), μπορούμε να πούμε ότι το πεζογραφικό του έργο άρχισε με σκόρπια χρονογραφία μαχητικά δημοσιεύματα στα "Νεοελληνικά" και κατόπιν "Ελεύθερα Γράμματα" του Φωτιάδη, στα πρώτα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο χρόνια. Ήταν κυρίως κείμενα ελέγχου της πνευματικής μας ζωής εκείνου του καιρού. Δε νομίζω να συγκεντρώθηκαν ποτέ σε βιβλίο.

Πρώτη φορά έδωσε στη δημοσιότητα πεζό έργο το 1956, όταν εξέδωσε το "Μέρες από τη ζωή μας", που ήταν σελίδες ημερολογίου απ' τη φυλάκιση του στα χρόνια της κατοχής. Ακολούθησαν οι ταξιδιωτικές του εντυπώσεις: "Στη Μόσχα, με τα νιάτα του κόσμου". Ταξιδιωτική ήταν και η έκδοση του 1977: "Νερά και χρώματα, και άλλα πολλά", όπως και το περσινό βιβλίο του: "Η Κίνα η δική μου". Αξίζει να πούμε εδώ ότι τα ταξιδιωτικά βιβλία του Πανσέληνου ήταν ιδιότυπα και δεν έμοιαζαν διόλου με τ' άλλα κείμενα της ταξιδιωτικής μας λογοτεχνίας, που αναλίσκονται κυρίως σε ιστορικές και γεωγραφικές ή φυσικές περιγραφές των τόπων όπου βγάζει το ταξίδι. Το να ταξιδεύει ο Πανσέληνος, ήταν μια ευκαιρία για να ξανά ξεδιπλώνει τα όνειρα του, ζωντανά πια, πάνω στους χάρτες του κόσμου, να τα ξαναζει, και να τα ξεδιαλύνει γνωστικά, πολεμώντας να τα συνδυάσει με την πράξη της ζωής. Μ' άλλα λόγια: όταν ταξίδευε, κυρίως σκεφτόταν. Κι η φροντίδα του ήταν να καταγράψει τις σκέψεις του, που αναδύονταν απ' την πολλαπλή σχέση του με τους τόπους, τα νερά, και τα χρώματα της γης, κι απ' τα ε-ρεθίσματα που του προκαλούσαν. Όπως έγραψε ο ίδιος: "το αληθινό ταξίδι είναι να πορεύεσαι όσο είναι ανοιχτοί δρόμοι μπροστά σου και να μη σταματάς παρά μόνο για ν' ανασάνεις". Οι ταξιδιωτικές συγγραφές του Πανσέληνου ήταν αυτό ακριβώς: η αναπνοή του.

Το 1974 εξέδωσε το βιβλίο "Τότε που ζούσαμε". Πρόκειται για αυτοβιογραφικό κείμενο απ' την αρχή ως το τέλος του. Αλλά οι αναφορές του έχουν τέτοιο και τόσο γενικό ενδιαφέρον, είναι τόσο γεμάτες από καθημερινό ελληνικό υλικό, και δίνονται με τόση γλαφυρότητα και τόση ενάργεια, που κάνουν τις σελίδες του αληθινά συναρπαστικές. Η έκφραση του είναι ζεστή, είναι ανθρώπινη. Κάτω απ' τις γραμμές του νιώθεις ολοζώντανο τον άνθρωπο που πάσχει, που αγαπά, που ονειρεύεται, που αγανακτεί, που διαμαρτύρεται, κι έπειτα καταλαιάζει και χαϊδεύει, και χαμογελά. Ανάμεσα σ' όλ' αυτά ρέει η άλλοτε πικρή κι άλλοτε χαριτωμένη ζωή της πατρίδας μας, με τα μικρά και τα μεγάλα της, με τα υψηλά και τα ταπεινά της. Δεν είναι τυχαίο ότι το βιβλίο αυτό έκανε ως τώρα πολλές εκδόσεις. Η φήμη του περπάτησε μόνη της από στόμα σε στόμα, χωρίς καμιά άλλη τεχνητή διαφημιστική προβολή. Ήταν το βιβλίο ενός συγγραφέα που έκανε λογοτεχνία αυτή καθαυτή την πράξη της ζωής.

Το 1982 εκδόθηκε το βιβλίο "Άγγελος Σικελιανός, η τα πολιτικά πρόσωπα των Θεών". Δεν πρόκειται για μελέτη. Περισσότερο είναι μνήμες απ' τη ζωή του μεγάλου μας ποιητή, όπως τον γνώρισε ο Πανσέληνος.

Τον Αύγουστο του 1984, δηλαδή λίγες μόνο μέρες πριν πεθάνει, κυκλοφόρησε το βιβλίο του "Συνέντευξη με τον εαυτό μου". Θα το 'λεγα το "κύκνιο άσμα" του, αν το περιεχόμενο του δεν είχε γραφτεί πολύ πιο πριν, κατά τη διάρκεια της συγγραφικής του πορείας. Είναι μια συλλογή αφορισμών, που διατυπώθηκαν σκόρπια σ' όλα τα ίσαμε σήμερα κείμενα του, και τώρα συγκεντρώθηκαν σ' έναν τόμο, δίνοντας μας το στίγμα του συγγραφέα. Σπινθηροβόλοι όλοι τους, χαριτωμένοι, άλλοτε παράδοξο λογικοί, άλλοτε τυπικά σοφοί, συνθέτουν ένα όλον που είναι ο Πανσέληνος, ο άνθρωπος κι ο συγγραφέας.

Κρίμα που αυτός ο άνθρωπος κι αυτός ο συγγραφέας χάθηκε τόσο πρόωρα. Τα 81 χρόνια της ζωής του ήταν τίποτα μπροστά στην αιωνιότητα που εκείνος στόχευε με το έργο του, με τα όνειρα τον και με τη ζωή του. "Ζωή είναι να μη θέλει να πεθάνει κανείς". έγραψε. Κι ο ίδιος δεν ήθελε ποτέ να πεθάνει. Γιατί ένιωθε μέσα του πολυδύναμη τη ζωή. Και την έκανε έργο για πάντα.

Ο Ασημάκης Πανσέληνος γεννήθηκε το 1903 στη Μυτιλήνη πέθανε στην Αθήνα το 1984.

Έργα του: "Μέρες οργής". σάτιρες κι άλλα ποιήματα 1945-"μέρες απ' τη ζωή μας", ημερολόγιο φυλακής 1957.-"Στη Μόσχα, με τα νιάτα του κόσμου" περιγραφικό ενός παγκόσμιου φόρουμ νεολαίας 1962. -"Ταξίδια με πολλούς ανέμους" ποιήματα 1964,-"Το καφενείο του άλλου δρόμου". ποιήματα. 1971. -"Η παράξενη φιλία μας με το Γ. Θεοτοκά", ιστορία μιας συζήτησης 1973. -Τότε που ζούσαμε", χρονικό, 1974, -"Νερά και χρώματα και άλλα πολλά", ταξιδιωτικό. 1977". - "Άγγελος Σικελιανός", δοκίμιο 1981. Η Κίνα η δική μου", ταξιδιωτικό. 1983.- "Συνέντευξη με τον εαυτό μου", αποφθέγματα, 1984. επιστροφή

Οδυσσέας Ελύτης

Όταν ένας ποιητής φτάνει να ξεπερνά όχι μόνο τα όρια του γενέθλιου τόπου του, αλλά και τα σύνορα της πατρίδας του και να γίνεται παγκόσμιος, πώς να χωρέσει στις λίγες σελίδες ενός βιβλίου που θέλει μόνο να δώσει ένα απλό περίγραμμα της πνευματικής παράδοσης μιας μικρής γεωγραφικής μονάδας όπως είναι ένα νησί; Ο Οδυσσέας Ελύτης πριν λίγα χρόνια τιμήθηκε με το Βραβείο Νομπέλ της λογοτεχνίας, γεγονός που σημαίνει ότι τ' όνομα του και το έργο του έχουν ήδη απλωθεί ως τα πέρατα του πλανήτη μας. Και μόνο αυτό ήταν αρκετό για να δώσει αφορμή να γραφούν άπειρα άρθρα και μελέτες για τη ζωή του και τα βιβλία του, τόσο στη χώρα μας, όσο και στο εξωτερικό, από πλήθος ερευνητές και φιλολογικούς σχολιαστές, που είδαν τον ποιητή μας σαν έναν απ' τους πιο προωθημένους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής μας. Τι άλλο θα μπορούσε να προσθέσει κανείς σ' ολ' αυτά;

Σχεδόν τίποτα, παρ' εκτός ότι η Λέσβος τον θεωρεί καμάρι της και μονάκριβο της, κι ας μη γεννήθηκε στα χώματα της. Το φως της μέρας το είδε στο Ηράκλειο της Κρήτης, όπου είχαν μετοικήσει οι Λεσβίοι γονείς του. Αλλ' όπως λέει κι ο ίδιος, λογαριάζει τον εαυτό του ότι ανήκει στους απογόνους της Σαπφώς, και πως πατρίδα-μάννα του είναι το νησί μας, που με το πνεύμα του και την ποίηση της φύσης του και της ατμόσφαιρας του εξέθρεψε τη λυρική υπόσταση του. Επομένως η ψυχή του έχει τις ρίζες της βαθιά μέσα στη λεσβιακή γη, απ' όπου ξεπέταξε. Βέβαια, τα πετάγματα του, απ' το πρώτο-πρώτο τάνυσμα των φτερών του, ξανοίχτηκαν σ' όλο το εύρος τ' ουρανού, απ' όπου επόπτευσε κι εποπτεύει τη δημιουργία του Θεού σαν μια ολότητα: βουνά, θάλασσες, λαγκάδια, κύματα, νερά, δέντρα, λουλούδια, χρώματα. Ανάμεσα σ' όλ' αυτά ο ίδιος, ένα ζωντανό πλάσμα, καμωμένο θαρρείς απ' την ουσία τους κι απ' το μήνυμα τους, απ' την ομορφιά τους και την ασκήμια τους, απ' το μυστικό της ζωής και απ' τη σιωπή του θανάτου, που αγκαλιαστά ολοκληρώνουν τον κύκλο της μοίρας της ανθρώπινης ύπαρξης. Και μπορούμε να πούμε σήμερα ότι ο Ελύτης είναι τέκνο του κόσμου, τέκνο της ίδιας της ζωής, που την ομορφιά της τραγουδεί ασώπαστα. Αλλά γίνεται αυτή η παγκοσμιότητα να αναιρέσει τη λεσβιακή του καταγωγή;

Θα πρέπει να διευκρινιστεί εδώ ότι ο Ελύτης δεν έζησε στο νησί παρά ελάχιστα, και μάλλον σαν επισκέπτης. Δεν ανακατεύτηκε στη λεσβιακή πνευματική ζωή, δε ζυμώθηκε με τους ανθρώπους της, δεν πήρε μέρος στους αγώνες τους για τα γράμματα και την προκοπή τους. Οι συνθήκες του προσωπικού του βίου τον κράτησαν μακριά.

Το ευτύχημα είναι ότι αυτό το "μακριά" λέγεται μόνο αναφορικά με την απόσταση του τόπου διαμονής του απ' το νησί. Και καλά που υπήρξε αυτό το "μακριά"! Γιατί έτσι ο Ελύτης βρέθηκε κι έμεινε ουσιαστικά στο κέντρο των αναζητήσεων και των γονιμοποιών ζυμώσεων των νέων πνευματικών ρευμάτων, που έρχονταν απ' την Ευρώπη στα χρόνια του μεσοπολέμου, όταν η ποιητική δημιουργία έψαχνε να βγει απ' το τέλμα των αυτοπεριορισμών που της επέβαλαν οι κατασκευαστικοί κανόνες για να βρει ελευθέρα το νέο πρόσωπο της.

Ο ποιητής μας άκουσε απ' τους πρώτους τα μηνύματα των καιρών, και τα' κανε σημαία του χωρίς ενδοιασμούς και χωρίς επιφύλαξεις. Ασφαλώς τον βοήθησε σ' αυτό η αέρινη σοφία των τοπίων της Λέσβου, που την κουβαλούσε μέσα του, κληρονομιά απ' τους γονιούς του, ενστικτικά. Τον βοήθησε κι η θειότητα που κατοικεί στους έλιωνες του νησιού, στα δάση του, στον ουρανό του, στ' ακρόγιαλα του. Όλ' αυτά είναι μια ανεπανάληπτη ομορφιά. Η ομορφιά είναι μια αίσθηση. Κι η ποίηση είναι οι λέξεις, που με τη μουσική τους παράθεση κάνουν αυτήν την αίσθηση απτή, ζωντανή, της δίνουν συγκεκριμένο σχήμα και ουσία - μια ουσία που εισχωρεί βαθιά στην ανθρώπινη ψυχή και την τυλίγει με τη μαγεία της. Αυτά είναι τα εφόδια του Ελύτη. Μ' αυτά οδηγήθηκε, αδέσμευτα πια, ν' αναπλάσει τον κόσμο, δίνοντας του τις διαστάσεις που η δική του συνείδηση καθόριζε. Γιατί πρέπει να παραδεχτούμε χωρίς αμφισβητήσεις ότι ο κόσμος που αναπηδά μέσα απ' την ποίηση του ποιητή μας δεν είναι αυτός που ξέρουμε, ή μάλλον δεν είναι αυτός που οι δικοί μας ανταγωνισμοί, κι οι κακότητες, κι οι διαστροφές, κι οι στρεβλώσεις έφκιαξαν παραβιάζοντας τις προθέσεις του Θεού, αλλά εκείνος της πρώτης ώρας της δημιουργίας: ο κόσμος μιας υπέρτατης φαντασίας, που, ενώ καθρέφτιζε την πιο αγνή πραγματικότητα, παραμορφώθηκε απ' τη δράση μας σαν μαθητευομένων μάγων, κι έχασε την αληθινή λάμψη του.

Δε θα μπω σε λεπτομέρειες αναλύσεων, που όπως είπα και στην αρχή, δε χωρούν σε τούτες τις σελίδες, μια και η πρόθεση τους είναι απλά σκιαγραφική. Το έργο του Ελύτη είναι τεράστιο, και θα 'πρεπε να του αφιερωθεί βιβλίο ολόκληρο για να προσδιοριστεί με ακρίβεια και πληρότητα η δημιουργική του αλκή.

Ωστόσο, δεν είναι σωστό να κλείσουμε το κεφάλαιο "Ελύτης" χωρίς δυο λόγια για τη γλώσσα του ποιητή μας. Κι όταν λέμε "γλώσσα", δεν εννοούμε, βέβαια, τον τύπο της, την καθαρεύουσα μορφή της ή τα δημοτικά στοιχεία της. Είτε έτσι, είτε αλλιώς, αυτά τα πράγματα είναι δεδομένα ενός συμβατικού εκφραστικού μέσου, προορισμένου να πει τα αντικείμενα με τ' όνομά τους. Στην ποίηση η γλώσσα είναι ένα λειτουργικό όργανο, φορτισμένο απ' την αγωνία του ποιητή να μπει στην ουσία των πραγμάτων και των αισθημάτων καβάλα στις λέξεις του. Ειδικότερα, στην ποίηση του Ελύτη η γλώσσα γίνεται ένα μαγικό εργαλείο με το οποίο λαξεύει απάνω στο σώμα της ζωής το μύθο της ομορφιάς, δίνοντας του κάθε φορά διαφορετικό σχήμα και διαφορετικό περιεχόμενο. Και το πιο σπουδαίο ότι, ακόμα και χωρίς να το επιδιώκει, καταφέρνει και σε παρασέρνει σε χορούς μεθυστικούς, καταπόδι από ονειράτα, και θαύματα, και φαντασίες, και πάθια ανθρώπινα, και θλίψεις παλαικές, για να σε ανεβάσει ύστερα πάνω σε μεγάλες φτερούγες, να δεις τη μοίρα σου και τη μικρότητα σου, μέσ' απ' τη μεγαλωσύνη που έχουν τα απλά πράγματα: μια πέτρα, ένα δέντρο, ένα σύννεφο, ένα πουλί, μια κυδωνιά, μια νεροσυρμή, μια τριανταφυλλιά, ένα κορίτσι.

Η ποίηση του Ελύτη είναι ο καθρέφτης του μεγαλείου του κόσμου. Το ευτύχημα είναι ότι το καθρέφτισμά του έχει περιγράμμα και ουσία λεσβιακή -είναι η λυρική φύση της Λέσβου μας σ' όλη της τη δόξα. Γι' αυτό κι η περηφάνια μας για τον ποιητή μας.

Ο Οδυσσέας Ελύτης γεννήθηκε το 1912 στο Ηράκλειο τις Κρήτης, από Λεσβίους γονείς.

Έργο του:

"Προσανατολισμοί", ποιήματα. 1936.- "Οι κλεψύδρες του αγνώστου", ποιήματα, 1937,- "Οι Σποράδες". ποιήματα. 1938. -"Προσανατολισμοί". ποιήματα, 1940.- "Ήλιος ο πρώτος", ποιήματα -1943. - "Άξιον εστί ποιήματα 1959.- "Έξι και μια τύψεις για τον ουρανό", ποιήματα 1960,- "Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας", ποιήματα, 1962.- "Το φωτόδεντρο κι η δεκάτη τετάρτη ομορφιά", 1971. -"Θάνατος και ανάστασης του Κ. Παλαιολόγου" 1971. -"Ο ήλιος ο ηλιάτορας", 1971. - "Το μονόγραμμα", 1972,-"Τα ρω του έρωτα", 1972. - "Ο φιλλομάντης", 1973. - "Τα ετεροθαλή", 1974. - "Σηματολόγιον", 1977. - "Μαρία Νεφέλη", 1978. -"Ωδή στη Σαντορίνη", 1984, - "Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου", 1984.- "Σαπφω". 1984. -

Γιώργος Βαλέτας

Είναι χαρακτηριστικό του εύρους της λεσβιακής πνευματικής ζωής το γεγονός ότι, παρά τη μικρή σχετικά έκταση του νησιού, και, φυσικά, τον περιορισμένο πληθυσμό του, οι εκφάνσεις κι οι εκδηλώσεις της όχι μόνο δεν ήταν μεμονωμένες και προσωπικές, αλλά κάλυψαν όλες τις μορφές της αντίστοιχης δημιουργίας (χωρίς να λογαριάσουμε τις εικαστικές τέχνες): τον πεζό λόγο, τον ποιητικό λόγο, τη θεατρική λειτουργία, την κριτική μελέτη.

Κυριότερος εκπρόσωπος της τελευταίας υπήρξε ο Γιώργος Βαλέτας, ένας απ' τους πιο δυναμικούς και τους πιο ακατάβλητους, αναδιφητές της ιστορίας και των πηγών της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που ακόμα και σήμερα εξακολουθεί να χτίζει το πολύτιμο για το έθνος έργο του, στοιβάζοντας τόμους επί τόμων έρευνας και μελέτης.

Βαθύς γνώστης της κλασσικής μας παιδείας, αλλά και με *απόλυτα* θεμελιωμένες φιλολογικές θέσεις, που τον βοηθούσαν να δει ολόπλευρα τα συνθετικά στοιχεία της νεώτερης γραμματείας μας, επιδόθηκε *από* πολύ νέος στη διερεύνηση του έργου κορυφαίων δημιουργών του περασμένου αιώνα, συγκεντρώνοντας το με περισσή επιμέλεια, κι επανατοποθετώντας το κριτικά στις σωστές του βάσεις, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στην αποκατάσταση του, και κατ' επέκταση στη συγκεκριμένη σχηματοποίηση του πνευματικού μας πολιτισμού. Μ' αυτόν τον τρόπο φώτισε αποτελεσματικά την πορεία και την εξέλιξη του γραπτού μας λόγου, δίνοντας μας μια στέρεη κι ολοκληρωμένη εικόνα της συνέχειας του.

Δε θ' απαριθμηθούν εδώ λεπτομερειακά το σύνολο των εργασιών του Βαλέτα, και γιατί δεν είναι στις προθέσεις του βιβλίου τούτου η αναλυτική καταγραφή της δουλειάς κάθε πνευματικού δημιουργού παρά μόνο η συνοπτική παρουσίαση της, αλλά και γιατί μια τέτοια απόπειρα θ' απαιτούσε σελίδες ολόκληρες, χωρίς τέλος. Είναι αρκετό να σημειωθεί μόνο ότι η επιστημονική (φιλολογική) δραστηριότητα του -κριτική, γραμματολογική, κι εκδοτική- άρχισε απ' το 1932 (με τη μελέτη του για τον Άγιο Ιγνάτιο Αγαλιανό), κι εκτάθηκε ως τις μέρες μας ακαταπόνητα, για να συνεχιστεί ποιος ξέρει ως πότε. Μέσα σ' αυτήν την υπερπεντηκονταετία μας έδωσε πλήθος θαυμαστές κι ογκώδεις μελέτες για τον Παπαδιαμάντη, το Σολωμό, και τον Εφταλιώτη. Ίδρυσε και γέμισε μ' αναρίθμητους τόμους αξιολογικών μελετών τη "Λεσβιακή Βιβλιοθήκη". Προχώρησε στην καθιέρωση της σειράς "Νεοελληνική Βιβλιοθήκη", μνημείο σωστό του νεοελληνικού μας λόγου, όπου περιέλαβε αναλυτικές μελέτες με πλήρη παρουσίαση του έργου των: Καρκαβίτσα, Νιρβάνα, Πολυλά, Μαρκορά, Σουρή, Πορφύρα, Μαλακάση, Πολέμη, και πάρα-πολλών άλλων. Έγραψε επίτομη "Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας". Συνέταξε μια λεπτομερή "Αιολική Βιβλιογραφία", θεμελιακό έργο για το μελετητή της ιστορίας του πνευματικού πολιτισμού της αιολικής περιοχής. Καθιέρωσε τη σειρά "Τα νέα Λεσβιακά Γράμματα", όπου προέχουν οι μελέτες του για την Ακαδημία των Κυδωνιών και τον σημαντικότερο απ' τους δασκάλους που *δίδαξαν* εκεί, τον Βενιαμίν τον Λέσβιο, καθώς και για τον Μυριβήλη, τον Βενέζη, τον Κόντογλου, κι άλλους. Εξέδωσε την τρίτομη "Ανθολογία Δημοτικής Ποίησης", όπου παρουσίασε με στοργή κι αγάπη χαμένους κι άγνωστους λογογράφους του ελληνικού κόσμου που δημιούργησαν έργο ακόμα απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας, δίνοντας έτσι θαυμαστές διαστάσεις στην "προϊστορία" της γραμματολογίας μας. Ίδρυσε το "Γραμματολογικό Κέντρο του Νέου Ελληνισμού", όπου συγκεντρώνεται βιβλιακό και αρχαιακό υλικό γύρω από συγγραφείς και θέματα της λογοτεχνίας μας. Και τέλος εξέδωσε και συνεχίζει να εκδίδει τη διμηνιαία περιοδική επιθεώρηση "Αιολικά Γράμματα", που με λογοτεχνικά κείμενα, φιλολογικές μελέτες, και κριτικά αφιερώματα, συμμετέχει στη ζωπύρωση της πνευματικής μας ζωής, δίνοντας έναν ιδιαίτερο αιολικό τόνο στα λογοτεχνικά μας πράγματα.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό απ' την παραπάνω βιαστική γενική αναφορά, βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα τεράστιο έργο, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ανεπιφύλακτα εθνικό, μια και διασώζει απ' τη φθορά και την αδιαφορία του χρόνου τα πνευματικά επιτεύγματα του τόπου μας.

Πέρ' απ' αυτήν την άποψη, ωστόσο, θα πρέπει να δούμε το έργο του Βαλέτα κι απ' την ευρύτερη παιδευτική του αποστολή. Γιατί παρέχει στον Έλληνα την ευχέρεια να εγκύψει μέσα στις τεράστιες δεξαμενές του νεοελληνικού πνεύματος και να γίνει έτσι κοινωνός των λεπτομερειών της ζωής της πατρίδας μας των τελευταίων τριών, τεσσάρων αιώνων, καθώς αυθεντικά τις δίνουν κείμενα-μαρτυρίες των πιο ευαίσθητων δεκτών των ανθρώπινων μηνυμάτων: των ποιητών και συγγραφέων κάθε καιρού.

Αυτό ασφαλώς είναι ο πιο σίγουρος διαφωτισμός, που όχι μόνο διαμορφώνει συνειδήσεις, αλλά κι εδραιώνει μέσα σ' αυτές τη βεβαιότητα της ιστορικής συνέχειας ενός λαού.

Βλέποντας κάτω απ' αυτό το πρίσμα το έργο του Βαλέτα, μπορούμε να πούμε ότι τιμά όχι μόνο τη Λέσβο, αλλά και την Ελλάδα ολόκληρη.

Ο Γιώργος Βαλέτας γεννήθηκε το 1907 την Άργενο της Λέσβου. Μετά τα γυμνασιακά του χρόνια ήρθε στην Αθήνα σπούδασε φιλολογία στο πανεπιστήμιο της. Εργάστηκε σαν φιλόλογος καθηγητής σε διάφορα Γυμνάσια. Κυρίως όμως έγινε γνωστός απ' τις ιστορικοφιλολογικές, εργασίες του απ' τις οποίες η πρώτη: "Ο Παπαδιαμάντης, το έργο του, η εποχή του" θεμελίωσε κιόλας τη φήμη του σαν ένας απ' τους σημαντικότερους και σοβαρότερους φιλολογικούς ερευνητές και μελετητές της γραμματείας μας. Υπήρξε αναστηλωτής των έργων κορυφαίων πνευματικών δημιουργών του περασμένου αιώνα και των άρχων του τρέχοντος, όπως των: Παλαμά. Μαρκορά. Γρυπάρη, Τυπάλδου, Εφταλιώτη, Πορφύρα, Κρυστάλλη, Κονεμένου, Μαλακάση, Παπαγιάννη, Σουρή, Νιρβάνα, Καμπύση, Χριστοπούλου, Καρκαβίτσα, που με αναλυτικές εισαγωγές εξέδωσε τα άπαντα τους. Εξέδωσε επίσης μια "Ανθολογία της Δημοτικής Πεζογραφίας" και μια "Ανθολογία του Ελληνικού Διηγήματος", κι έγραψε αναρίθμητα άρθρα, κριτικές και μελέτες σ' όλα σχεδόν τα γνωστά λογοτεχνικά περιοδικά της χώρας μας,

[Επιστροφή](#)

Κλεάνθης Παλαιολόγος

Πάνοντας να γράψω για τον Κλεάνθη Πάλαιλόγο, το μεγάλο φίλο με τον οποίο με συνδέει οικογενειακός δεσμός δεκαετιών, αναρωτιέμαι αν θα τα καταφέρω να 'μια αντικειμενικός, όπως επιβάλλεται να' ναι κανείς όταν επιχειρεί τοποθετήσεις αξιών. Οι συναισθηματισμοί δεν αφήνουν τον άνθρωπο ανεπηρέαστο ποτέ, όσο κι αν είναι αποφασισμένος να μην κάνει παραχωρήσεις ή συμβιβασμούς.

Παρ' ολ' αυτά, τέτοιες ώρες είναι αναγκαίο να ξεπερνιούνται παρόμοιας φύσης αδυναμίες. Τα σύκα είναι πάντα σύκα, κι η σκάφη, σκάφη, και καμιά παράκαμψη ή αποσιώπηση δεν μπορεί να σώσει κάτι που από μόνο του δεν είναι γραμμένο να σωθεί.

Και μια και οι πρόλογοι αυτού του είδους σε τίποτα δεν ωφελούν, ας μπούμε καλύτερα στο θέμα.

Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, απ' τα πρώτα του φανερώματα ως τα τώρα, υπήρξε μια πολυσχιδής προσωπικότητα, που σκόρπισε σπάταλα τον εαυτό της σ' ένα σωρό δραστηριότητες. Ίσως οι δραστηριότητες αυτές να φαίνονται σε πρώτη ματιά ανομοιογενείς κι άσχετες μεταξύ τους. Όμως μια προσεκτικότερη διερεύνηση τους θα μας πείσει ότι όλες είχαν έναν κοινό παρονομαστή: την ιδεολογία του αγωνίζεσθε για το ωραίο, για το ανέβασμα σώματος και ψυχής, για έναν καλύτερο άνθρωπο, πιο υγιή εσωτερικά, πιο αποφασιστικό, πιο αποτελεσματικό στη ζωή, αλλά και πιο καθαρό στις πράξεις και στο μυαλό.

Θεωρητικό, παρόμοιοι στόχοι μπαίνουν σαν ετικέτα σε πολλές αναπτυσσόμενες δράσεις. Όμως δεν τηρούνται πια. Δεν υπηρετούνται. Το αντίθετο μάλιστα, πολλοί, τους ακούν ή τους βλέπουν με συγκαταβατικό χαμόγελο, σαν ξεπερασμένους κι εξωπραγματικούς. Ο ρομαντισμός, λένε, ανήκει σ' άλλες εποχές, που έχουν χαθεί., και δεν είναι παρά παρελθόν. Κι είναι αληθινά ρομαντισμός να δίνεις όλες σου τις δυνάμεις, όλη σου τη ζωή για κάτι που στις μέρες μας φαντάζει ανέφικτο κι ανεδάφικο, αλλά στην ουσία καταντά κι επικίνδυνο γι' αυτόν που το επιχειρεί και γι' αυτόν που το ενστερνίζεται, αφού σε τούτον τον αιώνα της βίας, της απάτης, και της παλιανθρωπιάς, προσπαθεί να κρατήσει τον συνάνθρωπο σ' ένα επίπεδο ανωτερότητας και ψυχικής αρχοντιάς -κατακτήσεις που δεν έχουν ανταλλακτική αξία στις μέρες μας. Τα καθημερινά φαινόμενα γύρω μας έχουν τη σημασία τους μόνο αν στηρίζονται σε συμφέροντα κι υπηρετούν σκοπιμότητες, που κι αυτές έχουν σαν μέτρο τη συναλλαγή. Πώς να εκτιμήσει κανείς κάποιον σήμερα, που δε στοχεύει σε προσωπικά ωφέλη, αλλ' αντίθετα φτάνει σε προσωπική ανάλωση μόνο για το γενικό καλό; Ίσως οι παραπάνω συλλογισμοί να 'χουν μια γεύση μελαγχολίας. Αλλά πώς να τους αποφύγεις όταν βλέπεις στην εποχή μας να καταπατιούνται ομορφιές που τόσο δύσκολα κατακτήθηκαν;

Όμως, ας συναρτήσουμε τα πράγματα με τον Κλεάνθη Παλαιολόγο κι ας τα δούμε μεσ' απ' το πρίσμα της δικής του ζωής.

Γεννημένος ο συγγραφέας μας στη στροφή του αιώνα μας (το 1902), σε μια κρίσιμη περίοδο της νεοελληνικής ιστορίας, όταν το έθνος ολόκληρο αγωνιζόταν, ύστερ' απ' την ντροπή της ήττας του '97 να βρει τον εαυτό του, ήταν φυσικό ν' ανατραφεί με κάποιες αρχές που επιδίωκαν να στηρίξουν μέσα στη συνείδηση του λαού την αξία της φυλής και την πίστη στις δυνάμεις της, που απ' τη μια θα τη βοηθούσαν να κερδίσει την αυτοπεποίθηση της, κι απ' την άλλη ν' ανατρέψει αυτήν την ντροπή και να στερευθεί με αυτάρκεια μέσα στον κόσμο. Η έννοια της παλικαριάς τόσο σαν σωματικής ρώμης, όσο και σαν δυναμικής ψυχικής ανωτερότητας, πρέπει ν' αποτελούσε τότε καθημερινό δίδαγμα. Φαίνεται πως υπήρξε και το Άλφα και το Ωμέγα της αγωγής του Κλεάνθη Παλαιολόγου -μιας αγωγής που την ασκούσε όχι μόνο το στενό οικογενειακό περιβάλλον, αλλά κι όλη η περιρρέουσα ατμόσφαιρα εκείνων των καιρών. Χωρίς να 'ναι δυνατό να το πει κανείς με βεβαιότητα, ωστόσο θα μπορούσε να υποστηρίξει με κάποια έμφαση ότι ακόμα και τα πολλά παιδιά μέσα στην οικογένεια ήταν έκφραση ενός τέτοιου πνεύματος, που, σε τελευταία ανάλυση, απόβλεπε στο θεμέλιωμα της δυναμικής της ελευθερίας, για την οποία πάλεψε και παλεύει ο ελληνισμός απ' τα πανάρχαια χρόνια ως τις μέρες μας. Ο πατέρας του Κλεάνθη, παπάς, όχι το επάγγελμα, αλλά το λειτούργημα το κοινωνικό και πατριωτικό, έκανε πράξη την ασύνειδη μεν, αλλά αισθητά διάχυτη φιλοσοφία της εποχής. Ήταν ένας ανυποχώρητος άνθρωπος στις αρχές του και στα "πιστεύω" του. Και δίδαξε μ' επιμονή στα έξι παιδιά του την αυστηρή προσήλωση στα ιδανικά της πατρίδας και του ανθρώπου, ακόμα κι αν χρειάζονταν καταλυτικές θυσίες γι' αυτά. Ο Κλεάνθης, τρίτο παιδί της πολυμελούς αγωνιστικής οικογένειας, έκανε λάβαρο τα διδάγματα του παπά-Παλαιολόγου, πιο γνωστού στη Μυτιλήνη σαν παπά-Χαστά. Κι αν δεν έγινε θεολόγος ο ίδιος, όπως αποπειράθηκε στην αρχή, όμως σύλωσε πάνω στα ανθρωπιστικά και χριστιανικά ιδεώδη τη δράση όλης του της ζωής. Επιπλέον η αγωνιστική φύση του, μαζί με το αγωνιστικό πνεύμα της εποχής του, τον έκαναν να δει αυτά τα ιδεώδη μέσ' απ' το πρίσμα μιας αδιάκοπης μάχης για την κατάκτηση τους. Τον βοήθησαν σ' αυτό το πλήθος τα περιστατικά κι οι θρύλοι της ξενοκρατούμενης τότε πατρίδας, που είχαν υπόβαθρο ακριβώς αυτή τη φιλοσοφία της αγωνιστικότητας, της ντόμπρας παλικαριάς, της λεβεντιάς που δε λογαριάζει ούτε το θάνατο, φτάνει να υπερασπίσει το δίκιο, κι ας είναι απ' τη μεριά του αδύνατου και του φτωχού.

Μόνο μέσα σ' έναν τέτοιο ψυχικό χώρο μπορούσε ν' αποθησαυριστεί ο μύθος του "Νταή-Παναγιώτη", που στα ώριμα πια χρόνια του Κλεάνθη Παλαιολόγου πήρε συγκεκριμένη μυθιστορηματική μορφή, κι έγινε ένα απ' τα πιο λαμπρά βιβλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας της δεκαετίας του '70.

Όπως γίνεται αντιληπτό, μ' ένα άξαφνο σάλτο πήδησα κιόλας πάνω στο συγγραφικό έργο του Παλαιολόγου, με το οποίο κυρίως είχα την πρόθεση απ' την αρχή ν' ασχοληθώ.

Αλλά ποιου συγγραφικού έργου;

Εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια διάκριση. Ανάφερα ήδη τον "Νταή-Παναγιώτη", το πιο γνωστό απ' τα βιβλία του. Μα τα βιβλία του είναι πολλά. Ο αγωνιστικός του χαρακτήρας, που καθόρισε και την επαγγελματική του σταδιοδρομία (σπούδασε Γυμναστική, δίδαξε σαν καθηγητής σωματικής αγωγής, χρημάτισε προπονητής αθλητισμού και κολύμβησης, κι υπήρξε επί πολλά χρόνια σημαίνον στέλεχος της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας, σαν ένας απ' τους πιο ενσυνείδητους φορείς της ιδέας του ολυμπισμού), τον έσπρωξε να γράψει πλήθος έργων του στενού αθλητικού ενδιαφέροντος: για τα διάφορα αθλήματα, για το κολύμπι, για τα συστήματα προπόνησης, για τα παιχνίδια στο σχολείο, κλπ., κλπ. Δε θα καταπιαστώ μ' αυτά, γιατί δεν είναι της αρμοδιότητας μου. Τα σημειώνω μόνο για τον προσδιορισμό του όγκου μιας δουλειάς που είχε βαθύτερο αγωνιστικό περιεχόμενο. Ούτε με τους "Θρύλους της Ολυμπίας" (ένα απ' τα τελευταία έργα του) θ' ασχοληθώ, παρ' όλο που ξεφεύγουν απ' τ' αθλητικά και κατά κάποιο τρόπο παντρεύουν την ιδέα της άθλησης με τη λογοτεχνία, δίνοντας μας θαυμάσιες σελίδες γνώσης μύθων ανακατεμένων με ιστορικά στοιχεία,, που ρουφιούνται κυριολεκτικά απ' τον αναγνώστη. Θα παραμερίσω ακόμα και το "Λιονταράκι", ένα παραμυθάδικο μυθιστόρημα για παιδιά, με γεμιτζήδες, πειρατές, παλικάρια, επικίνδυνα ταξίδια σ' άγριες; θάλασσες, καπεταναίους, χαμηλόβλεπα σπιτικά κορίτσια, λεβεντιές, ντομπροσύνες, τιμότητα και καθαρά, νοικοκυρίστικα αισθήματα μιας

άλλης, χαμένης για πάντα, εποχής. Θα το παραμερίσω, όχι γιατί υστερεί σαν λογοτέχνημα, όσο γιατί αποτελεί, παρ' όλη του την καλλιτεχνική υφή, ένα είδος προγεφυρώματος απ' την πρώτη κατηγορία των βιβλίων του Παλαιολόγου προς την καθαυτό λογοτεχνική και συγγραφική του δραστηριότητα, που και τις δυο τις εκφράζει με πληρότητα ο "Νταή-Παναγιώτης", στον οποίο κυρίως θα σταθώ, μια και υπερκαλύπτει όλη την άλλη λογοτεχνική δουλειά του Παλαιολόγου (ακόμα και κάποια σκόρπια διηγήματα του, δημοσιευμένα σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά), τόσο σαν θέμα, όσο και σαν ύφος και πραγματώση.

Ο "Νταή-Παναγιώτης" λοιπόν!

Αλλά τι είναι αυτό το βιβλίο, που κέρδισε, άνετα, με το πρώτο, τους κριτικούς του, και περιβλήθηκε με το θαυμασμό των αναγνωστών του;

Πριν μιλήσω αποκλειστικά γι' αυτό, θα 'θελα να σημειώσω ότι η νεοελληνική λογοτεχνία, παρ' όλο το άπλωμα της σ' ευρύτερους κοινωνικούς ορίζοντες, ιδιαίτερα μετά το ξεπέραςμα του φράγματος της στενής ηθογραφίας του χωριού, δεν έπαψε ποτέ ν' ασχολείται κατά καιρούς με τα μεμονωμένα εκείνα άτομα του ελληνικού περιβάλλοντος, που η ενστικτική τους δύναμη, μαζί με τον παρθένο πρωτογονισμό τους, όχι μόνο τα βγάδι έξω απ' τον πεπερασμένο κύκλο της κοινής θνητής ύπαρξης και της κοινής συμπεριφοράς, αλλά και τους δίνει στα μάτια των απλών ανθρώπων τις διαστάσεις του θρύλου που μένει για πάντα στη συνείδηση των γενεών, προκαλώντας ανυπόκριτο θαυμασμό. Γιατί η ζωή τους κι οι πράξεις τους, επειδή η αχώρετη φύση τους τους φέρνει σε μια αδιάκοπη σύγκρουση με τους κοινωνικούς συμβιβασμούς, έχει από μοναχή της κάτι το ανυπότακτο και το ηρωικό, που, άλλωστε, είναι και τα βασικά στοιχεία της ελευθερίας. Μνημονεύω το "Θάνατο του παλικαριού" του Κωστή Παλαμά, το "Μαρίνο Κοντάρ" του Αργύρη Εφταλιώτη, το "Βασίλη Αρβανίτη" του Στράτη Μυριβήλη, ακόμα το "Μιχάλη το Λιόντα" και τον "Ψαρόγιαννο" ενός άλλου νεώτερου Λεσβίου συγγραφέα, και τέλος τον "Νταή-Παναγιώτη" του Κλεάνθη Παλαιολόγου.

Αξίζει ν' αναφέρω εδώ, για την ιστορία, μερικά... προϊστορικά στοιχεία που αφορούν τη συγγραφή του έργου. Ο "Νταή-Παναγιώτης" ξεκίνησε αρχικά σαν απλή καταγραφή ενθυμήσεων από ακούσματα που είχε εγγράψει στη μνήμη του ο Παλαιολόγος απ' τον καιρό των παιδικών και των εφηβικών του χρόνων. Το νησί μας, η Λέσβος, απ' όπου η καταγωγή του συγγραφέα, ήταν ως τα 1912 σκλαβωμένο στον Οθωμανικό ζυγό, κι ήταν πολύ φυσικό ο λαός του να ηρωοποιεί τα κατορθώματα των παλικαριών, που κυρίως σήκωναν το κεφάλι στον ξένο αφέντη, και με τα φερσίματα τους έδιναν ανάσα ελπίδας και προσδοκίας στους χειμαζόμενους σκλάβους. Αυτά τα κατορθώματα περνούσαν από στόμα σε στόμα κι εξιδανικεύονταν μέσα στη φαντασία τόσο αυτών που τ' αφηγούνταν, όσο κι εκείνων που τ' άκουγαν. Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, και σαν φύση, αλλά και σαν αγωγή, ήταν απ' τους ακροατές που μάζευαν με ιερό σέβας μέσα τους τις ηρωικές αφηγήσεις, σαν παρακαταθήκη παρηγοριάς και περηφάνιας. Κάποτε έπιασε να τις γράψει. Άρχισε τη δημοσίευσή τους με τη μορφή πρόχειρων σημειώσεων σε τοπική λεσβιακή εφημερίδα. Έτυχε να τις διαβάσω. Ενθουσιάστηκα με το υλικό τους. Μήνυσα αμέσως στον συν γραφέα ότι είναι κρίμα να σπαταλά αυτό το τόσο πολύτιμο υλικό στα μονόστηλα μιας μικρής εφημερίδας με περιορισμένη κυκλοφορία. Τελικά θα πήγαινε χαμένο. Ο καλός Κλεάνθης απόρησε. Δηλαδή, τι θα μπορούσε να το κάνει; Του είπα ανενδοίαστα να το μυθοποιήσει και να τ' απλώσει σε βιβλίο. Που απάντησε ότι δεν είχε ασχοληθεί ποτέ με τέτοιου είδους γράψιμο. Του αντί -είπα ότι ήταν ευκαιρία να το καταπιαστεί. Άλλωστε, το ίδιο το υλικό του θα τον καθοδηγούσε. Το πήρε απόφαση. Και σε λίγες μέρες μου 'στέιλε το πρώτο κεφάλαιο του. Όταν το διάβασα, του είπα: "άρχισες ένα απ' τα ωραιότερα μυθιστορήματα της λογοτεχνίας μας! "Και δεν έπεσα έξω. Τελειωμένο κι ολοκληρωμένο το έργο σε τριακόσιες περίπου πυκνοτυπωμένες σελίδες, έγινε ο καθρέφτης μιας εποχής, με την ομορφιά της απλότητας του, το σεβασμό των ανθρώπινων αξιών, τη γοητεία των ήμερων σχέσεων, και την καθαρότητα των επαφών. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η εποχή εκείνη ήταν η εποχή της σκλαβιάς. Αλλά επίσης δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η σκλαβιά εκείνη δεν ήταν τριών ή τεσσάρων μόνο ετών, αλλά τεσεράμισι ολόκληρων αιώνων, κάτω απ' έναν δυνάστη που θεωρούσε πια φυσικό του προνόμιο να δυναστεύει, μπασταρδεύοντας και σβήνοντας απ' τα κατάστιχα της ιστορίας, όπως πίστευε, την εθνική ταυτότητα ενός ολόκληρου λαού. Κι όμως, αυτός ο λαός, παρ' όλη τη στενότητα της ζωής του, των οικονομικών του δεδομένων και των πολιτιστικών του πραγμάτων, σφυρηλατούσε υπομονετικά, κάτω απ' τη μπότα του κατακτητή, το ελεύθερο φρόνημα του, έφκιαχνε το δικό του τρόπο ζωής, τους δικούς του

ήρωες, τους δικούς του θρύλους, προετοιμάζοντας την απελευθέρωση του. Ο "Νταή-Παναγιώτης" είναι μια πλατιά εικόνα αυτών των ηρωικών καιρών. Κι ο μύθος του, με τα μεράκια του, τους σεβντάδες του, τις παλικαριές του, τα κατορθώματα του, τα τραγούδια του, και τους Λεβέντικους χορούς του, είναι μια ιστορική αλληγορία, που με τη ζωντάνια της και την παραστατικότητα της καταξιώνει το ήθος και το πάθος του Ανθρώπου, όταν παλεύει ν' αλλάξει και να βελτιώσει τη μοίρα του.

Εδώ πρέπει ν' αναφέρουμε ιδιαίτερα τη γλώσσα και το ύφος του βιβλίου, που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της δομής του. Τα σημειώνω μαζί και τα δυο, γιατί βαδίζουν χέρι-χέρι στις σελίδες του, και το ένα φκιάχνει το άλλο, ή το ένα στηρίζει το άλλο. Η γλώσσα είναι ατόφια λαϊκή, όχι λαϊκίστικη, λαϊκή, με την καθαρή έννοια του όρου, χωρίς φιλολογικές φιοριτούρες, στακάτη, αδρή, μετρημένη, σοβαρή, λιγόλογη, όπως ταιριάζει στους λεβέντες της ζωής. Γι' αυτό είναι όμορφη, με τη λαγαράδα που έχει το τρεχούμενο νερό στις αυλακιές των περιβολιών, το σέβας που πρέπει να έχουν οι λέξεις στα πράγματα, το χρώμα και τον τόνο που επιβάλλεται να έχουν οι αναφορές όταν μιλούν για τις στέρεες ανθρώπινες πράξεις. Ώρες-ώρες τη νιώθεις να έχει έναν χορευτικό ρυθμό που σε παρασύρει στη δίνη του. Άλλοτε πάλι σε φρενάρει και σε κάνει σκεπτικό, καθώς περιφέρεται αργόσυρτα σ' έναν λαβύρινθο συλλογισμών, σαν αυτούς που βασανίζουν τον ήρωα, όταν τα ερωτηματικά του αναζητούν το μίτο της ύπαρξης του. Θα μπορούσε κανείς να την πει όργανο πηγαίου λαϊκού παραμυθά, που βοηθά το ένστικτο του να μας δίνει τα σωστά μέτρα, τα σωστά χρώματα, και το σωστό φως των όσων αφηγείται. Νομίζω ότι αυτή η απλή κι απέρριπτη γλώσσα στερεώνει δομικά και το ανάλογο ύφος του συγγραφέα, που απ' τη στόφα της παίρνει τα ίδια μ' εκείνην χαρακτηριστικά, και δένεται μαζί της σαν στημόνι και υφάδι, για να μας δώσει το ολοκληρωμένο σύνολο ενός βιβλίου, που, όπως είπα και προηγούμενα, είναι απ' τα ωραιότερα της μεταπολεμικής μας λογοτεχνίας, και η ποιότητα και, η αξία τον δικαιώνουν όλη τη ζωή του συγγραφέα του.

Έναν τελευταίο λόγο θα πω: και μόνο τον "Νταή-Παναγιώτη" να 'χε γράψει ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, έφτανε για να καταχωρηθεί τ' όνομα του σε μίαν απ' τις καλύτερες θέσεις της ιστορίας των Λεσβιακών Γραμμάτων.

Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος γεννήθηκε το 1902 και μεγάλωσε στη Μυτιλήνη, όπου και προεργάστηκε. Έργα του, καθαρά λογοτεχνικά: "Νταή-Παναγιώτης", μυθιστόρημα" 1970. -"Το λιονταράκι", μυθιστόρημα, 1974. -"Απ' τους θρύλους της Ολυμπίας", ιστορικό-αφηγηματικό, 1974.- "Ιστορία των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων", ιστορία, 1976.- Πέρ' απ' τα παραπάνω, καθαρά λογοτεχνικά κείμενα, δημοσίευσε κι αναρίθμητα πλήθος άρθρων και μελετών γύρω σε αθλήματα και αθλητικά θέματα.

Στρατής Παπανικόλας

Σ' όλες τις προηγούμενες σελίδες έγινε προσπάθεια να δοθεί, μ' όση ενάργεια ήταν δυνατόν, το μέτρο του αναγεννημού της λεσβιακής παράδοσης, που ο μεγάλος χειμώνας της παρακμής, απ' τα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης ίσαμε και την αφανιστική περίοδο του οθωμανικού ζυγού, όχι μόνο ανέστειλε, αλλά έμοιαζε και να 'χει θάψει για πάντα.

Όμως να ότι κάτω απ' το παγωμένο τσόφλι της εκμηδένισης και του εξανδραποδισμού οι ρίζες περίμεναν την ώρα τους για να πετάξουν πάλι φύτες στο φως και να κλαδίσουν με τόλμη κι αποφασιστικότητα την οντότητα τους.

Απ' αυτό το δημιουργικό πανηγύρι δεν μπορούσε να λείπει η παιχνιδιάρικη νότα της ζωής, το κέφι, κι η καλοπροαίρετη σάτυρα, αυτή που ο αποφασιστικός της στόχος είναι να συμβάλει θετικά στην αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων και στην προώθηση των καλύτερων λύσεων των ανθρώπινων επιδιώξεων.

Έναν τέτοιο ρόλο επωμίστηκε μ' επιτυχία ο Στρατής Παπανικόλας, ο άνθρωπος που με τα άκακα πειράγματα της γλαφυρής και πάντα κεφλίδικης πέννας του έκανε το χαμόγελο στοιχείο της δημόσιας ζωής της Λέσβου, αλλά κι όλων των Μυτιληνίων έξω απ' το νησί, επί μια ολόκληρη δεκαετία, την τελευταία πριν τον δεύτερο μεγάλο πόλεμο. Μπορεί τυπικά το έργο του να χαρακτηρίζεται δημοσιογραφικό, μια και ίο βασικό εκφραστικό, του μέσο ήταν η εφημερίδα, ο περίφημος "Τρίβολος", ένα εβδομαδιαίο περιοδικό έντυπο, που έζησε αδιάλειπτα απ' το 1931 ως το 1941, και για λίγους μήνες το 1952. Όμως το σπινθηροβόλο πνεύμα του, έτσι όπως το αντανakλούσε η γελαστή κι αστραφτερή ματιά του, χρησιμοποιούσε τη δημοσιογραφία μόνο σαν ανάβαθρο, για να μπορεί να εποπτεύει απ' το πλατύσκαλο της με κάποιαν ασφάλεια και με κάποιαν ελευθερία τα εγκόσμια, να τα κρίνει, και με το χωρατό του να τα διορθώνει.

Βέβαια, το ταλέντο του Παπανικόλα σαν σατυρικού ποιητή και δημιουργού δεν εκδηλώθηκε απ' την αρχή της ενασχόλησης του με τις εφημερίδες και τα περιοδικά, στα οποία οι πρώτες του συνεργασίες ήταν χρονογραφήματα, χρονικά, εντυπώσεις απ' τα χωριά της Λέσβου, ποιήματα, κριτικές κλπ., όπως γράφει σ' εκτενέστερο μελέτημα του σχετικά ο Βαγγέλης Καραγιάννης. Αργότερα προχώρησε σε πολιτική αρθρογραφία και σε επίσημη άσκηση του δημοσιογραφικού λειτουργήματος επαγγελματικά, με την ανάληψη της διεύθυνσης πρώτα και κατόπιν της ιδιοκτησίας της μεγάλης καθημερινής εφημερίδας της τότε Μυτιλήνης "Ελεύθερος Λόγος" (1920,1921,1924 ως τα 1929). Στα 1929, προφανώς αηδισμένος απ' τις πολιτικές έριδες και τους ανταγωνισμούς της εποχής, παράτησε την καθημερινή εφημερίδα, καταπάστηκε με τα εμπόρια, τα παράτησε κι αυτά, και δόθηκε πια μ' όλες του τις δυνάμεις σ' αυτό που ήταν το στοιχείο του: στον "Τρίβολο", στην περιοδική εφημερίδα, που κάτω απ' τον τίτλο της αναφερόταν πάντα μια μικρή ρήση του Φρόνυτ: "όλα μπορεί να τα πει κανείς χωρατεύοντας, ακόμα και την αλήθεια". Αυτή ακριβώς η φράση ήταν η ιδεολογία του Παπανικόλα, κι έδινε με πιστότητα το στίγμα του σαν δημιουργού και διανοητή. Γιατί ο Παπανικόλας, χρησιμοποιώντας το χωρατό, το αστείο, την άκακη σάτυρο, υπηρέτησε μ' ευσυνειδησία το σκοπό όχι του τιμητή, ούτε του αναποτελεσματικού σαρκαστή που το κίνητρο του ίσως είναι η εμπάθεια κι ο φθόνος, αλλά του πλάστη, του διορθωτή, του καλοπροαίρετου σημειωτή λαθών και παραστρατημάτων, με πρόθεση τον καλύτερο Άνθρωπο, τον καλύτερο και σωστό πολίτη.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί εδώ ότι τα παραπάνω, με το να στοχεύουν την επικαιρότητα, αναγκαστικά περιορίζονται στο εφήμερο που περνά και χάνεται γρήγορα, κι έτσι δεν έχουν διάρκεια, δε ζουν παρά μόνο όσο βαστούν τα γεγονότα και τα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται. Συνηγορία στην άποψη αυτή αποτελεί το υποτονικό της απήχησης που είχε η ανατύπωση των τευχών του "Τριβόλου" στις μέρες μας. Η γενιά που έζησε από κοντά την πορεία της πρώτης έκδοσης, παρήλθε. Οι επόμενες γενιές είχαν ακουστά την τριβολική παρουσία του Παπανικόλα στη λεσβιακή ζωή. Πήραν στα χέρια τους την καινούρια έκδοση, που πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του '70, μα δεν ενθουσιάστηκαν. Γιατί δε βίωσαν τις καταστάσεις που πάνω τους στηρίχτηκε η σάτυρα του "Τριβόλου", και δεν τα κατάφεραν να εισδύσουν στο πνεύμα της και στα ιδιαίτερα μηνύματα της. Μήπως αυτό σημαίνει ότι ήταν απ' την αρχή μικρή η εμβέλεια της, και γι' αυτό εκφυλίστηκε πολύ γρήγορα, Άς μη βιαστούμε ν'

απαντήσουμε πριν αναρωτηθούμε άραγες πιο πνευματικό έργο ζει με την ίδια ένταση έξω απ' τα όρια του καιρού του. Ούτε καν η αλήθεια δεν είναι αιώνια. Έτσι όπως αλλάζουν οι εποχές, αλλάζουν και τα όσα συνθέτουν το περιεχόμενο τους, και μαζί τα δεδομένα της αλήθειας τους. Ο Παπανικόλας, λόγω στόχων, πατούσε αναγκαστικά πάνω στην εποχή του κι εικονογραφούσε τις εκδηλώσεις της και τα καθημερινά της φαινόμενα με τρόπο τέτοιο ώστε να την προφυλάσσει απ' τις στρεβλώσεις των κολακειών, των απατών, και των ψεύτικων σοβαροτήτων. Κι αυτό το πέτυχε πέρα για πέρα. Γιατί ήταν απ' τη φύση του και χωρατατζής και αληθινός. Και με τα κείμενα του έδωσε χρώμα, ζωντάνια, κέφι, και λάμψη στη Λεσβιακή Άνοιξη.

Ο Στρατής Παπανικόλας γεννήθηκε στη Βρίσσα Λέσβου από γονείς Ασωματιανούς, το 1894.

Έργα του: ο "Τρίβολος", εβδομαδιαίο σατυρικό περιοδικό 1931-1941 και Ιούλ. 1952 ως Δεκ. 1952, Έγραψε επίσης πάρα πολλά θεατρικά σκετς και τραγούδια, που παίχτηκαν κατά καιρούς από μυτιληνιούς ερασιτεχνικούς θιάσους, όπως και τα θεατρικά έργα "G.F.P." και "Κόκκινο κυπαρίσσι", που δεν ευτύχησαν ν' ανεθούν στη σκηνή, ούτε εκδόθηκαν σε βιβλίο.

επιστροφή

Επίμετρο : Περιδιάβαση στη Λέσβο

Το ταξίδι, είναι πάντα μια χαρά, ή τουλάχιστο μια χαρά για όσους η κίνηση έχει μπει στη ζωή τους κι έγινε στοιχείο της. Αυτό συμβαίνει μ' όλους τους νησιώτες παντού της γης, και μ' όσους έτυχε να γεννηθούν και να μεγαλώσουν κοντά σε θαλασσινές ακτές. Τ' ανοιχτό πέλαγος μπροστά τους, μπροστά στα μάτια τους, είναι μια επίμονη πρόσκληση και μια ανυποχώρητη πρόκληση. Τα κύματα που πάνε κι έρχονται ακατάπαυστα, τα χρώματα που αλλάζουν συνέχεια, τα τραγούδια των ανέμων, κι η βουή, ή ο ήρεμος αχός των νερών, όλα, ανασκαλεύουν χωρίς σταμάτημα την ψυχή, την ξεσηκώνουν, και την παρασέρνουν σ' αναζητήσεις, που, ακόμα κι αν οδηγούνται προς κατευθύνσεις γνωστές, δεν παύουν να προσφέρουν μια βαθιά ικανοποίηση. Από δω και πέρα, το να σηκώνει κανείς κάθε τόσο πανιά, εκτός από συνήθεια, του γίνεται και ανάγκη - μια ανάγκη χαράς.

Φυσικά, όσο ταξιδιάρικα όντα κι αν είμαστε, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι συμβαίνει να 'χουμε και κάποιες αόρατες ρίζες που μας καλούν πάντα πίσω, εκεί απ' όπου ξεκινήσαμε. Τότε το ταξίδι λέγεται: της επιστροφής.

Μια τέτοια επιστροφή θέλει να επιχειρήσει τούτο το κείμενο, και να ξεναγήσει όσους το ακολουθήσουν, στη Λέσβο, όπου θα μας δοθεί η ευκαιρία να γνωρίσουμε και μερικούς απ' τους ανθρώπους του, που άξια υπηρέτησαν ή υπηρετούν τον πνεύματικό πολιτισμό του νησιού τα τελευταία ογδόντα, εκατό χρόνια.

Λοιπόν ας ξεκινήσουμε. Ας πάρουμε το πλοίο της γραμμής, κι ας ανοιχτούμε στο Αιγαίο, με πλήρη το ωραίο νησί. Είναι καλοκαίρι. Στο πέλαγος φυσά φρέσκο μελέμι, κι εμείς, καβάλα σ' ένα καράβι, ταξιδεύουμε πάνω στο ξετρελαμένο νερό, σαν να πετούμε στα φτερά των θαλασσινών ανέμων. Κι ενώ κατακυκλά από πάνω μας σαν καταράχτης το φως, βλέπουμε άξαφνα σε κάποια στιγμή ν' αναδύεται μέσ' απ' τη γαλάζια αποθέωση, σαν φανταστικό σχέδιο, η Λέσβος, η μυθική πατρίδα της ομορφιάς και της αγάπης.

Θα μπορούσαμε στο σημείο αυτό να μιλήσουμε για την Αιγηίδα και το βούλιαγμα της στους βυθούς, για τη γέννηση των νησιών του Αιγαίου, και της Λέσβου, φυσικά, για τον εποικισμό της απ' τους Αιολείς, για τον πολιτισμό που ανέπτυξαν, και για την ιστορία που κύλησε από τότε ως τις μέρες μας σε τούτον τον τόπο.

Αλλ' αυτά όλα θα τα βρει ο αναγνώστης σ' άλλες σελίδες του βιβλίου. Άλλωστε, πλησιάσαμε ήδη στις λεσβιακές ακτές, αυτές τις κατάφυτες, τις καταπράσινες, χαρούμενες ακτές που μας κοιτούν χαμογελαστά, καθώς ξετυλίγονται η μια πίσ' απ' την άλλη μ' έναν αρμονικότατο, χορευτικό ρυθμό. Είμαστε απ' την ανατολική μεριά του νησιού, και πορευόμαστε απ' τα νότια προς τη Μυτιλήνη, την

πρωτεύουσα του. Ανάμεσ' απ' τις μυριάδες τα δέντρα τις ελιές, που καλύπτουν και την πιο κρυφή γωνιά της γης, βλέπουμε ν' αναφαίνονται, σκαρφαλωμένα στις πλαγιές, σαν βιγλάτορες που αγναντεύουν το πέλαγος, τα μικρά χωριά ή οι οικισμοί της Αμαλής: η Κράτηγος, το Πληγώνι, η Αγία Μαρίνα, το Καγιάνι με τον Ταξιάρχη του, η Νεάπολη, η Βαριά, το Ακρωτήριο, το Ακλειδιού. Στο βάθος, το λιμάνι, η Μυτιλήνη, η πρώτη πόλη της Λέσβου, ανοιχτόκαρδη και γελαζόμενη, με την κορφή της στολισμένη απ' το δαντελένιο γενοβέζικο (έτσι το λεν, αλλά φαίνεται ότι είναι πολύ παλιότερο) κάστρο της, τυλιγμένο τώρα σε μιαν αχλύ από φως κι από παμπάλαιη ιστορία. Αυτή η ιστορία κυριαρχείται απ' το μυθικό αιολικό πνεύμα του νησιού, που ο δημιουργικός του οίστρος απ' τη μια διαιώνίζει, κι απ' την άλλη φρεσκάρει και στεριώνει συνέχεια τη λεσβιακή παρουσία μέσα στον ελληνικό χώρο.

Αυτό το πνεύμα -το αγαθό πνεύμα της ποίησης, της ομορφιάς, της ειρήνης και της δημιουργίας- παρ' όλα τα σκληρά οικονομικά και γεωπολιτικά προβλήματα που δέρνουν χωρίς διακοπή τον τόπο, επικαλύπτει τα πάντα στο νησί, σφυρηλατώντας την αδιάσπαστη παράδοση του, και διαφυλάσσοντας ανόθευτο στους αιώνες το νόημα της ελληνικότητάς του, που παραδίνεται υπεύθυνα από γενιά σε γενιά, για να κρατηθεί αδούλωτο και λαμπερό ως τη συντέλεια των αιώνων.

Σ' αυτό το νησί αποβιβαζόμαστε τώρα. Ας το σεριανίσουμε, απολαμβάνοντας την ομορφιά του και το φρέσκο του πρόσωπο, που είναι γεμάτο ειδυλλιακή χάρη κι αιωνιότητα, και γνωρίζοντας από κοντά τους ανθρώπους του, ή τουλάχιστον εκείνους που με την πνευματική τους παρουσία έδωσαν εικόνα και Ομοίωση της ίδιας της λεσβιακής ζωής.

*

Η πόλη της Μυτιλήνης, που στην αποβάθρα της κατεβαίνουμε, έχει μια πολυποίκιλη αρχιτεκτονική φυσιογνωμία. Η βόρεια πλευρά της καλύπτεται από ομοιόμορφα προσφυγικά χαμηλά σπιτάκια, που χτίστηκαν με βάση έναν βιαστικό κρατικό σχεδιασμό, για να στεγάσουν τους κατατρεγμένους της Μικρασίας, όσους, μετά το '22, έμειναν να ριζώσουν στο νησί. Το κέντρο καταλαμβάνεται από ανατολίτικα κατάλοιπα, γεμάτα μπαγντατιά και σαχνισία. Μόνο η νότια πλευρά έχει καινούρια σπίτια, χτισμένα με σύγχρονες αντιλήψεις. Αυτή η πλευρά επεκτείνεται ολόενα, γεμίζοντας και με πολυκατοικίες, που μπορεί να δίνουν έναν τόνο ανανέωσης, αλλά ταυτόχρονα σπάζουν την παλιά ενότητα του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της πόλης, αφού την κάνουν απρόσωπη και την ουδετεροποιούν.

Πάντως, σαν το πολυαριθμότερο αστικό κέντρο του νησιού, η Μυτιλήνη είχε πάντα αυξημένες δυνατότητες -σχολεία, κινηματογραφικές ή θεατρικές αίθουσες, βιβλιοθήκες, λέσχες, κλπ. -που της επέτρεπαν να είναι η εστία κάθε κοινωνικής, οικονομικής, πολιτιστικής, και πνευματικής δραστηριότητας, απ' τα πανάρχαια χρόνια ως τα τώρα. Εδώ έζησαν κι έδρασαν πλήθος προσωπικότητες όλων των τομέων που ανάφερα πριν. Γιατροί, νομικοί, φυσικοί επιστήμονες, έμποροι, βιομήχανοι, κι επιπλέον απειράριθμοι λόγιοι: ποιητές, πεζογράφοι, δημοσιογράφοι, φωτισμένοι εκπαιδευτικοί, καθώς και εικαστικοί καλλιτέχνες, ζωγράφοι ή γλύπτες, όπως και τεχνίτες μουσικοί. Όλοι αυτοί είτε έμειναν ριζωμένοι για πάντα στο νησί, κινούμενοι μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων που οριοθετούσε ο νησιώτικος περίγυρος, είτε έφυγαν, οι πιο πολλοί, γυρεύοντας πλατύτερους ορίζοντες ν' απλώσουν τα φτερά τους και ν' αποθέσουν τη λεσβιακή τους σφραγίδα.

Βέβαια, δε θα μπορέσουμε να γνωρίσουμε όλους όσους δόξασαν και δοξάζουν αυτόν τον τόπο. Αναγκαστικά θα περιοριστούμε στους πνευματικούς του ανθρώπους, που, άλλωστε, ορίζουν και τον πολιτισμό του. Αλλά κι απ' αυτούς θα δούμε τους πιο γνωστούς, γιατί είναι αδύνατο να τους συντύχουμε όλους. Κι αν στη διαδρομή παραλειφθεί κανείς, ας συγχωρεθεί στον γράφοντα η παράλειψη. Δε θα 'ναι από πρόθεση, ούτε από αβελτηρία. Περισσότερο θα φταίει η κακή του ενημέρωση.

Λοιπόν, ας αρχίσουμε την ξενάγηση μας:

Προς τα νότια της πόλης, στο τέλος του περίφημου Μακρύ Γιαλού, και πάνω στο λόφο του Ναυτικού Ομίλου, υψώνεται ένα παλιό αρχοντικό. Είναι του ποιητή **Ευστράτιου Αθανασιάδη**, που εδώ γεννήθηκε, αλλά κυρίως έζησε κι έγραψε στο Παρίσι, απ' όπου κι επέστρεψε γέρος πια, για να πεθάνει στην πατρίδα. Εδώ ήταν και το πατρικό σπίτι του ανιψιού του και σημαντικού πεζογράφου **Νίκου Αθανασιάδη**, που από χρόνια πολλά μένει στην Αθήνα (βλ. ξεχωριστό κεφάλαιο, σελ. 33). Συνεχίζοντας το δρόμο προς το προάστιο Σουράδα, θα συναντήσουμε πολλά κι ωραία αρχοντόσπιτα νεοκλασικού ρυθμού, ή ξενόφερτης αρχιτεκτονικής. Ανάμεσα σ' αυτά

είναι και το σπίτι των Αλεπουδέλληδων, δηλαδή της οικογένειας του μεγάλου μας ποιητή **Οδυσσέα Ελύτη**, ένα θαυμάσιο οίκημα, χωμένο μέσα σε πανύψηλα δέντρα, με τα νώτα του προς τη θάλασσα. Εδώ φιλοξενήθηκε κι ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όσες φορές ήρθε στη Λέσβο. Για τον Ελύτη δε χρειάζεται, βέβαια, να πούμε τίποτα ιδιαίτερο σ' αυτό το σημείο (βλ. ξεχωριστό κεφάλαιο, σελ. 44). Θ' αναφέρουμε μόνο ότι το βραβείο Νομπέλ, που το 1979 έστεψε την ποίηση του, εκτός απ' τ' ότι επιβεβαίωσε τη μεγάλη αξία του, τον έκανε γνωστό και παγκόσμια, γεγονός που καταξιώνει και τη Λέσβο σαν πατρίδα μεγάλων ποιητών και συγγραφέων.

Καμιά διακοσαριά μέτρα πιο πέρα απ' το σπίτι του Ελύτη βίσκεται κι εκείνο του **Χρυσανθου** και της **Μαρίκας Μολίνου**, δυο ανθρώπων υψηλής πνευματικής στάθμης, που μπορεί να μην άφησαν γραπτό έργο πίσω τους -πέθαναν κι οι δυο πριν μερικά χρόνια- όμως ανέπτυξαν έξοχη πολιτιστική δράση στον καιρό τους, και στάθηκαν στυλοβάτες της Λεσβιακής Άνοιξης, ιδίως ο Χρυσανθος.

Κάπου εδώ κοντά γεννήθηκε κι έζησε ως τα εφηβικά του χρόνια κι ο ανιψιός τους Στρατής Μολίνος, που αργότερα, και μετά την εγκατάσταση του στην Αθήνα, έπιασε ν' ασχολείται με την ιστορική έρευνα γύρω απ' το νησί μας, παρουσιάζοντας με δικές του εκδόσεις στοιχεία που αφορούν την παλιά Μυτιλήνη -στοιχεία ιστορικά, κοινωνικά, πολιτιστικά.

Στην ίδια παραπάνω περιοχή μεγάλωσε κι ο **Ρούλης Γιαννακόπουλος** -Πέτρος Ανταίος κατά ψευδώνυμο- που η λεσβιακή επαναστατική και φλογερή του ιδιοσυγκρασία τον έφερε, απ' τα χρόνια της νιότης ακόμα, έξω απ' τα σύνορα της πατρίδας μας, για να τον επαναφέρει τώρα ώριμο, ακμαίο, αλλά και κατασταλαμένο, στα χώματα μας, έτοιμον να ολοκληρώσει το πνευματικό του έργο.

Τελειώνοντας η Σουράδα, αρχίζει το χαριτωμένο προάστιο Ακλειδιού, όπου ερχόταν η παρέα του Μυριβήλη και των άλλων πρωτοπαλίκων της Λεσβιακής Άνοιξης, τον καιρό της μεγάλης δράσης τους, για ν' ακούσουν τα καλοκαιρινά βράδια τ' αηδονία. Ένα τέτοιο βράδυ, όπως μου διηγήθηκε κάποτε ο Ηλίας Βενέζης, κατηφορίζοντας απ' τ' Ακλειδιού προς τη θάλασσα η συντροφιά, μεθυσμένη από ποίηση, νιάτα, απαγγελίες, και κελαϊδίσματα αηδονιών, είδαν τον Μυριβήλη να στέκει ξαφνικά στο κατάστρωμα του δρόμου, να τσιτώνει νταήδικα τα πόδια του, και να δηλώνει μ' όλη τη σοβαρότητα της φρέσκιας ηλικίας του ότι μόλις πατούσε τα σαράντα του θ' αυτοκτονούσε, γιατί δε θ' άντεχε να ζήσει το μαρασμό των γηρατειών. Η ζωή άξιζε μόνο όσο ήταν γεμάτη χυμούς. Ωστόσο, ποιος έχει τη δύναμη να βάζει τέρμα στα χρόνια του, όταν, παρ' όλα τα σαρανταρίσματα νιώθει ακόμα την καρδιά του να φτεροπετά, Ο Μυριβήλης δεν έμεινε πιστός στη δήλωση του, και, δυστυχώς για κείνον, τα γεράματα του τον τυράνησαν.

Εδώ στ' Ακλειδιού έμενε κι ο **Αντώνης Πρωτοπάτσης**, κουινιάδος του Χρυσανθου Μολίνου, ζωγράφος και σκιτσογράφος -χρημάτισε επίσημος σκιτσογράφος της Paris Soir επί. είκοσι χρόνια καθώς και ποιητής, μεταφραστής του Μπωντλαίρ, και φανατικός υπερασπιστής της δημοτικής μας γλώσσας. Υπήρξε απ' τους πρωταγωνιστές της Λεσβιακής Άνοιξης, κι απ' τους θεωρητικούς του αγώνα για την εδραίωση της στα ελληνικά πνευματικά πράγματα. Ας μην ξεχάσουμε και το Γιώργο Σίμο, που ήρθε βέβαια κι αυτός απ' τη Μικρασία, αλλά μεγάλωσε στο νησί κι αναδείχθηκε σ' έναν απ' τους πιο καλλιεργημένους και καταρτισμένους τεχνοκρίτες της μεταπολεμικής περιόδου (πιο γνωστός με το ψευδώνυμο Π. Πετρής).

Αλλά θαρρώ πως ξεστρατίσαμε. Αντί να δούμε τους ανθρώπους της κυρίως πόλης, μια και εδώ πρωτοπατήσαμε το πόδι μας, πιάσαμε κιόλας τα προάστια. Καιρός να γυρίσουμε πίσω, αφού μόνο σημειώ-σουμε ότι στ' Ακλειδιού, όπου βρισκόμαστε αυτή τη στιγμή, έχει εγκατασταθεί τα τελευταία χρόνια, ύστερα από πολλές περιπλανήσεις του, τις δυο πρώτες δεκαετίες μετά το μεγάλο πόλεμο, στα εξωτερικά, κι ο ζωγράφος **Μανώλης Καλλιγιάννης**, ένας εραστής των λεσβιακών χρωμάτων και του λεσβιακού οπτικού λυρισμού, που η ποιητική ευαισθησία του καλλιτέχνη τα ενσωματώνει στους πίνακες του.

Στην πόλη θα συναντήσουμε πλήθος πνευματικών ανθρώπων και καλλιτεχνών. Και πρώτο-πρώτο το όνομα του πολυγραφότατου αρχαιολογικό θρησκευτικού συγγραφέα και μητροπολίτη **Ιακώβου** του **Β'**. Κι αυτός, σαν τον Βενέζη, ήρθε στη Λέσβο πρόσφυγας απ' τη Μικρασία. Τα νάματα όμως που τον πότισαν είναι αποκλειστικά λεσβιακά. Και τα έργα του, ιδίως το πολύτομο "Mytilana Sakra", διερευνούν την ιστορία των παλιών εκκλησιών του νησιού, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στη στερέωση της θεωρίας της ελληνικότητας της Λέσβου. (Ο σεβαστός πρεσβύτες πέθανε το καλοκαίρι του 1987).

Εδώ στην πόλη μεγάλωσαν κι ένα πλήθος απ' τους μεγάλους μας, λογοτέχνες, δημοσιογράφους και καλλιτέχνες, που, αφού έκαναν τα πρώτα τους βήματα στο νησί, σε κάποια στιγμή αποφάσισαν ν' αναζητήσουν την τύχη τους στην πρωτεύουσα της χώρας. Ας προσπαθήσουμε να τους θυμηθούμε:

-**Νίκος Καμπάς**, σημαντικότετος ποιητής, σύγχρονος του Παλαμά, με ξεχωριστή θέση στα ελληνικά γράμματα.

-**Βαγγέλης Καραγιάννης**, μια απ' τις πιο ιδιότυπες περιπτώσεις της λεσβιακής γραμματείας. Παρ' όλο ότι δε φοίτησε σε καμιά επίσημη φιλοσοφική σχολή, κι ενώ η κύρια βιοποριστική του δραστηριότητα αναλώθηκε σε τραπεζικούς και οικονομικούς χώρους, που δεν έχουν καμιά σχέση με τα γράμματα, εντούτοις, με τη θητεία του κοντά στα πρωτοπαλικάρα της Λεσβιακής Άνοιξης και τους επιγόνους τους, καθώς κι από προσωπικό μεράκι, κατόρθωσε ν' αναπτύξει φιλολογικές ερευνητικές κεραιές τέτοιας εμβέλειας κι αποτελεσματικότητας, ώστε σήμερα, ακόμα και πανεπιστημιακοί δάσκαλοι να τον θεωρούν σαν έναν απ' τους πιο αξιόλογους αναδιφητές και μελετητές της ελληνικής λογοτεχνίας, και ιδιαίτερα του Καβάφη, και φυσικά περισσότερο ιδιαίτερα της Λέσβου και των πνευματικών ανθρώπων της.

-**Μαρία Κλωνάρη**, μια απ' τις πρώτες γυναίκες των ελληνικών γραμμάτων, που η εμφάνιση της στα χρόνια της Λεσβιακής Άνοιξης προκάλεσε το θαυμασμό.

-**Αντώνης Βουσβούνης**, ένας πρόωρα χαμένος μυθιστοριογράφος του αστικού κόσμου, που το πρώτο -πρώτο βιβλίο του "Προμήνευμα" προοιωνιζόταν μια λαμπρή εξέλιξη.

-**Βασίλης Ευαγγέλου-Γαζής**, ένας αισθαντικός πεζογράφος, ιδεαλιστής και οραματιστής ενός κόσμου χωρίς κακίες, γεμάτον ευγένεια κι ομορφιά.

-**Κώστας και Τάκης Κοντός**, δυο λαμπρά ονόματα της πνευματικής Λέσβου.

-**Θόδωρος Τέμπος**, δημοσιογράφος κυρίως, πηγαία σατυρική φλέβα, ανήσυχη και δημιουργική.

-**Γιώργος Λιάκος**, μια σπάνια λυρική φωνή, σεμνή κι αληθινή, πού χάθηκε πριν μερικά χρόνια, απάνω ακριβώς στην ώριμή της ώρα.

-**Ελένη Σαραντάκου**, τρυφερή ποιήτρια, με στίχους γεμάτους νεανική χάρη. Έζησε από κοντά το δημιουργικό κλίμα της Λεσβιακής Άνοιξης, και συμμετείχε σ' όλες τις εκδηλώσεις της.

-**Παντελής Μαρής**, λεπταίσθητος ποιητής, που μάλλον θυσιάστηκε στην ξενιτιά.

-**Φρέντυ Γερμανός**, δημοσιογράφος και συγγραφέας, που κάνει τέχνη το επάγγελμα του, ανεβάζοντας το σ' ευρωπαϊκά επίπεδα.

-**Φρίξος Ηλιάδης**, δημοσιογράφος κι αυτός και ποιητής, με πλήθος εργασίες για την ποίηση και τον κινηματογράφο.

-**Χρυσούλα Χατζηγιαννιού**, ποιήτρια απ' τις πιο σημαντικές της νεώτερης γενιάς, που η έξοχη ευαισθησία της αντλεί τα θέματα της κυρίως από λεσβιακές, αλλά και θρησκευτικές πηγές.

-**Σίτσα Καραϊσκάκη**, πεζογράφος που μας ήρθε απ' την Ανατολή, με δυναμική δράση στη νιότη της, και με πλήθος βιβλία στο ενεργητικό της.

-**Μίμης Ελευθεριάδης**, δημοσιογράφος και ποιητής, με κείμενα πλούσια σε λυρικούς τόνους. Ακόμα:

-Οι ποιητές: **Κώστας Μίσσιος, Ειρήνη Μισσιού-Γιαννακοπούλου, Δημήτρης Πεππας, Γιάννης Σαλβαρλής, Λευτέρης Κανέλλης, Γιάννης Κούμπας, Νικήτας Ράντος-Καλαμάρης, Τάκης Σωτήρχος, Θέμης Φράγκος** (που είναι και ζωγράφος).

-Οι πεζογράφοι: **Αχιλλέας Θεοφίλου, Αλέξανδρος Δημάσος, Αλέξης Πανσέληνος και Ελένη Γκίνη-Μιχαλοπούλου.**

-Ο δοκιμιογράφος **Δημήτρης Λάμπρου.**

-Ο θεατρικός συγγραφέας **Μάριος Ποντίκας.**

-Ο σκηνοθέτης του θεάτρου **Νίκος Περελλης.**

-Οι δημοσιογράφοι: **Θανάσης Σαράφης-Καρτέρης, Βασίλης Πλάτανος, Τάκης Βουνάτσος, Α-δελφοί Αναγνωστόπουλοι.**

-Οι ζωγράφοι: **Γιώργος Λολοσίδης, Βέρα Λαλέλλη.**

Μα δεν έφυγαν και δεν ξενιτεύτηκαν όλοι οι πνευματικοί άνθρωποι του νησιού. Αφού

μνημονέψουμε τον αξέχαστο τρυφερό ποιητή **Ασημάκη Βεινόγλου**, που δεν απομακρύνθηκε ποτέ απ' τη Λέσβο, και μελοποίησε ο ίδιος αρκετά τραγούδια του, περνώντας τα έτσι στο στόμα των μυτιληνίων, τον **Παναγιώτη Νικήτα-Ψάλτη**, εξαίρετο συλλέκτη λαϊκών ηθών και εθίμων και τον **Παναγιώτη Κεφάλα**, απ' τους πρώτους εταίρους της ομάδας της Λεσβιακής Άνοιξης, καθώς και τον ποιητή **Νίκο Παρασκευαΐδη**, (που έγραφε με το ψευδώνυμο Νίκος Πάρης), ας σημειώσουμε ότι εδώ στη Μυτιλήνη έδρασαν, άλλος λίγο, κι άλλος πολύ, κι εκείνοι που ήρθαν στο νησί απ' τις απέναντι μικρασιατικές ακτές, όπως ο ποιητής και μεταφραστής απ' τα εβραϊκά του "Ιώβ" και του έργου "Άσμα Ασμάτων" **Κώστας Φριλίγγος** (απ' τη Σμύρνη), ο λυρικός πεζογράφος **Στρατής Δούκας** (απ' τα Μοσχονήσια), ο ιδιότυπος συγγραφέας και αγιογράφος **Φώτης Κόντογλου** (απ' τ' Αϊβαλί), ο πιανίστας και σατυρικός ποιητής **Λαΐλιος Καρακάσης** (απ' τη Σμύρνη), κι ο χαμηλότονος κι ευγενικός ποιητής **Κώστας Βολοβίνης** (Κ.Δενδρινός, απ' το Δικελί). Άλλ' ας προχωρήσουμε κι ας πούμε ότι σήμερα ζουν και βασιλεύουν και δημιουργούν ακόμα εδώ πάρα πολλοί, κρατώντας πάντα ψηλά τη σημαία της λεσβιακής παράδοσης. Ανάμεσα σ' αυτούς θα συναντήσουμε:

-Τον **Δημήτρη Λεοντή**, δημοσιογράφο της πα-λιάς φρουράς, που ωστόσο εξακολουθεί ν' ασχολείται με την παρακολούθηση των πνευματικών πραγμάτων του νησιού και, να γράφει με παρρησία γι "αυτά".

-Τον **Αργύρη Αραβανόπουλο**, μια φλέβα ποιητική απ' τις πιο αυθεντικές και πιο γνήσιες του καιρού μας και του τόπου μας, μια πνευματική προσωπικότητα πρώτης γραμμής.

-Τον **Περικλή Μαυρογιάννη**, έναν άλλον ποιητή, που ψάχνει τις εμπνεύσεις του κυρίως στον θρησκευτικό, αλλά και στον ερωτικό χώρο.

-Τον **Βασίλη Σταυρακέλλη**, ποιητή κι αυτόν, που αναζητά τους λυρικούς δρόμους του μέσ' από απόλυτα προσωπικά βιώματα και συγκινήσεις.

-Τον **Λεωνίδα Ελευθεριάδη**, λεπταίσθητο και τρυφερό λυρικό του παραδοσιακού στίχου.

-Τον **Αλφόνσο Δελή**, γόνο της μεγάλης γενιάς των Δεληδών, του ποιητή Γιάννη Δελη και του αξέχαστου Γυμνασιάρχη Αριστεΐδη Δελή, διανοητή και φιλότεχνο, που η έκφραση του ήταν και είναι πέρα για πέρα λυρική.

-Τον **Ντόρη Διαλεκτό**, λαογράφο κι ερευνητή (χάθηκε το 1987).

-Τον **Νίκο Αναστασιάδη**, δυναμικό δημοσιογράφο, συνεχιστή του έργου του πατέρα του Τέρπανδρου.

-Τον **Γιάννη Πασπάτη**, απ' τους πιο παλιούς ερασιτέχνες του λεσβιακού θεάτρου, τυπογράφο το επάγγελμα, με έντονη παρουσία στα θεατρικά πράγματα του τόπου, και μ' ένα βιβλίο διηγημάτων που ξάφνιασε.

-Τους ποιητές: **Δημήτρη Σιμιτζή, Γιάννη Καβουρή, Γεράσιμο Βενέτα, Άκη Βοσπάνη, Μαρία Λαμπρινού-Αγιασώτου, Δημήτρη Παλάζη.**

-Τους πεζογράφους: **Ραφαήλ Παπαδέλλη, Φι λ. Καραμάνη.**

-Τους ερευνητές, μελετητές: **Παν. Παρασκευαΐδη, Μαρία Αναγνωστοπούλου.**

-Τη ζωγράφο: **Μαριανθούλα Πρίμου-Σούγιουλτζη.**

-Τον καλλιτέχνη φωτογράφο: **Στέλιο Συνόδη.**

-Τους δημοσιογράφους της νεώτερης γενιάς: **Γιώργο Σκούφο και Μαρία Αποστόλου.**

*

Αλλά σαν να πολυκαθίσαμε μέσα στη Μυτιλήνη. Μπορεί να 'ναι η πρωτεύουσα του νησιού, μα δε μονοπωλεί και την πνευματική ζωή του. Θα το διαπιστώσουμε βγαίνοντας παραέξω, στην ύπαιθρο, περιπλανώμενοι ανάμεσα στα μικρά ειρηνικά χωριά και διασχίζοντας ατέλειωτους έλιωνες, και πευκιάδες, και καστανιώνες. Θ' ανεβοκατέβουμε παιχνίδι στους λόφους, θα κατηφορίσουμε σ' ακρόγιαλα όπου κυκλοφορούν ψαράδικες ιστορίες ανακατωμένες με αρχαίους μύθους, και θα σκαρφαλώσουμε στα χαμηλά βουνά, όπου στήνουν χορούς μέρανύχτα με τους ήλιους και τα φεγγάρια οι πάντα νέες λεσβιάδες νύμφες.

Λοιπόν, φεύγουμε. Κι οδεύουμε προς τα βόρεια του νησιού, απ' την ανατολική παραλιακή πλευρά. Ειρηνικά τοπία διαδέχονται το ένα το άλλο, με μίαν ήρεμη και μαλακή εναλλαγή, έτσι που, ούτε η εδαφική μορφολογία, ούτε η βλάστηση να προκαλούν τον επισκέπτη. Αυτή η ήρεμη τοπιογραφική φυσιογνωμία αποτυπώνεται και στο έργο των λογίων της περιοχής.

Πρώτη μικρή στάση μας στη Μόρια, ένα μικρό χωριό, μ' ένα θαυμάσια σωζόμενο ρωμαϊκό υδραγωγείο. Εδώ γεννήθηκαν δυο λαμπροί εκπαιδευτικοί, που είχαν και σημαντική παρουσία στα λεσβιακά γράμματα. Ο ένας ήταν ο Βασίλης Αρχοντίδης, σεβαστός γυμνασιακός δάσκαλος, που με τις απέραντες φιλολογικές και φιλοσοφικές γνώσεις του επηρέασε βαθιά ολόκληρες γενιές Λεσβίων, ενώ με τα δοκιμακά γραφτά και τις κριτικές του θέσεις πάνω σε θέματα λογοτεχνίας συγκέντρωνε πάντα την προσοχή και το θαυμασμό. Υπήρξε στενός συνεργάτης του Ε. Παπανούτσου στην έκδοση του περιοδικού του "Παιδεία". Ο άλλος Μοριανός ήταν ο πεζογράφος και διανοητής **Στράτος Χατζηγιάννης**, που από πολύ νωρίς άρχισε να δίνει υπολογίσιμο συγγραφικό έργο, χωρίς όμως να προλάβει να το ολοκληρώσει. Κι οι δυο παραπάνω πέθαναν μέσα στη δεκαετία του '80. Ο πρώτος το καλοκαίρι του 1983 κι ο δεύτερος το Δεκέμβρη του 1985.

Αμέσως μετά τη Μόρια, θα περάσουμε απ' τα Πάμφυλα, πατρίδα του άλλοτε Υπουργού Πολιτισμού **Δημήτρη Νιάνια**, καθηγητή της φιλοσοφίας στο Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Ο Νιάνιας, μαθητής του Αρχοντίδη, ποτισμένος ως τα νύχια του με τα νάματα της κλασικής μας παιδείας και της παγκόσμιας σοφίας, είναι σήμερα μια απ' τις ξεχωριστές προσωπικότητες της ελληνικής διάνοησης, αλλά και της πολιτικής.

Συνεχίζοντας το δρόμο μας, θα συναντήσουμε τη Θερμή, έναν απ' τους αρχαιότερους οικισμούς του κόσμου, και μια απ' τις σπουδαιότερες λουτροπόλεις της χώρας, εξαιτίας των ιαματικών της πηγών. Εδώ του άρεσε να 'ρχεται τα καλοκαίρια ο αξέχαστος Ηλίας Βενέζης, πριν ακόμα χτίσει το εξοχικό της Εφταλούς, για να βλέπει ακριβώς απέναντι, στη Μικρασία, τ' αγαπημένα του βουνά, τα Κιμιντένια, που στάθηκαν ο μυθικός παράδεισος της παιδικής του πατρίδας, της Ανατολής.

Μετά τη Θερμή, θα προσπεράσουμε τα Μυστεγνά και το Μπαλτζήκι και θα φτάσουμε στον Μανταμάδο, με τον θαυματουργό Ταξιάρχη του. Ο Μανταμάδος, μεγάλο κεφαλοχώρι της περιοχής, είναι πατρίδα του **Μιχαήλ Στεφανίδη**, καθηγητή της Ιστορίας των Φυσικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ακαδημαϊκό, (πέθανε το 1957), του **Δημήτρη Χατζηραφαήλ**, εξαιρετού ηθογράφου, που στα γραφτά του διασώθηκαν πλήθος πολυτίμων λαογραφικών στοιχείων του χωριού του, και του **Πρόδρομου Τζωάννου**, ηθογράφου επίσης. Ακόμα ο Μανταμάδος είναι πατρίδα του **Αποστόλου Αποστόλου**, του Δάσκαλου (με κεφαλαίο Δέλτα), όπως έχει άξια επωνομαστεί μια απ' τις πιο σεβαστές εκπαιδευτικές φυσιογνωμίες του τόπου, αλλά κι ενός προσώπου που έπαιξε μεγάλο ιστορικό και καθοριστικό ρόλο στην πολιτική ζωή του νησιού τα τελευταία πενήντα χρόνια, μια και χρημάτισε Γραμματέας του ΕΑΜ στην περίοδο της γερμανικής κατοχής, κι ύστερα, επί τρεις σχεδόν δεκαετίες, δήμαρχος Μυτιλήνης. Χημικός το επάγγελμα, έγραψε ένα βιβλίο πυρηνικής φυσικής με τίτλο "Το άτομο". Αλλά, καταγράφοντας και τις μνήμες του απ' την πολυτάραχη ζωή του, μας έδωσε συγκινητικά περιστατικά από προσωπικά του βιώματα. Εκτός απ' τον Αποστόλου, στον Μανταμάδο γεννήθηκε κι ο **Στρατής Παρασκευαΐδης**, ο αρχαιολόγος, που συγχρόνως ήταν κι ένας απ' τους σπουδαιότερους θεατράνθρωπους του νησιού. Η αντίστοιχη παιδεία του, σπουδασμένη κοντά σε μεγάλους γερμανούς κι αυστριακούς δασκάλους του είδους, άφηνε κατάπληκτους όσους τον πλησίαζαν, για το εύρος και το υψηλό της επίπεδο. Ήταν δυστύχημα γι' αυτόν που ένα τραύλισμα της γλώσσας του δεν του επέτρεψε να συνεχίσει τη δράση του σε πιο ανοιχτούς ορίζοντες. Εδώ γεννήθηκε κι ο **Σταύρος Παρασκευαΐδης**, εκπαιδευτικός, του κι αυτός άφησε εποχή στα λεσβιακά γυμνασιακά χρονικά.

Πιο πάνω απ' τον Μανταμάδο είναι η μικρή Κλειού, και λίγο αριστερότερα η Κάπη, μικρό, καθαρό χωριουδάκι, χωρίς ίσως ιδιαίτερη σημασία μες στη λεσβιακή ζωή, μόνο με μια αυθεντική χωριάτικη αγνότητα. Στην Κάπη γεννήθηκε ο πατέρας του γράφοντος, ένας απλός, λιγογράμματος άνθρωπος, αλλά με μian έξοχη πνευματικότητα, αυτήν που γαλούχησε την ψυχή και τον εσωτερικό κόσμο μου. Ήταν ο **κυρ-Στρατής Χατζηαναγνωστού**.

Αριστερότερα ακόμα απ' την Κάπη είναι η Πελόπη (τα "Γέλια"), όπου λέγεται ότι γεννήθηκε ο Πάρις Ταβελούδης, ο συγγραφέας που με το ψευδώνυμο **Κοσμάς Πολίτης** έφερε έναν άλλο, πιο εκ' λεπτούσμένο κι εξευρωπαϊσμένο αέρα στη λογοτεχνία μας.

Περ' απ' την Κλειού, προς τα βόρεια, θα συναντήσουμε και τη Σκαμνιά, πατρίδα του **Μυριβήλη**, που το γλυκόηχο όνομα του το πήρε απ' ένα βουνό της περιοχής. Χαμηλά, προς τη θάλασσα, είναι η Σκάλα της Σκαμνιάς, το επίγειο του χωριού μας πούμε. Εδώ θα πρέπει ν' αναφέρουμε ότι

απ' τον 10ο ως τον 13ο σχεδόν αιώνα, η δύστυχη Λέσβος, μαζί μ' όλο το Αιγαίο, ήταν ξέφραγο αμπέλι για τους πειρατές, που σκότωναν και ρήμαζαν ότι έβρισκαν μπροστά τους, για να 'χει διάφορο το πλιατσικολόγημά τους. Γι' αυτό κι όλα σχεδόν τα λεσβιακά χωριά τραβήχτηκαν μακριά απ' τη θάλασσα, σε φυσικά απόκρημνες και δυσπρόσιτες τοποθεσίες, για να μην φαίνονται απ' τα πειρατικά καράβια, και να μην είναι εύκολο να χτυπηθούν απ' τους ληστές. Πολλά χρόνια μετά, όταν καταλάγιασε το κακό, άρχισαν οι χωριάτες να κατεβαίνουν προς τα παράλια και να χιτίζουν μικρούς θαλασσινούς οικισμούς, που τους ονόμαζαν Σκάλες. Σ' αυτούς προσέγγιζαν τα καΐκια που έφερναν εμπορεύματα από θαλάσσιους δρόμους και σ' αυτούς ξεκαλοκαίριαζαν και ξεκαλοκαιριάζουν οι κάτοικοι του εσωτερικού χωριού. Μια τέτοια Σκάλα είναι κι αυτή της Σκαμνιάς. Στην είσοδο του μικρού γραφικού λιμενίσκου της, πάνω σε μαύρο βράχο, που ξεπετιέται στο φως μεσ' από βαθιά πρασινογάλαζα νερά, λάμπει και καταυγάζει με την ασπράδα του όλο το γύρω χώρο ένα ελάχιστο εκκλησάκι. Είναι η **Παναγιά η Γοργόνα**, όπως την έχουν ονομάσει οι ντόπιοι. Είναι ένας ολόκληρος κόσμος, όχι μόνο για τους κατοίκους της περιοχής, αλλά και για τα νεοελληνικά μας γράμματα, όπου το ομώνυμο μυθιστόρημα του Μυριβήλη κατέχει εξέχουσα θέση.

Πιο πάνω, στα ψηλώματα, στις βορεινές μετώπες του Λεπέτυμνου, είναι η' Αργενος, τόπος καταγωγής του άλλου μεγάλου δασκάλου, του **Γιώργου Βαλέτα**, (βλ. ευρύτερη αναφορά στη σελ. 46). Φυσικά εδώ θα πρέπει ν' αναφερθεί κι ο γιος του Γιώργου, ο **Κώστας Βαλέτας**, πεζογράφος απ' τους πιο αξιόλογους της νεώτερης λογοτεχνικής γενιάς. Εδώ θα συναντήσουμε και τη σκιά του πρόωρα χαμένου τρυφερού, καλοσυνάτου, και μελαγχολικού ποιητή της λεσβιακής υπαίθρου, με τα πολλά κι απραγματοποίητα όνειρα, αλλά και με την κρυφή χαρά μιας πνευματικής πληρότητας, που του τη χάριζε η μόνιμη και στενή επαφή του με τη λεσβιακή φύση. Μιλώ για τον **Στρατή Καρίπη**.

Φεύγοντας απ' την Άργενο, προς τα δυτικά, ύστερα από μια δύσκολη διαδρομή, που, ωστόσο, έχει μιαν άγρια γοητεία, οδεύουμε προς Μόλυβο, την πανάρχαια Μήθυμνα, μια πόλη σχετικά μικρή, που, από ιστορική αξιοπρέπεια, αψήφησε τις πειρατικές επιδρομές, κι έμεινε ξαπλωμένη με τις αρχαίες της ρίζες πάνω στη θάλασσα, σαν μια πρόκληση όχι μόνο απέναντι στους ανθρώπους, αλλά κι απέναντι στο χρόνο. Από δω καταγόταν ο **Αργύρης Εφταλιώτης**, ένας απ' τους πατέρες του δημοτικισμού, της εθνικής μας γλώσσας (βλέπε σελίδα 17 τούτου του βιβλίου). Το έργο του, σκορπισμένο σε περιοδικά της εποχής και σε βιβλία δυσεύρετα πια, το μάζεψε, το ταξινόμησε, και μας το παρέδωσε μελετημένο και σαν ενιαίο σύνολο ο Γιώργος Βαλέτας. Εδώ, στο Μόλυβο, γεννήθηκε κι ο **Μήτσος Τσιάμης**, ο λεπταίσθητος ποιητής, που οι στίχοι του είναι γεμάτοι απ' την ευγένεια και την αβρότητα της θαλασσινής πολιτείας όπου μεγάλωσε, κι απ' τις ομορφιές των ηλιοβασιλεμάτων της. Βέβαια, η σύμβολαιογραφική επαγγελματική του απασχόληση του στέρησε τη δυνατότητα να δοθεί πιο πλατιά κι απερίσπαστα στην ποίηση και στην αντίστοιχη δημιουργία. Όμως οποτεδήποτε παρουσιάσει λογοτεχνική δουλειά το, αισθάνεται κανείς να διατρέχει τα κείμενα του κάτω απ' τις λέξεις, το ασύγκριτο ποιητικό πνεύμα της Λέσβου. Επίσης εδώ μεγάλωσε κι ο άλλος σημαντικός νεωτερικός ποιητής **Πάνος Θασίτης**, Αδραμυτινός την καταγωγή, αλλά θρεμμένος απ' την ποιητική ομορφιά του νησιού. Ακόμα εδώ ανδρώθηκε κι ο **Γιώργος Τσαλίκης**, που, μεγάλος πια, άρχισε να μας δίνει δείγματα ενός πηγαίου, "θεοφιλικού" θα το 'λεγα, ταλέντου, καθώς επίσης και τ' αδέρφια **Θεοφίλου, ο Φαίδωνας**, ο ποιητής και λυρικός πεζογράφος ένα πλούσιο και ταυτόχρονα εκρηκτικό ταλέντο, κι ο **Γιάννης**, ο ζωγράφος, που μετουσιώνει σε τέχνη τις συγκινήσεις του απ' τη θάλασσα των μεγάλων ταξιδιών και των απέραντων πόντων.

Απ' το Μόλυβο παίρνουμε το δρόμο προς Πέτρα, το δίδυμο αδελφό χωριό του προηγούμενου. Αλλά πριν φτάσουμε εκεί, ας θυμηθούμε με συγκίνηση τον ποιητή **Μήτσο Καμίτσο**, που χάθηκε πριν λίγα χρόνια, αφού πέρασε τα ενενήντα, κι ως τα γεράματα του τραγουδούσε τον έρωτα σαν δεκαοχτάρης έφηβος. Δεν ήταν Λεσβίος. Κι αυτό φαινόταν συχνά στο έργο του, έτσι καθώς οι σελίδες του ήταν γεμάτες απ' τις μνήμες και τη νοσταλγία της χαμένης πατρίδας του, το όρος Καζ-Νταγ της Ανατολής. Όμως, ζώντας στις βόρειες πλαγιές του Λεπέτυμνου, και παντρεύοντας μέσα του τα άγρια στοιχεία του Καζ-Νταγ με τις ήμερες ομορφιές της λεσβιακής υπαίθρου, κατάφερε να εξευγενίσει το λόγο του και να φτάσει σε θαυμαστές επιτεύξεις.

Φτάνοντας στην Πέτρα, βλέπουμε απέναντί της ακριβώς το νησάκι όπου διαδραματίζεται η ιστορία των "Γλάρων" του Βενέζη. Η Πέτρα δεν είναι κανένα μεγαλοχώρι. Αντίθετα, τα χαμηλοχτισμένα

σπιτάκια της, έτσι όπως ταπεινά είναι αραδιασμένα κοντά στη θάλασσα, δίνουν την εντύπωση ότι βρισκόμαστε μάλλον σ' έναν ψαράδικο συνοικισμό. Κι όμως, το μέρος τούτο, που το σκέπει η Παναγιά του βράχου, της Πέτρας όπως λέγεται, υπήρξε πάντα το γόνιμο ανθοκήπιο όπου φύτεψαν και βλάστησαν ένα πλήθος μεγάλα ονόματα των γραμμάτων και της τέχνης. Από δω είναι οι Σταύρηδες: ο **Θρασύβουλος Σταύρου**, ποιητής ο ίδιος και μεταφραστής αρχαίων τραγωδιών, όπως και των κωμωδιών του Μενάνδρου, που αυτός πρωτοπαρουσίασε, κι ο **Δημήτρης Σταύρου**, αδελφός του προηγουμένου, που απέδωσε στη γλώσσα μας, με έξοχα αποτελέσματα, νέγρους ποιητές. Στους Πετριανούς θα 'πρεπε ίσως να κατατάξουμε και την εξαιρετή και μοναδική πεζογράφο της γενιάς του '30, την **Τατιάνα Σταύρου**, πολιτίσσα την καταγωγή, αλλά μπολιασμένη με τη λεσβιακή ευαισθησία και τρυφερότητα (εξαιτίας του γάμου της με τον Δημήτρη Σταύρου), γεγονός που την έκανε να σταθεί επάξια πλάι στα μεγάλα ονόματα της νεοελληνικής πεζογραφίας. Αλλά νομίζω πως θα ξεπερνούσαμε τα εσκαμμένα. Η Τατιάνα ανήκει σ' άλλους χώρους, και δεν έχουμε το δικαίωμα να την οικειοποιηθούμε. Απ' την Πέτρα ήταν κι ο **Κίμωνας Μιχαηλίδης**, γιος του **Μιχαήλ Πιχαηλίδη** ή **Μχαλιού**. Φιλολογοί εκπαιδευτικοί κι οι δυο, έδωσαν ιδιαίτερη ώθηση στη λεσβιακή παιδεία με την προοδευτικότητα τους τον καιρό της δράσης τους. Από δω ήταν κι η εξαιρετή λαογράφος **Φρόσω Ζούρου**, που οι γεμάτες αγάπη συλλογές της τραγουδιών, παραμυθιών, ηθών και εθίμων του λεσβιακού λαού είναι ανεκτίμητος θησαυρός.

Εκτός όμως απ' τους λογίους, πρέπει να σταθούμε και στους δυο μεγάλους ζωγράφους της Πέτρας, που η πανελλήνια αναγνώριση του έργου τους τους τοποθετεί στην πρώτη γραμμή της ελληνικής ζωγραφικής. Αναφέρομαι στον Τάκη Ελευθεριάδη, που έκλεισε τα μάτια του για πάντα πριν δυο-τρία χρόνια, αι που η ανήσυχη φύση του τον έσπρωξε ο πλήθος εικαστικές ενασχολήσεις, απ' τη μοντέρνα ζωγραφική, ως τη ζωγραφική πάνω σε αυτούσια φυσικά αντικείμενα: βότσαλα, πέτρες, ρίζες, κλπ. Επίσης μιλώ για τον **Ορέστη Κανέλλη**, που χάθηκε ξαφνικά πριν μερικά χρόνια. Λυρικός ζωγράφος, απ' τους ευσυνειδητούς απόστολους της αγάπης και της ειρήνης, έδωσε με τα ήρεμα του χρώματα και τα ποιητικά του θέματα όλη τη γοητεία μιας ιδανικής ανθρώπινης ευτυχίας, όπως την αποπνέει το χρωματικό πρόσωπο της Λέσβου. Ασφαλώς κανείς δε θα ξεχάσει ποτέ τις ελιές του, με το γνήσιο λεσβιακό φως και την αιώνια διάρκεια τους. Όποτε περνούμε από ελιώνες θα νιώθουμε ότι η όμορφη ψυχή του Ορέστη Κανέλλη περιδιαβάζει ανάμεσα τους.

Αλλά ας συνεχίσουμε το δρόμο μας προς την καρδιά του νησιού. Πράγματι, ύστερα από μια διαδρομή ανάμεσα από ελιές και πεύκα, φτάνουμε στη ξακουστή Καλλονή, με τον ομώνυμο κόλπο της, γνωστό απ' τις περίφημες σ' όλον τον κόσμο σαρδέλες του, και τα φημισμένα χτένια του-θαλασσινά, που στον καιρό της ρωμαϊκής κατάκτησης έφταναν ως τα παλάτια του Καίσαρα και στόλιζαν τα τραπέζια του σαν σπάνιο κι εκλεκτό έδεσμα. Εδώ, στην Καλλονή, γεννήθηκε και μεγάλωσε ο **Χρήστος Τραγέλλης**, που η μεγάλη αγάπη του για τον τόπο του και τη ζωή των κατοίκων του τον οδήγησε σε λαογραφικές έρευνες κι αντίστοιχες δραστηριότητες με ωραίους καρπούς. Επίσης εδώ γεννήθηκε κι ο ποιητής **Μιχάλης Καλλοναίος** (Μιχ. Καρέκος).

Κοντά στην Καλλονή είναι η Αγία Παρασκευή, ένα μεγαλοχώρι με πλούσια πνευματική παράδοση και ζωή. Από δω είναι ο **Κώστας Μάκιστος**, μια απ' τις πιο αρρενωπές πέννες της μεταπολεμικής μας πεζογραφίας, που τα βιβλία του εντυπωσίασαν τους κριτικούς της εποχής του (Αιμ. Χουρμούζιο, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, Β. Βαρίκα κλπ. –(βλ. σελ. 39). Από δω φυσικά είναι κι η αδελφή του **Πέπη Δαράκη**, (Παπαχαραλάμπους το πατρικό τους επώνυμο), πεζογράφος κι αυτή και πολυπράγμων πολιτιστική λειτουργός, που με την ασταμάτητη δράση της καταξιώνει το φύλο της. Κόρη της Πέπης είναι η **Ζέφη Δαράκη**, λυρική ποιήτρια, που έζησε πάρα πολύ λίγο στη Λέσβο, αλλά μπορούμε να πούμε ότι κάποια φλέβα λεσβιακή ρέει στο αίμα της. Απ' την Αγία Παρασκευή είναι κι ο **Πάνος Ευαγγελινός**, μια χιουμοριστική νότα της Λέσβου, όπως επίσης κι οι άλλοι Παρασκευαϊδηδες: ο φιλόλογος, ζωγράφος, σκιτσογράφος, κι αρχαιολογικός ερευνητής και κριτικός **Μίλτης Παρασκευαϊδης**, που, παρ' όλο ότι λείπει χρόνια απ' το νησί, εντούτοις, με την έντονη προσήλωση του και την έμφυτη αγάπη του στα λεσβιακά θέματα, δίνει πάντα ένα ζεστό παρόν, σαν να μένει συνέχεια στον τόπο του, κι ο αδελφός του **Θανάσης Παρασκευαϊδης**, που δεν απομακρύνθηκε απ' το νησί, και τελευταία, ώριμος άντρας πια, έπιασε να μας δίνει εκ του αποθέματος του πεζογραφήματα ενός χειμαρρώδους λυρισμού. Απ' την Αγία Παρασκευή είναι κι η νέα και πολλά υποσχόμενη χαράκτρια και ζωγράφος **Μαρία Καλλιπολίτου**. Σπουδασμένη ειδικά στο Παρίσι, κι ενώ έδωσε στην τέχνη της μια νέα αίσθηση του χώρου και των μορφών, εντούτοις κράτησε ανόθευτη τη χρωματική αρμονία που της υποβάλλει η λεσβιακή ρίζα της, για να μας

προσφέρει με θαυμαστή λιτότητα εικόνες ομορφιάς και ποίησης.

Από τούτα τα μέρη φαίνεται στο βάθος ο Όλυμπος της Αγιάσου, ένα βουνό που θαρρείς ασκεί εποπτικό έλεγχο πάνω απ' όλο το νησί. Οδεύοντας προς την Αγιάσο, περνούμε μέσ' από ατέλειωτους πευκιώνες κι έλιωνες, που ξέχειλα γεμίζουν ειρήνη το περιβάλλον. Εδώ, στην Αγιάσο ανθίζει η λαϊκή κεραμική τέχνη των **Κουρτζήδων**, του **Νίκου** και της γυναίκας του, όπως και άλλων τεχνιτών. Γιος του Νίκου Κουρτζή είναι ο **Ηλίας Κουρτζής**, χημικός το επάγγελμα, αλλά κι αξιόλογος ποιητής, που ο φιλοσοφημένος του στίχος δίνει μια βαθύτερη προέκταση στα εγκόσμια. Εδώ επίσης ανθίζει η σατυρική ποίηση και το σκώμμα, που ακόμα και σήμερα ακούγεται από λαϊκούς στιχουργούς επίσημα στις πλατείες του χωριού, ιδίως την Καθαρή Δευτέρα, ενώ υπηρετείται με σεβασμό κι ευσυνειδησία κι η λαογραφία μας απ' το ονομαστό κι έξω απ' τα σύνορα του νησιού "Αναγνωστήριο Αγιάσου", που λειτουργεί κάτω απ' το ακάματο σθένος του προέδρου και εμπυχωτή του **Παναγιώτη Πράτσου**. Η Αγιάσος υπήρξε πατρίδα πολλών λογίων κι εκπαιδευτικών. Ανάμεσα τους κι ο **Δημ. Σκληπάρης**, κι ο παπά **Χριστόφας Κανιμάς**, που έγραψε θαυμάσια ηθογραφικά κομμάτια, πεζά και θεατρικά, στην αγιασώτικη ντοπιολαλιά. Ιδιαίτερα, ωστόσο, πρέπει ν' αναφέρουμε τον **Στρατή Αναστασέλλη**, αυτήν την ακένωτη πηγή χωρατατζιδικής θυμοσοφίας, που πλούτισε τα νεοελληνικά γράμματα με αυθεντική λαϊκή ποιητική και συγγραφική τέχνη. Όλα του τα βιβλία είναι γεμάτα ζωντανία, λυρισμό, κέφι, κι ανθρωπιά. Κι εκείνα που είναι γραμμένα στην αγιασώτικη ιδιωματική, έχουν τέτοιο γλωσσικό πλούτο, και τόσο ατόφιο λυρισμό, που, διαβάζοντας τα, θαρρείς κι ακούς να τρέχει δίπλα σου γάργαρο νερό του Ολύμπου.

Κοντά στην Αγιάσο είναι ο Ασώματος πατρίδα του μεγάλου δασκάλου του **Αναστασέλλη**, του σατυρικού ποιητή **Στρατή Παπανικόλα** (βλ. σελ. [51](#) τούτου του βιβλίου). Απ' τον Ασώματο ήταν κι ο θεολόγος Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, πρύτανης παλαιότερα του Πανεπιστημίου Αθηνών και Ακαδημαϊκός.

Απ' την Αγιάσο παίρνουμε το δρόμο επιστροφής προς Μυτιλήνη. Η διαδρομή περνά απ' τον αείζωο κόλπο της Γέρας, αυτής της σχεδόν κλειστής θάλασσας, που χώνεται ως βαθιά στα σπλάχνα της λεσβιακής γης, λες και το θαλασσινό νερό θέλει να τρυγήσει όση πιο πολλή μπορεί απ' τη γοητείας της ελιάς, που εδώ έχει το βασίλειο της, για να τη μεταφέρει με τα κύματα του σ' όλα τα πέλαγα, παντού του κόσμου. Θα μπορούσαμε να σταθούμε εδώ ώρες ατέλειωτες και να μη χορταίνουμε την απίθανη ομορφιά αυτού του κόλπου, που είναι σαν φωλιά της ειρήνης. Μα δε μας παίρνει η ώρα. Πρέπει να επιστρέψουμε στη Μυτιλήνη, κι από κει να επιχειρήσουμε μιαν άλλη έξοδο προς τα νότια της πόλης, κι ύστερα προς τα νότια του νησιού, αφού απ' το Πέραμα (όπως λέγεται μια μικρή σκάλα στην είσοδο του κόλπου που λίγο πριν ονοματίσαμε) διαπεραιωθούμε προς τα χωριά της Γέρας.

Φτάνουμε πράγματι στην πρωτεύουσα. Και χωρίς να σταθούμε, ξαναπαίρνουμε το δρόμο της Σουράδας, προσπερνούμε το Ακλειδιού, και κάνουμε ένα σταθμό στη Βαριά. Εδω είχε γεννηθεί ο **Ασημάκης Πανσέληνος**, αυτή η τόσο ζωντανή και πηγαία φλέβα ποίησης και ονείρου (βλέπε ιδιαίτερη αναφορά στη σελ. [41](#)). Βαριανός ήταν κι ο "τσολιάς" **Θεόφιλος Χατζημιχαήλ**, ο λαϊκός μας ζωγράφος, που οι αγνές όσο και ποιητικές ζωγραφιές του έφτασαν να εκτεθούν ακόμα και στο Λούβρο. Από δω ξεκίνησε κι ο μεγάλος **Τεριάντ**, ο **Στρατής Ελευθεριάδης**, αυτός που μας αποκάλυψε την αξία του Θεοφίλου και τον έστησε πανηγυρικά στο βάθρο του. Στον Τεριάντ που έζησε τα πιο πολλά του χρόνια στο Παρίσι, και σαν τεχνοκρίτης, ζυμώθηκε μ' όλα τα ρεύματα της ζωγραφικής κι έγινε παγκόσμια γνωστός, οφείλουμε και το **μουσείο Θεοφίλου**, καθώς και το μουσείο **μοντέρνας τέχνης**, ένα απ' τα πιο σπάνια στον κόσμο, όπως λένε, αφού στις αίθουσες του είναι εκτεθειμένα πρωτότυπα έργα μεγάλων σύγχρονων ξένων ζωγράφων. Και τα δυο αυτά μουσεία βρίσκονται στη Βαριά, μέσα στον ειρηνικό ελιώνα της. Πέρ' από κει, και λίγο πιο κάτω απ' τον Ταξιάρχη του Καγιανιού, βλέπουμε την Άγια Μαρίνα, το χωριό των Βερναρδάκηδων, που η δόξα τους λάμπρυνε το νησί κατά τον περασμένο αιώνα.

Προσπερνούμε το αεροδρόμιο, φτάνουμε στην Κράτηγο, τη θαυμασιότερη εξοχή της Μυτιλήνης, βουτηγμένη στο πράσινο του πεύκου και στο γαλάζιο της θάλασσας, έπειτα περνούμε τον κάβο της Αργελιάς, διασχίζουμε τη Χαραμίδα, κι απ' τον ειδυλλιακό κολπίσκο του Άγιου Ερμογένη, ξαναμπαινουμε στον κόλπο της Γέρας. Φτάνουμε στην Κουντουρουδιά, και με μια γκαζολίνα διαπερνούμε το στόμιο. Εδώ μας περιμένει το Πέραμα, το επίνειο των γεραγωγικών χωριών, απ' όπου ανεβαίνουμε στον Παπάδο, την κεντρική κωμόπολη της περιοχής, μέσ' απ' την οποία επικοινωνούμε και με τ' άλλα πολυδύναμα χωριά: τον Πλακάδο, τον Παλαιόκηπο, το Μεσαγρό και το Σκόπελο. Από τούτα τα μέρη ήταν ο αξέχαστος παιδαγωγός **Μίλτος Κουντουράς**, που η ακτινοβολία της προσωπικότητας του κάλυψε το

πανελλήνιο, κι εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να στραφταλίζει με την αγνότητα και την αποστολικότητα της. Επίσης από δω ήταν κι ο δημοσιογράφος κι ακραιφνής δημοτικιστής **Στρατής Βαρελτζίδης**, που, ενταγμένος στην ομάδα των αγωνιστών της γενιάς του για τη γλώσσα, πάλεψε με ανένδοτο πείσμα για τη σωστή επικράτηση της, όπως κι ο ζωγράφος και ποιητής **Στρατής Γαβαλάς**, ο λησμονημένος σήμερα, αλλά θαυμάσιος πορτραίτιστας και τοπιογράφος, που η καθημερινή επαγγελματική του απασχόληση στο σχολείο (ήταν καθηγητής των τεχνικών), έθεσε σε δεύτερη μοίρα την εξαιρετική ζωγραφική του. Από δω είναι κι ο ποιητής και δραματουργός **Παναγιώτης Πανταζής**, επανειλημμένα βραβευμένος για τα ποιητικά του έργα, όπως επίσης κι ο πολλά υποσχόμενος νέος ποιητής **Δημήτρης Καραμβάλης**, κι ο ζωγράφος **Γιώργος Πέρρος**, νέος ακόμα, κι ίσως στη φάση των αναζητήσεων, οι οποίες, ωστόσο, μαρτυρούν ένα αναμφισβήτητο ταλέντο.

Απ' τη Γέρα, ένας φιδουριστός κι ανάμεσα από έλιωνες δρόμος μας φέρνει στη χαρούμενη και γεμάτη ζωντάνια ναυτική μικροπολιτεία το Πλωμάρι, πατρίδα ταξιδευτών κι ανήσυχων εμπορευομένων.

Απ' το Πλωμάρι είχε την καταγωγή του ο μεγάλος δάσκαλος του γένους **Βενιαμίν ο Λεσβίος**, που τα φιλοσοφικά του διδάγματα στην Ακαδημία των Κυδωνιών (Αίβαλί), καθώς και τα φλογερά του κηρύγματα κατά την ανάρσταση του Έθνους τον περασμένο αιώνα, αποτελούν και σήμερα φωτεινή παρακαταθήκη για τους επερχόμενους. Από δω είναι κι ο **Αριστείδης Κλήμης**, που στο παρελθόν χρημάτισε διευθυντικό στέλεχος της Αγροτικής Τράπεζας, συγγραφέας συνεταιριστικών μελετών, αλλά και λογοτέχνης με ιδιαίτερη κλίση προς το ιστορικό αφήγημα. Επίσης ο αρχιτέκτονας **Γιώργος Γιαννουλέλλης**, άνθρωπος ευρείας καλλιέργειας, που τελευταία οι γλωσσολογικές του έρευνες και μελέτες τον οδήγησαν σε μια πολύ ενδιαφέρουσα θεωρία για την καταγωγή των συμπατριωτών του. Από δω κι ο ιστορικός συγγραφέας **Γιάννης Μουτζούρης**, ένας σεμνός εκπαιδευτικός, με κύρια ενασχόληση τη μελέτη της ιστορίας της Λέσβου, για την οποία έγραψε σειρά τεκμηριωμένων έργων. Θα συναντήσουμε επίσης τους ποιητές **Δημήτρη Νικορέτζο**, κι **Ευγενία Κλειδαρά**, ηγουμένη σήμερα της Μονής του Αγίου Ραφαήλ, όπως και τον δοκιμογράφο, μελετητή και ιστορικό συγγραφέα **Παντελή Αργύρη**. Στο Πλωμάρι τοποθετεί τον εαυτό του (λόγω καταγωγής της μητέρας του) κι ο πεζογράφος και ποιητής **Αριστοτέλης Νικολαΐδης**, ένας απ' τους πιο σημαντικούς συγγραφείς της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς της χώρας μας. Κοσμοπολίτης ουσιαστικά, με μια πικρή διάσταση του όρου, κι ανήσυχο πνεύμα, γεμάτο ποιητική επαναστατικότητα, αναζήτησε τη λύση του καλύτερου μέλλοντος των ανθρώπων στις ιδέες που φύσηξαν στη χώρα μας στα χρόνια του πολέμου. Η ταξιδιάρισσα φύση του, μαζί, με τις αντίξοες πολιτικές συνθήκες της πατρίδας μας εκείνου του καιρού, τον έσπρωξαν κι, αλώνισε τον κόσμο. Γύρισε κοντά μας με σχεδόν ασπρισμένα πια μαλλιά, για να μας μεταφέρει, με τη φιλοσοφημένη σκέψη του, τις τυραννικές εμπειρίες; του απ' ένα πλήθος απογοητεύσεων και διαψεύσεων, που, ωστόσο, κι αυτές, γίνονται με την πέννα του μάθημα ζωής και ήθους.

Απ' το Πλωμάρι, μια ενδιαφέρουσα διαδρομή από απόκρημνες περιοχές μας οδηγεί, στα Βατερά, μια αμμουδιά απ' τις πιο εκτεταμένες του νησιού. Από κει ανεβαίνουμε στον κύριο κορμό της Λέσβου. Συναντούμε πρώτα τη Βρίσα, απ' όπου κατάγεται ο παλαίμαχος δάσκαλος και δεινός λαογράφος **Κώστας Τσέλεκας**, ο άνθρωπος με τις παθιασμένες ανησυχίες για ό, τι έχει σχέση με τη λαϊκή ψυχή. Λίγο πιο πάνω είναι ο Πολυχνίτος, πατρίδα του δημοσιογράφου **Αλέκου Γιαννακού-Αντωνιάδη**, που ως λίγο πριν πεθάνει (το 1988) μας έδινε σε πολύτομα κείμενα μια φιλοσοφικοκοινωνική άποψη της ζωής. Από τούτα τα μέρη πρέπει να ήταν κι ο **Μαννώλης Βάλης**, εκδότης, μαζί με τον φίλο του **Δημήτρη Αλβανό**, ενός απ' τα σημαντικότερα λογοτεχνικά περιοδικά που εμφανίστηκαν στον ελλαδικό χώρο τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, της "Χαραυγής", που όλη γραφόταν στη δημοτική.

Συνεχίζοντας το δρόμο μας, κι αφού περάσουμε απ' τ' ατέλειωτα δάση της Αχλαδερίης, φτάνουμε ξανά στην Καλλονή, για να πάρουμε τη στροφή προς τα δυτικά. Πριν από κει όμως θα πεταχτούμε ως τα Παράκουλα, για να πούμε μια καλημέρα στο νέο ποιητή **'Αρη Ταστάνη**, που τους στίχους του χαρακτηρίζει έντονος κοινωνικός προβληματισμός.

Η άλλη μεγάλη αρτηρία του νησιού που μας οδηγεί προς τη δύση, περνά πρώτα απ' τη Φίλια, ένα πολύ συμπαθητικό χωριό, όπου είχε από πάντα την έδρα του ο ποιητής **Νικ. Κραναϊός-Αλισάφης**.

Μετά τη Φίλια, θα συναντήσουμε τη Βατούσα, πατρίδα του εξαιρετού δημοσιογράφου και χρονογράφου **Τέρπανδρου Αναστασιάδη**, που με το μόχθο του κάλυψε χρονικά το μεγαλύτερο κομμάτι του

αιώνα μας και σημάδεψε την ιστορία του τύπου στη Λέσβο. Στην προαγωγή αυτής της ιστορίας συμβάλλει τώρα ο γιος του **Νίκος Αναστασιάδης**. Και επειδή δεν πρέπει να ξεχνούμε κι αυτούς που έφυγαν, ας αναφέρουμε εδώ κι έναν άλλο Βατουσιανό, τον **Θεόδωρο Θεοδωρίδη** (ψευδώνυμο Ντόρος Ντορής), εκπαιδευτικό, ποιητή, δημοσιογράφο, κι εκδότη της πρώτης σατυρικής εφημερίδας που εμφανίστηκε στη: Μυτιλήνη (1909), και τον κινηματογραφιστή **Τξ. Πάρις**.

Απ' τη Βατούσα ένας χωματόδρομος μας φέρνει ως τα Χύδηρα, ένα μικρό χωριό, όπου, ωστόσο, γεννήθηκε ο μεγάλος Έλληνας ζωγράφος του περασμένου αιώνα **Γεώργιος Ιακωβίδης**.

Επιστρέφουμε στον ασφαλτόδρομο και συνεχίζουμε προς Ερεσσό, πατρίδα της μεγάλης μας Σαπφώς, που ακόμα και σήμερα, μετά δυόμιση και πλέον χιλιάδες χρόνια, θαυμάζονται οπ' όλον τον κόσμο οι τρυφεροί λυρικοί της στίχοι. Εδώ γεννήθηκε η **Ελένη Σιφναίου**, που έζησε και σπούδασε στη Ρωσία φιλολογία, για να μεταφράσει απ' τα ρωσικά αρκετά έμμετρα και πεζά, και να γυρίσει και να δημοσιογραφήσει στην Αθήνα με τα ψευδώνυμα "Νταίζη" και "Διάννα". Επίσης απ' την Ερεσσό ήταν κι ο ποιητής και δημοσιογράφος **Σταύρος Χαβαράνης** (ψευδώνυμο: Φοίβος Ανατολέας), που εξέδιδε πριν τον πόλεμο το εβδομαδιαίο έντυπο "Εφημερίς των Λεσβίων", με άφθονη λογοτεχνική ύλη στις εσωτερικές της σελίδες. Κατεβαίνοντας προς τη Σκάλα Ερεσσού, ένας μικρός δρόμος προς τ' αριστερά μας οδηγεί στον Μεσότοπο, απ' όπου κατάγεται ο θεατρικός και κινηματογραφικός συγγραφέας **Πάνος Κοντέλλης**, που τελευταία μας έδωσε ένα μνημειώδες έργο Λαογραφίας του χωριού του.

Ας μην κουραστούμε άλλο. Η πλευρά τούτη της Λέσβου, καλυμμένη με λάβα, προφανώς από δράση ηφαιστείου που εξερράγει σε απώτατες χρονικές στιγμές, έχει μια όψη ολότελ' αντίθετη απ' όλο το άλλο κατάφυτο νησί, έτσι που να μην είναι υπερβολή αν πούμε ότι θυμίζει σεληνιακό τοπίο. Η γύμνια του, άγρια κι απωθητική, θα μας απόδιωχνε τελείως, αν δεν είχε να μας δείξει τ' απολιθωμένα λεσβιακά δέντρα, όσα σώθηκαν απ' τη φωτιά της λάβας πριν εκατομμύρια χρόνια, κι απ' τη λεηλασία των τουριστών των τελευταίων δεκαετιών. Η περιοχή είναι και πιο αραιά κατοικημένη, κι οι κάτοικοι της ασχολούνται σε πρακτικές δουλειές, ίσα-ίσα για να εξασφαλίζουν την επιβίωση. Με τέτοιες συνθήκες είναι φυσικό να' ναι υποτονική κι η διάθεση για πνευματική δημιουργία, κι επομένως να' ναι λιγοστοί οι πνευματικοί άνθρωποι της περιοχής.

Μπροστά σε μια τέτοια κατάσταση, οι Θεοί της Λέσβου, που διαφεντεύουν την οικονομία της φύσης της, δεν μπόρεσαν να μείνουν ασυγκίνητοι. Όλο το άλλο νησί ζούσε ήδη από μόνο του εν δόξη και τιμή. Ήταν άδικο τ' άλλο μισό να ζει στο σκοτάδι. Γι' αυτό φρόντισαν ανάλογα, κι όταν οι Μαινάδες σκότωσαν πάνω στη Θράκη τον Ορφέα, τον μουσικό, και πέταξαν το κεφάλι του στον Έβρο ποταμό, εκείνοι το κατήθυναν προς τη θάλασσα, κι από κει, με τη βοήθεια των κυμάτων, το' φεραν ως της Λέσβου τ' ακρογιάλια, όπου και τ' απόθεσαν. Την άλλη μέρα, οδηγημένοι απ' τους θρήνους της λύρας του αδικοσκοτωμένου, το βρήκαν οι ψαράδες της Αντισσας, το πήραν με δέος στα χέρια τους, το ανέβασαν στη μικρή τους πολιτεία, και μ' όλο το λαό μαζί το 'θαψαν με τιμές στα ειρηνικά χώματα της γης τους. Λένε πως από τότε η Λέσβος έγινε η πατρίδα των ποιητών, το νησί της ομορφιάς και της αρμονίας, η αγαπημένη γη των μουσών. Η μεγάλη τιμή αυτής της φήμης ανήκει στους κατοίκους τούτης της δυτικής πλευράς, που η συμπεριφορά τους εξασφάλισε για όλον τον τόπο αυτήν την εξαίσια μοίρα.

Τάκης Χατζηαναγνώστου

Βιογραφικά

-Γεννήθηκε στη Μυτιλήνη το 1923

-Σπούδασε οικονομικές επιστήμες και χρημάτισε ανώτατο διευθυντικό στέλεχος της Εθνικής Τράπεζας.

-Ασχολήθηκε από πολύ νωρίς με τα γράμματα και συνεργάστηκε πυκνά, με άρθρα, μελέτες, κι άλλες πρωτότυπες λογοτεχνικές εργασίες σ' εφημερίδες και περιοδικά.

-Έχει εκδώσει ως τώρα τ' ακόλουθα βιβλία:

"ΤΟΜΕΣ", ποιήματα, 1951

"ΚΑΜΠΑΝΕΣ", διηγήματα, 1954

"ΖΩΗ", μυθιστόρημα, 1956

"ΦΥΓΗ", διηγήματα, 1958

"ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ", αφήγημα, 1961

"ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΠΟΥΛΙ", διηγήματα, 1963

"ΙΤΕ ΠΑΙΔΕΣ", μυθιστόρημα για παιδιά, 1966

"ΙΕΡΗ ΓΗ", νουβέλες για παιδιά, 1968 "ΕΡΗΜΟΣ", μυθιστόρημα, 1970

"Η ΜΑΓΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ" μυθιστόρημα για νέους 1974

"ΕΝΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΕΙΝΗΣ ΜΟΡΦΗΣ", μυθιστόρημα, 1975

"ΑΤΟΜΟ", διηγήματα, 1978

"ΨΑΡΟΓΙΑΝΝΟΣ", διηγήματα, 1982

"Η ΛΑΜΨΗ ΤΩΝ ΑΣΤΡΩΝ", μυθιστόρημα, 1983

"ΤΖΟΥΦΛΟΥΣ", αφήγημα, 1983

"ΕΝΑ ΝΗΣΙ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ" μυθιστόρημα, 1989 -Εκτός απ' τα παραπάνω εξέδωσε τις μεταφράσεις

"Η ΑΡΑΧΝΗ", μυθιστόρημα του Ανρύ Τρουαγιά, 1970

"ΑΝΟΙΧΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ", δοκίμιο, του Ντενύ ντε Ρουζεμόν, 1972

-Ασχολήθηκε με το θέατρο, τον κινηματογράφο και την τηλεόραση. Αντίστοιχα έργα του παίχτηκαν η δημοσιεύτηκαν, μεταδόθηκαν απ' το ραδιόφωνο κι απ' τη μικρή οθόνη, ή γυρίστηκαν σε ταινίες. Δικές του διασκευές είναι η "Γαλήνη", "Οι Πανθέοι", "Η τελευταία νύχτα της γης", κι η "Μαρία Πόρνη". Επίσης δικό του έργα είναι "Η λάμψη των άστρων", η "Θύελλα", και το "Φθινοπωρινό κοντσέρτο", που προβλήθηκαν απ' τα ελληνικά κανάλια.

-Αποσπάσματα από μυθιστορήματα του και διηγήματα του μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες του κόσμου και περιελήφτηκαν σε διεθνείς ανθολογίες: γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ρουμανικά, ουγγρικά, κινέζικα, κλπ.

-Διεύθυνε το λογοτεχνικό περιοδικό "Λόγος" της Μυτιλήνης (1953-1955), και "Συνεργασία" της Εθν. Τράπεζας (1974).

-Τιμήθηκε επανειλημμένα με βραβεία, όπως:

Το Βραβείο Ουράνη, της Ομάδας των Δώδεκα, για το μυθιστόρημα του "Ζωή".

Το Βραβείο Κολλάρου, της Γυν. Λογοτεχνικής Συντροφιάς, για το μυθιστόρημα του "Ιτε παίδες".

Το Βραβείο της Ετ. Μάκ. Σπουδών, για τις νουβέλλες του "Ιερή γη".

Το Βραβείο της Unifrance Film, για το σενάριο του "Το μεγάλο ταξίδι".

Το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος, για το βιβλίο του "Ένας πολίτης ελεεινής μορφής".

Το Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών, για τα διηγήματα του "Ατομο".

Το Βραβείο της εφημ. "Καθημερινή", για το διήγημα του "Φυγή", που αντιπροσώπευσε την Ελλάδα στο Β' παγκόσμιο διαγωνισμό διηγήματος. Οργάνωση της "HERALD TRIBUN OF NEW YORK.

ΛΕΣΒΙΑΚΟ ΑΓΙΟΛΟΓΙΟ

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ, ΚΤΙΤΩΡ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΛΕΙΜΩΝΟΣ

Ο άγιος Ιγνάτιος είναι από τους περισσότερο γνωστούς στο νησί μας τοπικούς αγίους. Ιδιαίτερα, μάλιστα, γνωρίζουν και τιμούν τον άγιο οι χριστιανοί της Ιεράς Μητροπόλεως Μηθύμνης, όπου βρίσκονται τα δύο ιστορικά Μοναστήρια του Αγίου, του Λειμώνος και της Μυρτιδιωτίσσης. Ένδειξη της τιμής αυτής είναι ότι πολλοί στην επαρχία Μηθύμνης έχουν το όνομα του αγίου.

Ο άγιος Ιγνάτιος γεννήθηκε το έτος 1492 στο χωριό Φάραγγα, που δεν υπάρχει σήμερα. Ήταν κοντά στην Καλλονή. Ο πατέρας του Μανουήλ και ο πάππος του Γεώργιος ήταν ιερείς και μάλιστα οφικιούχοι της Μητροπόλεως Μηθύμνης. Ήταν απόγονοι της μεγάλης οικογένειας των Αγαλλιανών της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Ιγνάτιος είχε το βαπτιστικό όνομα Ιωάννης. Αργότερα όταν χειροτονήθηκε, πήρε το όνομα Ιγνάτιος.

Σε ποια σχολή φοίτησε και τι γράμματα έμαθε δεν είναι γνωστό. Είναι Όμως γνωστό ότι είχε και γνώσει πολλές και χαρακτήρα καλόν και κατόρθωσε να επιβληθεί στις συνειδήσεις των χριστιανών, να ακτινοβολεί και με τη διδαχή και με την πίστη και αρετή του σ' όλα εκείνα τα σκοτεινά χρόνια της σκλαβιάς.

Ήλθε σε γάμο και απέκτησε παιδιά και κατόπιν χειροτονήθηκε ιερέυς και πήρε το οφίκιο του Σακελλίωνος.

Τότε, κοντά στα άλλα καθήκοντα και ασχολίες του, αντέγραφε βιβλία για να πλουτίσει τη βιβλιοθήκη του και παράλληλα έγραφε ποιήματα, που Φανερώνουν γενικά τη μόρφωσή του. Φοβερή επιδημία πού έπεσε στο νησί του στέρησε τη γυναίκα και τα παιδιά του. Του έμεινε μόνο ένα παιδί, που αργότερα έγινε μοναχός με το όνομα Μεθόδιος και αυτός συνέχισε το έργο του πατέρα του.

Στη θέση που σήμερα είναι η Ιερά Μονή του Λειμώνος υπήρχε ένα φτωχικό ξωκκλήσι του αρχιστρατήγου Μιχαήλ. Όλο αυτό το μεγάλο κτήμα ανήκε στον πατέρα του Αγίου, όπως και το άλλο, που είναι το σημερινό γυναικείο Μοναστήρι της Μυρσινιώτισσας, που τότε ήταν σχεδόν ερειπωμένο.

Και τα δύο αυτά μεγάλα κτήματα κληρονόμησε ο άγιος Ιγνάτιος από τον πατέρα του, όπως αναφέρεται σε παλαιά έγγραφα της Ι. Μονής Λειμώνος.

Ο άγιος Ιγνάτιος με μεγάλο και θερμό ζήλο αξιοποίησε τα κτήματα αυτά για ιερούς σκοπούς. Με προσωπική του δαπάνη επισκεύασε το ερειπωμένο μοναστήρι της Μυρσινιώτισσας. Με τον ίδιο ζήλο ίδρυσε το μοναστήρι του Λειμώνος και αντί του μικρού ξωκκλησίου του αρχιστρατήγου Μιχαήλ έκτισε λαμπρό ναό, μεγάλο, απαραίτητο για τους πολλούς μοναχούς που είχαν μαζευτεί εκεί αλλά και των πολλών προσκυνητών που ερχότανε στο μοναστήρι.

Για να κατοχυρώσει το μοναστήρι από τις αρπακτικές διαθέσεις των Τούρκων, αλλά και των κακών γειτόνων, πήγε στην Κωνσταντινούπολη και κατόρθωσε να εκδοθεί Πατριαρχική Πράξη το έτος 1530, και διατάγματα της Τουρκικής Κυβέρνησης (φιρμάνια) με τα οποία κατοχύρωσε τη μοναστηριακή περιουσία.

Μετά την αποπεράτωση του μοναστηριού, τέσσερα μόνο χρόνια τα κυβέρνησε σαν ηγούμενος, από το 1426-1530, γιατί τον επόμενο χρόνο (1531), ενώ βρισκότανε στην Κωνσταντινούπολη τον εξέλεξαν Μητροπολίτη Μηθύμνης, αναγνωρίζοντας «την λαμπροτάτην και ισάγγελον πολιτείαν αυτού».

Όταν ανέλαβε τα επισκοπικά καθήκοντα, αποφασισμένος να δώσει όλες τις δυνάμεις του για τη διοίκηση της Εκκλησίας, αναγκάστηκε να παραδώσει τη Φροντίδα του μοναστηριού στον γιο του μοναχό Μεθόδιο.

Ο βιογράφος του γράφει για τον άγιο ότι ξεχώριζε από όλους για τα θεάρεστα έργα του, τη διδασκαλία του, την πατρική αγάπη, το ενδιαφέρον του για τον καθένα.

Γράφει χαρακτηριστικά: «Πάσα ηλικία και τάξι ανθρώπων είχεν ένα πατέρα, ένα διδάσκαλον, ένα στοχαστικόν σύμβουλον», τον Ιγνάτιο.

Τα μοναστήρια του γιου δεν ήταν μόνο κέντρα ψυχικού ανεφοδιασμού στα δύσκολα εκείνα χρόνια, δεν ήταν μόνο κέντρα ανακούφισης και παρηγοριάς για τους ταλαιπωρούμενους Έλληνες, αλλά και σχολεία που δίδασκαν την ελληνική γλώσσα και ιστορία και κρατούσαν ζωηρή και ανόθευτη την ταυτότητα του γένους μας. Στα σχολεία αυτά και μάλιστα στην περίφημη «Λειμωνιάδα» Σχολή δίδασκε ο ίδιος ο άγιος, ο υιός του Μεθόδιος, ο σοφός Παχώμιος Ρουσάνος και άλλοι σοφοί διδάσκαλοι.

Η σχολή αυτή διατηρήθηκε μέχρι το 1923, που χτίστηκαν και άρχισαν να λειτουργούν τα εκπαιδευτήρια της Καλλονής, που έγιναν και αυτά «τη δαψιλή χορηγί της Ιεράς Μονής».

Κατά το τέλος του έτους 1563 ο άγιος Ιγνάτιος ζήτησε να παραιτηθεί από το μητροπολιτικό θρόνο της Καλλονής, για να περάσει την υπόλοιπη ζωή του σαν μοναχός στα μοναστήρια του και τέλος παρέδωκε την αγία ψυχή του στο Θεό στις 14 Οκτωβρίου του έτους 1566. Τον ενταφίασαν με βαθειά θλίψη και με μεγάλες τιμές οι χριστιανοί κάτοικοι όλων των γύρω χωριών στο μοναστήρι της Μυρσινιώτισσας.

Έπειτα από εννέα χρόνια, όταν ήρθε στη Λέσβο ο Πατριάρχης, Αλεξανδρείας Σίλβεστρος, φίλος του αγίου Ιγνατίου, παρά τις εντολές που είχε δώσει ο άγιος να μην ανοιχτεί ο τάφος του, ο Πατριάρχης επέμενε να κάνει ανακομιδή των λειψάνων του και άνοιξε τον τάφο και είδαν τότε να βγαίνει μύρον και άρωμα από τον τάφο και τα οστά, που ήταν ένα ακόμα σημείο της αγιότητάς του.

ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

Τον ποιμενάρχην Μηθύμνης Ιγνάτιον άσμασι,
τον μετά πάντων αγίων δοξασθέντα εν θαύμασιν,
υμνήσωμεν απαύστως οι πιστοί,
συμφώνως εν τη τούτου εορτή,
και ως πλείστα κατιδόντες υπ' αυτού,
θεραπευθέντα πάθη εκβοήσωμεν.
Δόξα τω σε δοξάσαντι, δόξα τω σε στεφανώσαντι,
δόξα τω ενεργούντι δια σου πάσιν ιάματα.

ΠΗΓΗ

ΛΕΣΒΙΑΚΟ ΑΓΙΟΛΟΓΙΟ

http://www.pigizois.net/agiologio/lesviako_agiologio/agiologio_lesvou.htm

ΜΟΝΗ ΛΕΙΜΩΝΟΣ

[επιστροφή](#)